

T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPALILAŞMANIN
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE
DİNİ KİMLİK BAĞLAMINDA
ETKİSİ**

TOLGA ERDEM

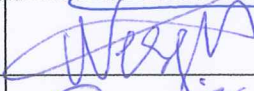
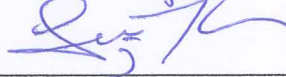
TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. NERGİZ ÖZKURAL KÖROĞLU

EDİRNE 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
.....ULUSLARARASI İLİŞKİLER.....
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOLGA ERDEM
.....
Aurpabilis man Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerine Danışmanlık Bağlamından
.....
Konulu Yüksek Lisans tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim
Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca ...29 Aralık 2015 5.11 günü saat
15:30 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin
Kabul Edilmesine..... OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. S. Belçuran	Kabul edilmiştir	
Yrd. Doç. Dr. Nerjiz Selva (Danışman) Koroğlu	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Serhan İbrahim Gökseçen	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10097173
Yazar Adı / Soyadı	TOLGA ERDEM
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 42460608044
Telefon	5465120027
E-Posta	mr.tolgaerdem@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Avrupalılaştırmanın Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Dini Kimlik Bağlamında Etkisi
Tezin Tercümesi	The Impact of Europeanization on Turkey–European Union Relations in the Context of Religious Identity
Konu	Din = Religion ; Uluslararası İlişkiler = International Relations ; Siyasal Bilimler = Political Science
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	173
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. NERGİZ ÖZKURAL KÖROĞLU 43732688382
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	12 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 02.01.2017 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

02.01.2016

İmza:.....

Tezin Adı: Avrupalılaşmanın Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Dini Kimlik Bağlamında Etkisi

Hazırlayan: Tolga ERDEM

ÖZET

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler her daim inişli-çıkışlı bir karaktere sahip olmuştur. Türklerin Avrupa algısı ile Avrupalıların Türkiye algısı arasındaki farklılıklar, söz konusu istikrarsız ve değişken sürecin temelini oluşturmuştur. Tarihsel olarak bakıldığında ise, bu algı farklılıklarının din olgusuna bağlı olarak inşa edildiği görölmektedir. Din merkezli ortaklaşa düşünceler tarafından oluşturulan kimlikler ve çıkarlar neticesinde yaratılan Hıristiyan Avrupa ve Müslüman Türkiye imgeleri, taraflar arasındaki etkileşimi belirginleştirirken aynı zamanda da keskinleştirmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu’ndan bugünkü AB’ye kadar uzanan süreç içerisinde Türkiye’nin yaşamış olduğu Avrupalılaşma dönüşümü; beşeri, hukuksal, ekonomik ve kültürel alanlarda pek çok reformu da beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu yoğun ve yenilikçi dönüşüme rağmen Türkiye halen AB’ye tam üye olamamıştır. Soğuk Savaş sonrasında dünya konjonktüründe değişen güvenlik anlayışı, 9/11 Terör Olayları sonrasında küresel terörizm başlığı altında İşlam medeniyetinin olumsuzlaştırılması ve yeni öteki olarak kabul edilmesi, İşlamofobinin dünya genelinde hızla yayılması ve Avrupa içerisinde artan İşlami köktendinci terör saldırıları gibi pek çok etken AB içerisinde İşlam kimliğine yönelik endişenin daha da yükselmesine neden olmuştur. İdeolojik olarak İşlami muhafazakâr ve neo-Osmanlıcı çizgiye sahip Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002 yılından bugüne değin Türkiye’de iktidar olması ise, İşlam medeniyetine yönelik her daim kuşkucu olmuş ve son dönemde bunu daha da net olarak yansıtmaya başlamış olan AB ile Türkiye arasındaki süregelen ilişkilere enteresan bir boyut kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşma, Türkiye, Avrupa Birliği, Din, Kimlik

**Name of Thesis: The Impact of Europeanization on Turkey – European Union
Relations in the Context of Religious Identity**

Prepared by: Tolga ERDEM

ABSTRACT

Turkey and the European Union relations has always been in a bumpy character. The differences between Turks' perception of Europe and Europeans' perception of Turkey could be considered as the basis of this unstable and changeable process. Historically, these perceptive differences seem to have been built on the religious phenomena. The images of Christian Europe and Muslim Turkey as a result of identities and interests created jointly by religion-based collective ideas affected and also sharpened the interaction among these parties. The Europeanization transformation of Turkey within the period from the European Economic Community to the EU has brought many reforms in various fields like as social, judicial, economic and cultural. Despite all of these intensive and innovative transformation process, Turkey is still not a full member of the EU. Further concerns about the Islamic identity within the EU have ascended because of many factors, such as; changing security perceptions of the world conjuncture after the Cold War period, rising negative image of Islamic civilization starting with the 9/11 Terrorist Attacks in 2001 and accepted as a new threat or as the other under the title of global terrorism, spreading Islamophobia rapidly throughout the world, and increasing Islamic fundamentalist terrorist attacks in Europe. On the other hand, Justice and Development Party which is the ruling power of Turkey since 2002 has affected ongoing relations between Turkey and the EU differently because of her Islamic conservatism and neo-Ottoman ideological roots. Therefore, it's more likely to assume that today's relations between Turkey and the EU become more interesting and paradoxical.

Keywords: Europeanization, Turkey, European Union, Religion, Identity

ÖNSÖZ

Emeği geçen herkese teŖekkürlerimle...

Tolga ERDEM

3 Aralık 2015, EDİRNE

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar	vi
HARİTALAR.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
Analitik Yapı	3
Yazın.....	5
Yöntem	9

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. TEORİK ÇERÇEVE.....	10
1.1. İnşacılık Yaklaşımı (<i>Constructivist Approach</i>)	20
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	36
2.1. Kimlik	36
2.1.1. Bireysel Kimlik.....	38
2.1.2. Sosyal Kimlik	40
2.2. Kültür	45

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA

1. AVRUPALILAŞMANIN TANIMLANMASI	53
1.1. Yukarıdan–Aşağıya Yaklaşım	60
1.2. Aşağıdan–Yukarıya Yaklaşım	64
1.3. Yatay Yaklaşım.....	66
2. AVRUPA İMGESİ	68
3. AVRUPA KİMLİĞİ	80
3.1. Avrupa Kimliğinin Siyasallaşması	86
3.1.1. "Biz" Olgusunun Siyasallaşması	86
3.1.2. Dinin Siyasallaşması.....	88
3.2. AB Kimliği.....	90
3.2.1. Kurumsal Boyut.....	91
3.2.2. Toplumsal Boyut	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMANIN TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE DİNİ KİMLİK BAĞLAMINDA ETKİSİ

1. AB – TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI	101
2. TÜRKİYE AÇISINDAN AB – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	107
2.1. Türkiye'nin Avrupalılaşması.....	110
2.2. Türkiye'nin Avrupa-kuşkuculuğu (<i>Euro-scepticism</i>)	114
2.3. Kamuoyu Yoklamaları	117
3. AVRUPA AÇISINDAN AB – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	122
3.1. Avrupa'da İslamofobi.....	125
3.2. AB'de İllegal Göç Sorunu	129
3.3. Kamuoyu Yoklamaları	131
SONUÇ	136
KAYNAKÇA.....	140

TABLOLAR

Tablo-1. Ole Wæver'a göre Dört Tartışmanın Temaları	17
Tablo-2. Ana Teorik Pozisyonlar	19
Tablo-3. Kimliklerin Eşmerkezli Teorisi	45
Tablo-4. Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları	49
Tablo-5. Katı Kültürden Esnek Kültüre Kültürel Unsurlar	51
Tablo-6. Avrupalılaşıma ve İç Yapısal Değişim	55
Tablo-7. "Avrupalılaşıma"ya Atıfta Bulunan Akademik Makale Sayıları	57
Tablo-8. "Avrupalılaşıma" İle İlgili Makalelerin Odak Noktaları 1981-2000	57
Tablo-9. "Avrupalılaşıma" Araştırma Programında İncelenen Ara Değişkenler	62
Tablo-10. Avrupalılara göre AB'nin anlamı	82
Tablo-11. AB üyesi ülkelere göre AB'nin anlamı.....	83
Tablo-12. AB Vatandaşı Olarak Haklarınızı Biliyor musunuz?	94
Tablo-13. AB Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum	104
Tablo-14. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) Üyeliğini Destekliyor musunuz? .	115
Tablo-15. Avrupa Birliği (AB) Türkiye'ye Karşı Adil ve Samimi Davranıyor mu?	116
Tablo-16. Türkiye'de Üniversite Öğrencilerinin AB Üyeliğini Destekleme Nedenleri	117
Tablo-17. Türkiye'de Üniversite Öğrencilerinin AB Üyeliğini Desteklememe Nedenleri	118
Tablo-18. AB Kamuoyunun Genişlemeye Yaklaşımı, 2005-2013 (%) – AB-25-27	129
Tablo-19. Avrupalıların Türkiye'nin AB Üyeliğine Olumsuz Yaklaşımı, 1996-2007 (%) – AB-15	130

Tablo-20. Avrupa Ülkelerinin Türkiye'nin AB Üyeliğine Olumlu Yaklaşımı, (%) – AB-27	131
Tablo-21. AB'nin Şu Anki En Önemli İki Sorunu Sizce Nelerdir?	132

HARİTALAR

Harita-1. Miletli Hecataeus'un Dünya Haritası (M.Ö. 500)	70
Harita-2. Pomponius Mela'nın Dünya Haritası (M.S. 40)	71
Harita-3. T-O Haritaları.....	73
Harita-4. AB Haritası (2014).....	78

KISALTMALAR

AAET: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AGİP: Avrupa Birliği İltica ve Göç Paktı

AK: Avrupa Konseyi

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

AT: Avrupa Topluluğu

BİLGESAM: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi

BM: Birleşmiş Milletler

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemesi

DPE: Dış Politika Enstitüsü

EPC: European Policy Centre

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

İŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti

İKV: İktisadi Kalkınma Vakfı

İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

ODGP: Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası

OGSP: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

RTÜK: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ: Şangay İşbirliği Örgütü

TAVAK: Türkiye Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

USAK: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

YÖK: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı

GİRİŞ

1959 yılının Temmuz ayında başlayan Türkiye'nin Avrupa sevdası, bugüne dek giderek yoğunlaşmış, derinleşmiş ve içerdiği keskin inişler-çıkışlar sebebiyle çok daha tutkulu bir yapıya bürünmüştür. Söz konusu bu tutkulu yapının inşa edilmesinde tarafların organik yapılarının ve geçmişe dair radikal izler taşımalarının payı şüphesiz yadsınamaz. Tarihsel olarak yaklaşıldığında; Türkiye'nin İslami kimlik taşıyan Osmanlı Devleti'nin yıkılışıyla beraber ciddi bir sekülerleşme, modernleşme ve "Avrupalılaştırma" sürecine girdiği görülmektedir. Öte yandan Kıta Avrupası ise, yüz yıllardır içinde bulunduğu kaotik yapı ve hegemonya mücadelesini yaşadığı iki büyük ölçekli savaş ile pekiştirmiş ve nihayetinde de rasyonalizmin gereği olan istikrar arayışını ekonomi ve işbirliği tabanlı kurarak öncelikle Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) oluşturmuş ve ardından bu istikrar alanını siyasi, hukuki ve kültürel boyutlara taşıma gayesiyle modern Avrupa Birliği'ne (AB) dönüştürmüştür. Süregelen bu organik süreçler, gerek AB üyesi ülkeler için gerekse AB'ye aday ülkeler için birtakım ortak kültürel değerler ve kimlikler yaratmıştır.

Bu bağlamda; "Avrupalılık" kimliğinden "Avrupa Birliği Vatandaşlığı" üst kimliğine giden çetrefilli "Avrupalılaştırma" süreci içerisinde, kültür ve kimlik unsurlarının en az ekonomi ve siyaset unsurları kadar önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Kültürleşme ve kimlikleşme süreçlerinde öne çıkan, "ben/biz" ile "öteki/ötekiler" inşasının temel ögesini din olgusu oluşturmaktadır. Şüphesiz insan doğasının en çekici ve karmaşık belirtilerinden biri olan din duygusunu tanımlayabilmek, içermiş olduğu pek çok öznel ve nesnel unsurlardan dolayı oldukça güçtür; fakat bireyleri ortaklaştıran ve ortak kimlikler etrafında toplayan en önemli sembol unsurların başında geldiği de aşikârdır. Dahası ortak kimlikleri medeniyetleştiren ve bu medeniyetleşmeyi siyasallaştırarak devletleştiren kültür olgusunun uzamlarının –gelenekler, görenekler, normlar vb.– doğal inşasının başlangıç noktasını yine din olgusu oluşturmaktadır.

Şu halde bölünmeler, çatışmalar ve birleşmelerle dolu uzun bir tarihe sahip olan Kıta Avrupası içerisinde Hristiyanlık dininin birleştiricilik ve bütünleştiricilik

açısından son derece önemli bir rol oynadığı söylenebilmektedir. Bilhassa 313 yılındaki Milano Fermanı ile Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde herkese istediği dine inanma serbestisi gelmesiyle beraber Hıristiyanlık öğretisinin yayılmasının ve benimsenmesinin önündeki en büyük engel kalkmış, ardından da 4. ila 19. yüzyıllar arasında yoğun evrilme süreci yaşanmış –ki bu süreç içerisinde zaman zaman Hıristiyanlık içi ciddi mezhep çatışmaları gerçekleşmiş– ve nihayetinde de farklı dine mensup bir medeniyeti ötekileştirerek Kıta Avrupası açısından Avrupalılaştırmanın ortak kültürel değerlerinin kemikleşmesi sağlanmıştır.

Diğer taraftan ise Türklerin Anadolu'ya geldikleri zamandan bugüne kadarki sürece bakıldığında, kurulan/yıkılan devletlerde ve hatta günümüz modern ve laik tanımlamalı Türkiye Cumhuriyeti'nde bile halen İslam dininin merkezi bir mana taşıdığı görülmektedir. Tabiatıyla bu durumun altında yatan çok farklı sebepler bulunabilir fakat hiç şüphesiz bunların en önemlisi olarak, İslam dininin Hıristiyanlık dininin yaşamış olduğu "Reformasyon Süreci"ni yaşamamış olması gösterilebilir. Dolayısıyla birey ve toplum sosyolojisi açısından yaklaşıldığında ve buna bir de Türk milletinin duygusal tabanlı karakteristik özellikleri eklenildiğinde, İslam dininin Türk toplumunun merkez noktasını oluşturması yadsınamaz. Öte yandan, her ne kadar Türk devleti içerisinde birey ve toplum açısından din merkezci bir yapı yoğunluklu olarak görülse de, devlet–din ilişkisi bağlamında geçmişten bugüne dek oldukça ciddi bir evrim yaşanmıştır. Devlet kültüründeki İslam dini anlayışının merkez noktadan çeperlere kaydırılması sekülerleşme sürecinin ivme kazanmasıyla vuku bulmuş ve günümüze ulaşmıştır.

Tarihsel açıdan birbirinin "ötekisi" olarak kendi kimliklerini bütünsel şekilde inşa eden Türkler ve Avrupalılar arasındaki ilişkiler uzun soluklu git-gellere rağmen 12 Eylül 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile müspet bir hal alarak hukuksal nitelik kazanmış ve Türkiye'nin AET'ye entegrasyon süreci resmi olarak başlamıştır. Başlangıçta ekonomik eksenli kurulan bu topluluk, zamanla diğer alanlarda da birleştirici ve bütünleştirici bir misyon edinmiştir. Özellikle bugünün modern Avrupa Birliği ele alındığında, hem kendi üye ülkeleriyle hem de aday konumundaki ülkeler ile devam edegelen ilişkilerin ana noktasını "kültürel entegrasyon" ve "ortak kimlik inşası" anlayışının oluşturduğu görülmektedir. Fakat

bu durum, AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde daha farklı ve yavaş oluşmakta, tarafların varoluşsal ötekiliklerinin başlangıç noktası olan din olgusuna dayalı kimliksel çekincelerin gün yüzüne çıktığı tespit edilmektedir.

Yazarın bu konuya ilgisi, lisans eğitimi boyunca almış olduğu AB temalı dersler ile ortaya çıkmış, yine lisans eğitimi sırasında yararlandığı Erasmus Öğrenci Değişim Programı sayesinde Avrupa'nın farklı ülkelerini ve buralardaki "Avrupa'nın ötekisi olarak Türkler" algısını gözlemleyebilme imkânıyla pekişmiş ve yüksek lisans eğitimi boyunca teori tabanlı din–devlet ilişkisi, kimlik ve kültür araştırmalarıyla nihai halini almıştır.

Analitik Yapı

Bu çalışma, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde din olgusunun kimliksel boyuttaki etkilerini hem Türkiye hem de AB açısından ortaya koymayı amaçlamaktadır. İşte bu doğrultuda; kimlik ve kültür kavramları, Avrupalılaşma ve AB, Avrupa'nın dini kimliği, Avrupa'daki Türk-İslam kimliği algısı, AB'nin ötekileri ile kültürel entegrasyonu, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda İslami kimliğin pozisyonu ve önemi, Türkiye'deki Hıristiyan Avrupa kimliği algısı gibi hususların derinlemesine ele alınması, çözümlenmesi ve iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede doğrultusunda aşağıdaki sorular irdelenecektir: Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde ve tam üyelik müzakerelerinde din olgusu ne dereceye kadar etkileyici rol oynamaktadır? Avrupalılaşma adı verilen sürecin Türkiye ve AB açısından algılanışında dini kimlik yer edinmekte midir? Birbirlerini din eksenli ötekileştirerek kendilerini medeniyet olarak var eden Türk ve Avrupa tarafları açısından bu durum çekinceler yaratmakta mıdır? Eğer yaratmaktaysa bunlar nelerdir? Eğer değilse söz konusu ilişkilerdeki bu endişe halinin asıl nedenleri nelerdir?

Bu soruların incelenmesiyle amaçlanan husus; yıllardır Türkiye ile AB arasında devam etmekte olan uzatmalı ve dalgalı ilişkinin anlaşılması konusunda çok yönlü fikir verebilmektir. Dolayısıyla yukarıda belirtilen sorularla bağlantılı olarak bu çalışmanın temel hipotezini; Türkiye ile AB arasındaki her türlü ilişkinin özünde,

tarafların kendi varoluşsal ötekileştirmelerinin temeli olan din unsurunu kimlikleştirek bütünleşmeleri ve bu bütünleşmelerin yapısal olarak kendilerini sürdürebilir kılmasında ötekinin vermiş olduğu farklılık endişesi gerçeği oluşturmaktadır. Bu farklılık endişesi, bireysel veya ortaklaşa kimlikler açısından hangi alanlarda etkileşim halinde olurlarsa olsunlar, öteki olarak niteledikleri aktörlere karşı yoğunlukla din olgusu üzerinden gerçekleşmektedir. Yani en genel ifadeyle; Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde din, etkili olmakla birlikte ilişkileri belirleyicilik rolüne de sahiptir.

Bu çalışmanın siyaset bilimi açısından önemi, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerdeki muğlaklığı ötekileştirme kapsamında ele alarak din olgusunu kimlikleştirme temelli ortaya çıkaran çalışmaların yeterince olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, yukarıda belirtilen araştırma sorularıyla bağlantılı olan hipotezin sınanmasının yanında söz konusu bu çalışma boşluğunu doldurmayı ve uzun vadeli olarak bu konunun daha da derinlemesine ele alınmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın yukarıda ortaya konulan hipotezinin çözümlenmesi adına aşağıdaki yol haritası izlenecektir:

Giriş bölümünde sorunsalın analitik yapısı ele alınacak, yapılan literatür taraması sunulacak ve çalışmanın yöntemsel çerçevesi açıklanacaktır.

Birinci bölümde konunun daha iyi idrak edilebilmesi adına çözümlemenin kuramsal dayanağı İnşacılık yaklaşımı bağlamında irdelenecek ve söz konusu teorik yaklaşıma kavramsal çerçeveye altyapı sağlanacaktır. Kimlikleşmenin ve kültürleşmenin en temel noktası olarak ele alınan din olgusu, çalışmanın iki tarafının birbirlerini bu bağlamda nasıl inşa ettiklerini ve devam etmekte olan ilişkilerin normatif boyutlarının nasıl kurgulandığını gözler önüne serecektir. Bundan dolayı bu bölüm, çalışmanın sınırlarının taraflar arasındaki her türlü ilişkinin anlamlandırılmasının, yorumlanmasının ve çözümlenmesinin sadece dini kimlik boyutunda olacağını vurgulamaktadır.

İkinci bölümde Avrupalılaşma kavramı bir süreç olarak incelenecek, bu çalışmanın ana tarafları olan Türkiye ve AB açısından söz konusu bu sürecin algılanışı ve yorumlanmasına temas edilecek, "Avrupalılık" ve "Avrupa Birliği vatandaşlığı" ayrımı ele alınarak temellendirilecektir.

Üçüncü bölümde öncelikli olarak Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin uluslararası konjonktür bağlamındaki pozisyonu tarihsel arka planıyla ele alınacak, ardından söz konusu ilişkilere sırasıyla Türkiye ve Avrupa perspektifinden yaklaşımlar sergilenip, dini kimliğin bu ilişkilerdeki belirleyiciliği "Türkiye'nin Avrupalılaşması ve Avrupa-kuşkuculuğu" ile "Avrupa'nın İslamofobi ve İlegal Göç Sorunu" gibi temel noktalar bağlamında ve yapılan çeşitli kamuoyu yoklamalarıyla da desteklenerek sunulacaktır.

Sonuç bölümünde ise, Giriş bölümünde beyan edilmiş olan sorunsalın yapılan analizler neticesinde elde edilen sonuçlara göre nihai yorumlaması yapılacaktır. Medeniyetler arasındaki güncel gelişmelerin tarihsel ilişkileri nasıl etkilediği ve bundan sonrasında da ne şekilde etkileyebileceği hususundaki öngörüler Türkiye ve AB tarafları açısından sunulmaya çalışılacaktır.

Yazın

"Avrupalılaşma" ve "Türkiye–AB İlişkileri" konuları ayrı ayrı ele alındığında, gerek Türkiye'de gerekse AB üyesi ülkelerde çok sayıda bilimsel eser yazıldığı görölmektedir. Bu iki başlığı tek potada eriten "Avrupalılaşma Süreci İçerisinde Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki İlişkiler" konusuna dair ise akademik kitaplardan ziyade makalelerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan "Avrupalılaşmanın Türkiye–Avrupa Birliği İlişkilerine Dini Kimlik Bağlamında Etkisi"ni inceleyen, bu etkileşim sürecinin ilişkilere salt din unsuru ekseninde yönelişini ele alan ve ardından bunu kimlikleşme ve kültürleşme ile bağdaştıran eser sayısı ise ne yazık ki çok fazla değildir. Dolayısıyla bu konularda yapılan neşriyatın genellikle Türkiye ile AB arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkililerle sınırlandırıldığı söylenebilir.

Çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesi oluşturulurken ana yaklaşım olarak ele alınan İnşacılığın idrak edilebilmesi açısından Anthony Giddens'in "*The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*"¹, Nicholas Greenwood Onuf'a ait "*Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*"² ile "*World Of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*"³ ve Alexander Wendt'in "*Social Theory of International Politics*"⁴ eserleri son derece büyük önem arz etmektedir. Bunlara ek olarak editörlüklerini Jeffrey T. Checkel'in yaptığı "*International Institutions and Socialization in Europe*"⁵, Antje Wiener & Thomas Diez'in yaptığı "*European Integration Theory*"⁶ ve John Baylis & Steve Smith'in yaptığı "*The Globalization of World Politics*"⁷ isimli kaynaklar da söz konusu teorik yaklaşımın AB ile bağdaştırılabilmesi adına oldukça faydalı olmaktadır. Yine Alexander Wendt'e ait olan "*Constructing International Politics*"⁸, "*The Agent-Structure Problem in International Relations Theory*"⁹ ve "*Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*"¹⁰ başlıklı makaleler ise uluslararası ilişkilerin sosyal gerçekliğini ve bu gerçeklik içerisindeki temel çatışmaları İnşacı yaklaşım açısından en iyi şekilde özetlemektedir. Kimlik ve kültür konularında ise özellikle kavramsal anlamda bilgiler ihtiva eden Anthony D. Smith'in "*Milli Kimlik*"¹¹ ile Bozkurt

¹ Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Polity Press, Cambridge 2013.

² Nicholas Greenwood Onuf, *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*, 1. Baskı, Routledge, Oxon 2013.

³ Nicholas Greenwood Onuf, *World Of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Routledge, Abingdon, Oxon 2013.

⁴ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York 1999.

⁵ Jeffrey T. Checkel (Editör), *International Institutions and Socialization in Europe*, Cambridge University Press, New York 2007.

⁶ Antje Wiener & Thomas Diez (Editörler), *European Integration Theory*, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford 2009.

⁷ John Baylis & Steve Smith (Editörler), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford 1997.

⁸ Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995, ss. 71-81.

⁹ Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 41, Sayı 3, 1987, ss 335-370.

¹⁰ Alexander Wendt, "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Cilt 46, Sayı 2, 1992, ss. 391-425.

¹¹ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, Çeviren: Bahadır Sina Şener, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Güvenç'in "*İnsan ve Kültür*"¹² adlı eserleri oldukça dikkat çeken diğer önemli eserlerdendir.

Avrupalılaştırma süreciyle ilgili literatür incelendiğinde, editöryel anlamda Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso'ya ait olan "*Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*"¹³, Kevin Featherstone & Claudio M. Radaelli'nin "*The Politics of Europeanization*"¹⁴ ve Martin Conway & Kiran Klaus Patel'in "*Europeanization in the Twentieth Century: Historical Approaches*"¹⁵ isimli çalışmaları göze çarpan ilk eserlerden olmaktadır. Bu çalışmaları destekleyen ve Avrupalılaştırma sürecinin farklı yaklaşımlarını ve değişkenlerini açıklayan Johan P. Olsen'in "*The Many Faces of Europeanization*"¹⁶ ve H. Tolga Bölükbaşı, Ebru Ertugal & Saime Özçürümez'in ortak çalışması olan "*Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye'yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaştırma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek*"¹⁷ başlıklı makaleleri ise araştırmacılara kıyaslamalı olarak yoğun ve değerli bilgiler sunmaktadırlar. Avrupa imgesi ve sembolizmine dair Kevin Wilson & Jan Van Der Dussen editörlüğünde hazırlanan "*The History of the Idea of Europe*"¹⁸ isimli çalışma muhakkak incelenmelidir. Avrupalılık kimliği hususunda ise Gerard Delanty'nin "*Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*"¹⁹, Neil Fligstein'in "*Euroclash: The EU, European Identity, and The Future of Europe*"²⁰ ve Selcen Öner'in "*Turkey and the European*

¹² Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.

¹³ Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso (Editörler), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, 1. Baskı, Cornell University Press, New York 2001.

¹⁴ Kevin Featherstone & Claudio M. Radaelli (Editörler), *The Politics of Europeanization*, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2003.

¹⁵ Martin Conway & Kiran Klaus Patel (Editörler), *Europeanization in the Twentieth Century: Historical Approaches*, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2010.

¹⁶ Johan P. Olsen, "The Many Faces of Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, Sayı 5, 2002, ss. 921-952.

¹⁷ H. Tolga Bölükbaşı, Ebru Ertugal & Saime Özçürümez, "Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye'yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaştırma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 30, 2011, ss. 72-102.

¹⁸ Kevin Wilson & Jan Van Der Dussen (Editörler), *The History of the Idea of Europe*, 2. Baskı, Routledge, New York 1995.

¹⁹ Gerard Delanty, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 1995.

²⁰ Neil Fligstein, *Euroclash: The EU, European Identity, and The Future of Europe*, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2008.

Union: The Question of European Identity"²¹ çalışmaları başvurulması gereken diğer önemli eserlerdendir.

Öte yandan bu çalışmanın son bölümünü Türkiye ile AB arasındaki ilişkilere yönelik tarafların kendi perspektifleri ve söz konusu ilişkiler üzerinde din olgusunun belirleyiciliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda Timothy A. Byrnes & Peter J. Katzenstein editörlüğünde hazırlanan "*Religion in an Expanding Europe*"²² isimli çalışma Avrupa'da din olgusunun genel anlamda algılanışını izah ederken, Aziz Al-Azmeh & Effie Fokas editörlüklerindeki "*Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*"²³ çalışması ise Avrupa toplumun İslam'ı algılayışını analiz etmektedir. Ayhan Kaya'nın "*Europeanization and Tolerance in Turkey: The Myth of Toleration*"²⁴ adlı eseri Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde yaşamış olduğu Avrupalılaşıma'yı ele alırken, Alper Kaliber "*Europeanization in Turkey: In Search of a New Paradigm of Modernization*"²⁵ başlıklı makalesinde ise söz konusu Avrupalılaşıma sürecini modernleşme paradigmaları içerisinde incelemeye tabi tutmuştur. Bu çalışmalara ek olarak ise; bilhassa Türk akademisyenlerin çeşitli makalelerine başvurulmuş, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Avrupa Birliği Bakanlığı internet sayfalarındaki resmi belgeler incelenmiş, görsel ve yazılı basın kaynakları analiz edilerek ile çeşitli ulusal ve uluslararası kurumların yapmış olduğu kamuoyu yoklamaları tercih edilmiştir.

²¹ Selcen Öner, *Turkey and the European Union: The Question of European Identity*, 1. Baskı, Lexington Books, Maryland 2011.

²² Timothy A. Byrnes & Peter J. Katzenstein (Editörler), *Religion in an Expanding Europe*, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York 2006.

²³ Aziz Al-Azmeh & Effie Fokas (Editörler), *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York 2007.

²⁴ Ayhan Kaya, *Europeanization and Tolerance in Turkey: The Myth of Toleration*, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2013.

²⁵ Alper Kaliber, "Europeanization in Turkey: In Search of a New Paradigm of Modernization", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 16, Sayı 1, 2014, ss. 30-46.

Yöntem

Bu çalışmada genel olarak ikincil kaynaklar kullanılmış ve elde edilen veriler ışığında karşılaştırmalı içerik analizine başvurulmuştur. Buna ek olarak, ilgili kurum ve kuruluşların çevrimiçi sayfaları bu çalışmaya oldukça ciddi katkılar sağlamıştır. Avrupalılaştırma süreci, bu süreçte dinin pozisyonu, kimlik ve kültür inşası konuları ele alınırken Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi (BİLGESAM), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Research Turkey-Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi ve İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) gibi düşünce ve araştırma kuruluşlarının çevrimiçi sayfalarına müracaat edilmiştir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkileri ele alırken ise T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, T.C. Dışişleri Bakanlığı, T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Dış Politika Enstitüsü (DPE), European Policy Centre (EPC) gibi çeşitli kuruluşların çevrimiçi sayfalarına başvurulmuştur. Ayrıca Türkiye ve AB içerisinde karşılıklı algılayış ölçümleri yapan anketlere Avrupa Komisyonu'na bağlı Eurobarometer kurumu ile USAK çevrimiçi sayfalarından ulaşılmıştır. Bunun dışında Türkiye ve AB üyesi ülkelerdeki çeşitli gazete ve dergilere hem çevrimiçi hem de matbu olarak ulaşılmış, yayımlanmamış yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiş ve başta Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi ve Trakya Üniversitesi Kütüphanesi olmak üzere çeşitli kütüphanelerde yoğun araştırmalar yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. TEORİK ÇERÇEVE

Söylemsel olarak "uluslararası ilişkiler"²⁶ ele alındığında pek çok farklı anlam ortaya çıkabilmektedir. Yaklaşım türü, düşünüş çeşitliliği, zamansal ve mekânsal farklılıklar, ilgi seviyesi gibi birçok belirleyici unsur, söylemlere anlamsal farklılıklar yüklemektedir. Söz konusu bu anlamsal farklılıklar ise beraberinde algı sorunlarını doğurmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Uluslararası İlişkilere dair algısal sorunların oluşmasını engelleme adına disiplinlerarası bir yaklaşım sergilenmiş ve tanım olarak "heterojen yapıya sahip, teorik ve disiplinlerarası sosyal bir çalışma ve inceleme alanı"²⁷ kabul edilmiştir.

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde kabul görmüş her türlü kavram ve oluşum –devlet, ulus-devlet, millet, sistem, yapı, kimlik, kültür vb.– her daim insan merkezlidir. İnsanın tabiat karşısındaki tekil yetersizliği, onu birbirleriyle etkileşime iterek sosyal bir çevre oluşturmaya sebep olmuştur. Bir yandan sosyalleşen bir varlık haline gelen insan, diğer yandan ilişkilerini de sosyalleştirerek "sosyalizasyon"²⁸ sürecini yaratmıştır. İşte bu sosyalizasyon süreci neticesinde, tekil formdaki insanlar tarafından oluşturulan çoğul formdaki sosyal insan birimleri (grup, halk, toplum, devlet vb.) ortaya çıkmıştır. Bunlar sayesinde ki; aidiyet duygusu kazanılmış, kimlikleşme ve kültürleşme vuku bulmuştur.²⁹ Bu nedenle ulusların ya da devletlerin arasındaki münasebetleri ele alırken sadece siyasi, ekonomik veya

²⁶ Bu çalışmadaki disiplinler/bilimsel söylemlerde "Uluslararası İlişkiler", bilim dışı söylemlerde ise "uluslararası ilişkiler" yazımı tercih edilmiş, özel isim-tür isim ayırımına dikkat edilerek büyük/küçük harf kullanımına özen gösterilmiştir.

²⁷ Graham Evans & Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, 1. Baskı, Penguin Books, London 1998, s. 274.

²⁸ Sosyalizasyon/Toplumsallaşma (*Socialization*): Bireylerin/Aktörlerin, içinde yer aldıkları tanımlanmış toplumun normlarına ve kurallarına uygun birer üye olabilmeleri için geçirdiği aşamalar sürecidir. (Detaylı bilgi için bkz.: Jeffrey T. Checkel, "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework", *International Institutions and Socialization in Europe*, Editör: Jeffrey T. Checkel, Cambridge University Press, New York 2007, s. 5.; Aysel Aziz, *Toplumsallaşma ve Kitleli İletişim*, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları No:2, Ankara 1982, ss. 1-3.)

²⁹ A. Nuri Yurdusev, "'Uluslararası İlişkiler' Öncesi", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Editör: Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 16-23.

hukuki açılardan yaklaşılmamalı, sosyal açıdan da ilişki halinde oldukları gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

Yukarıda da bahsedilen yaklaşım açılarının ve ilişki türlerinin çokluğu ve çeşitliliğinden de anlaşılacağı üzere Uluslararası İlişkiler çalışma alanı oldukça geniş bir yapıya haizdir. Bu genişlikten kaynaklı olarak gerek disiplinin sınırlarına yönelik gerekse disiplin içi çalışma alanlarının sınırlarına yönelik birtakım problemler oluşmaktadır. Mustafa Aydın'ın da belirttiği gibi; Uluslararası İlişkiler disiplini, diğer disiplinlere kıyasla tanımlanması oldukça zor sınırlara sahip olmuş, söz konusu bu sınırsal belirsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik pek çok teori araştırmaları ve metodoloji tartışmaları yapılmış ancak buna rağmen disiplinin çerçevesi, içeriği ve aktörlerine dair akademik camiada geniş kapsamlı bir görüş birliğine varılamamıştır.³⁰

Uluslararası İlişkilere yönelik her ne kadar geniş ve ortak bir payda bulunmasa da, disiplinel anlamda en fazla ilerleme 20. yüzyılda sergilenmiştir. Bundan dolayı 20. yüzyıl, Uluslararası İlişkiler açısından çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu dönemde artan teori araştırmaları ve çalışmaları sayesinde her türden okuyucu kitlesinin –öğrenci, siyasetçi, asker, gazeteci, gözlemci vb.– Uluslararası İlişkiler anlayışı gelişmiş ve değişmiştir. Bilimsel olarak ise, bu dönemde onun sistematik bir çalışma alanına dönüştüğünü görmekteyiz. Şöyle ki; 1914 yılındaki Büyük Savaş'a kadarki süreçte, uluslararası teorisyenlerce uluslararası toplum yapısının genel olarak sabit ve değiştirilemez olduğuna, dünyanın ise bağımsız devletlere bölünmesinin gerekli ve doğal olduğuna inanılmaktaydı.³¹ Uluslararası İlişkiler çalışma alanı, "tek tek devletlerin etki alanlarının ötesindeki bütün ilişkiler ve etkileşimler ile bunları belirleyen faktörleri"³² araştırmaktan ziyade diplomatik tarih, uluslararası hukuk ve siyasi teoriyi içermekteydi. Edward Hallett Carr'a göre; 1914 yılına kadarki dönemin Uluslararası İlişkilerinin yürütülmesi, savaş merkezli ve dolayısıyla profesyonel askerlere dayanan ve bilimsel anlamda Uluslararası

³⁰ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Teori, Yaklaşım ve Analiz", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, No. 3–4, Ankara 1996, s. 73.

³¹ James E. Dougherty & Robert L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations*, J. B. Lippincott Company, Philadelphia 1971, s. 3.

³² Mustafa Aydın, *a.g.m.*, s. 73.

İlişkilerde neler yapıldığına dair ciddi ve sistematik bir çalışma bulunmayan bir alan iken, 1914–18 yılları arasındaki Büyük Savaş'ın katastrofik sonuçları neticesinde Atlantik Okyanusunun iki yakasındaki öncü bilim insanlarının, bu büyük çatışmanın nedenlerini sorgulamaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan Realizm ile Ütopist İdealizm arasındaki tartışma sayesinde bilimsel olarak sistematik bir çalışma alanına dönüş sağlanmıştır.³³

Bu noktada çok önemli bir hususun belirtilmesi gerekmektedir: Jackson ve Sørensen'in de dile getirdiği gibi; Uluslararası İlişkiler de dâhil olmak üzere pek çok akademik disiplinin temelinde iki ana tartışma konusu mevcuttur: Esasa yönelik sorunlar (*Substantive issues*) ve metodolojik sorunlar (*Methodological issues*). Esasa yönelik sorunlar, gerçeklere yönelik soruları ihtiva ederken, metodolojik sorunlar ise yapılan araştırmanın icrasında kullanılan kavramsal ve felsefi soruları kapsamaktadır.³⁴ Bu bağlamda; "Büyük Tartışmalar (*The Great Debates*)" yaklaşımında "Birinci Büyük Tartışma" (*The First Great Debate*) olarak kabul edilen İdealizm–Realizm tartışması, makro ölçekte Uluslararası İlişkiler disiplininin "kurucu tartışması" olarak savaşların nasıl engelleneceği ve uluslararası barışın nasıl tesis edileceğine dair esasa yönelik sorularıyla disiplinin terminolojisinin oturmasına ve akademikleşmesine vesile olurken, mikro ölçekte ise Realizmin kendisini meşrulaştırmasını sağlamıştır. Öyle ki; 1919 yılında I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 1929 yılında Amerika'da ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan "Büyük Buhran"a kadarki dönemin havasına Realistlerce "İdealizm" adı verilmiştir. Büyük Buhran neticesinde uluslararası ekonomik sistemin çözülmeye başlamasıyla birlikte I. Dünya Savaşı'nı kaybeden ülkelerdeki milliyetçilik duygusunun artışının beraberinde getirdiği uluslararası statükoyu değiştirme çabaları, I. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmaya çalışılan barış temalı uluslararası düzenin sarsılmasına sebebiyet vermiş ve 1930'lardan itibaren "İdealizm" sorgulanmaya başlamıştır.³⁵

³³ Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, 1. Baskı, Palgrave Publishers Ltd., New York 2001, ss. 3-6.

³⁴ Robert Jackson & Georg Sørensen, *Introduction to International Relations*, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 1999, s. 218.

³⁵ Atıla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması, *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Editör: Atıla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 68-69.

Dolayısıyla Realizm, öncelikle kendisini var edebilme adına ötekisi olarak İdealizmi yaratmış ve sonrasında ise ona saldırarak kendisini kemikleştirmiştir.

Bu "kurucu tartışma"nın ardından 1950'li ve 1960'lı yıllarda geleneksel Realistler ile Davranışsalcılar arasında "İkinci Büyük Tartışma" (*The Second Great Debate*) adı verilen Uluslararası İlişkiler teorilerinin ne şekilde bilimsel temellere oturtulacağına dair soruları içeren metodolojik sorunlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Aslına bakılırsa 1950'li ve 1960'lı yıllarda Amerika'da ortaya çıkan "Davranışsal Devrim" (*The Behavioral Revolution*) sayesinde Uluslararası İlişkiler disiplininde metodolojik sorunlar esasa yönelik sorunlara kıyasla daha öncül hale gelmiştir. Dönemin koşullarında "Amerikan Dış Politikası çalışmak" söyleminin uluslararası sistem çalışmak anlamına geldiği ve Uluslararası İlişkilerin bir tür Amerikan Sosyal Bilimi olarak kabul gördüğü realitesi de göz önüne alındığında, söz konusu "Davranışsal Devrim"in disiplin içindeki sorunsal önceliğin değişimine bu derece müspet etkisini yadsımamak gerekir.³⁶ Davranışsalcılık, Uluslararası İlişkilerin ampirik modeller ve teoriler açısından tespit ve teşhis edilebilen kendi nesnel düzenlilikleri ya da kalıpları olan bir dış veya gerçek dünyası olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buna göre Davranışsalcılar; bilimin bütünlüğüne inanmışlar, sosyal bilimlerin özü itibariyle doğa bilimlerinden ayrılamayacağını ve dolayısıyla doğa bilimlerindeki bilimsel metotların da sosyal bilimlere uygulanabileceğini öngörmüşlerdir.³⁷ Daha sonraları "Pozitivizm" olarak ünlenen bu akademik yönelim, 1980'li yıllardan itibaren "Üçüncü Büyük Tartışma" (*The Third Great Debate*) olarak da bilinen Pozitivistler ile Post-Pozitivistler arasındaki hâkim Uluslararası İlişkiler teorilerinin geçerliliklerinin ele alındığı ve alternatif yaklaşımların değerlendirildiği tartışmaya dönüşmüştür.

Daha önce de vurgulandığı üzere bir çalışma alanı olarak Uluslararası İlişkiler, çeşitli aktörlerin çok yönlü ve karşılıklı bağıntılılıklarını içeren ve bol miktarda esasa yönelik ve metodolojik tartışmalarla karşı karşıya kalan bir disiplindir. Özellikle disiplin içerisinde geçen yıllarla beraber artan metodolojik

³⁶ Stanley Hoffman, "An American Social Science: International Relations", *MIT Press and American Academy of Arts & Sciences*, Cilt 106, Sayı 3, 1977, s. 47.

³⁷ Robert Jackson & Georg Sørensen, *a.g.e.*, s. 219.

tartışmalar neticesinde Uluslararası İlişkiler teorilerinin tasnifi sorunu vuku bulmuştur. Teorilerin tasnifi, disipline olan bir çalışma alanının idrakı ve ilerleyişi açısından son derece önemli; sınırlarının, yöntemlerinin ve konseptlerinin belirginleşebilmesi açısından ise elzemdir. İşte yukarıda kısaca temas edilen "Büyük Tartışmalar" yaklaşımı, söz konusu teorilerin tasnifi sorunsalının minimum uzlaşa paydasında vücut bulmuş halidir. Fakat bu tartışmalar içerisinde ilk iki tartışmaya kıyasla "Üçüncü Büyük Tartışma"nın bir yandan içerdiği çok yönlü yaklaşımlar, paradigmlar ve teori çeşitliliği açısından almış olduğu reaksiyonlar dikkate alındığında; diğer yandan ise "Avrupalılaşıma", "kimlik" ve "kültür" kavramlarını spesifik olarak ele alan teorik yaklaşımların bu tartışmadan ortaya çıktığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, mevzu bahis olan bu "Üçüncü Büyük Tartışma"nın detaylandırılması gerekmektedir.

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki; geçen yıllar neticesinde genişlemekte ve derinleşmekte olan Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki genel ve özel teorik çoğulluk durumu, özellikle "Üçüncü Büyük Tartışma" içerisindeki taraflar için de ayrı bir çoğulluk durumu yaratmıştır. Pozitivist teoriler ile Post-Pozitivist olarak tanımlanan teoriler arasındaki tartışmayı idrak edebilme adına söz konusu tartışmanın Pozitivist kutbuna yönelindiğinde "Paradigmalar-arası Tartışma" (*Inter-paradigm Debate*) yaklaşımına başvurulması gerekmektedir.³⁸ 1970'li yıllarda ortaya çıkan fakat kendi öz yansıtmasını "Paradigmalar-arası Tartışma" ismiyle 1980'lerde duyuran bu yaklaşıma göre; Realizm, Liberalizm (Plüralizm) ve Yapısalcılık (Marksizm, Radikalizm), Uluslararası İlişkiler disiplinini yaklaşık olarak geçen elli yıllık süreç zarfında domine etmiş ve bu üç ana teorinin yandaşları arasındaki tartışmalar neticesinde ise Uluslararası İlişkiler teorisindeki anlaşmazlık kaynağı olan alanlar tanımlanmıştır. Bu teoriler arasında Realizm en baskın teori olarak kabul edilirken, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte özellikle Realizmin Neo-Realist kisvesinin savunduğu iki kutuplu sistemin istikrarı dünya politikasının devamedegelen özelliğidir tezi, iki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte dramatik bir şekilde Realizmin açıklayıcı gücünün kaybolmasına, dolayısıyla Realizmin

³⁸ Ernie Keenes, "Paradigms of International Relations: Bringing Politics Back In", *International Journal*, Cilt 44, Sayı 1, 1988/1989, ss. 41-43.

güvenilirliğinin azalmasına ve sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Steve Smith'e göre; yeni teorik yaklaşımların yükselmesinde yukarıda bahsedilen sebebin dışında üç tane daha açık neden mevcuttur: Küreselleşme, akademik disiplinlerdeki bilhassa sosyal bilimlerdeki gelişmeler ve Realist dominantlığın tarihsel ana rakibi olan Liberalizm tarafından "Neo-Liberalizm" formu altında sorgulanması.³⁹

Burada önemli bir noktayı vurgulamakta fayda vardır: "Paradigmalar-arası Tartışma", kimi kaynaklarda "Üçüncü Büyük Tartışma" olarak kabul görürken, Pozivist teoriler ile Post-Pozitivist teoriler arasındaki tartışma "Dördüncü Büyük Tartışma" olarak da adlandırılabilir. Mesela Ole Wæver'a göre; "Üçüncü Büyük Tartışma" yani "Paradigmalar-arası Tartışma", önceki iki tartışmaya kıyasla taraflardan birinin nihayetinde kazandığı ve Uluslararası İlişkilerin tutarlı bir disiplin olarak kazanan kampta gelişimini sağladığı bir tartışma olmaktan ziyade disiplinin aslında tartışmanın bizatihi kendisi olduğu ve öz kavramsallaştırmasını yaptığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler, taraflardan birine dayanan bir çeşit gerçeklik olmaksızın, var olan anlaşmazlığın ta kendisi olarak tanımlanmıştır. Bu tartışma içerisinde yer alan üç farklı teorinin de kendine has bir gerçekliği ve bu gerçekliklerin de kendine has değerleri söz konusudur. Her teorinin lisanı kendi perspektifini dile getirir ve onun bir diğerinin lisanına çevrilmesi mümkün değildir. Yani paradigmlar⁴⁰ "eş-ölçülemezlik" (*incommensurability*) özelliğine haizdirler. Bu bağlamda tartışmanın ve anlaşmazlığın kendisi olan disiplin, sahip olduğu farklılık ve çok seslilik sebebiyle bir önceki tartışmalara kıyasla daha zengin olarak nitelendirilebilirken, diğer yandan potansiyel olarak ayrışma tehlikesini de bünyesinde barındırmaktadır.⁴¹

"Üçüncü Büyük Tartışma" veya "Üçüncü Tartışma" teriminin geniş çevrelerce kabul görmesini ve yorumlanmasını sağlayan kişilerin başında gelen Yosef Lapid'e göre ise bu tartışma, 1980'lerde Pozitivistler ile Post-Pozitivistler arasında cereyan

³⁹ Steve Smith, "New Approaches to International Theory", *The Globalization of World Politics*, Editör: John Baylis & Steve Smith, Oxford University Press, Oxford 1997, s. 166.

⁴⁰ Paradigma: Kuramsal bir çerçeve, hipotezler seti veya araştırmaya kılavuzluk eden ve düzenleyici prensipe sahip bir modeldir. (Detaylı bilgi için bkz.: Graham Evans & Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, 1. Baskı, Penguin Books, London 1998, ss. 416-417.)

⁴¹ Ole Wæver, "The rise and fall of the inter-paradigm debate", *International Theory: Positivism and Beyond*, Editörler: Steve Smith, Ken Booth & Marysia Zalewski, Cambridge University Press, New York 1996, s.155.

eden meta-teorik (*meta-theoretical*)⁴² tartışmaların yorumlanması olarak ele alınmıştır. Post-Pozitivizmi özellikle pozitivist felsefi hareketin basite indirgeyen tutarlı yapısı ile kıyasladığımızda, birlikçi/bütüncül bir felsefi platform olmaktan ziyade çeşitli felsefi birleşmelerin şaşırtıcı bir düzen içerisinde ve gevşek olarak bir arada bulunduğu bir uzlaşma şemsiyesi sunmaktadır. Lapid'e göre bu tartışma birbiriyle yakından alakalı olan üç ana tema üzerine oturmaktadır: Paradigmatizm yani meta-bilimsel birimlerle ilgili meseleler, Perspektivizm yani esas varsayımlar ve önermelerle ilgili endişeler ve Rölativizm yani metodolojik monizme karşı metodolojik çoğulculuğa yöneliş.⁴³ Bu noktada Wæver, Lapid'in "Üçüncü Büyük Tartışma"sını çok sert bir şekilde eleştirmektedir. Ona göre; Lapid'in girişimi içerik olarak oldukça sorunlu bir yapıya sahiptir. Post-yapısalcılar ve diğerleri ile Pozitivistler arasındaki tartışma bir çeşit epistemoloji sorusuna dönüşmüş ve daha yüksek bir seviyeden de olsa "İkinci Büyük Tartışma" karakteristiğine yaklaşma göstermiştir. Wæver daha da ileri giderek Lapid versiyonu "Üçüncü Büyük Tartışma"nın dil, politika ve pratik arasındaki ilişki açısından olsun, bilgi arayışına karşı aktivist müdahaleler açısından olsun veya gerçek ile ütopya arasındaki ilişki açısından olsun "Birinci Büyük Tartışma"ya bile kısmen yakınlık taşıdığını dile getirmiştir.⁴⁴

⁴² Meta-teori: Uluslararası İlişkiler teorisinin doğasına yönelik anlayışı geliştirmek için verilen vaatler, teorisin sistemik söylemi, teori üzerine teorik yansımalar, kısaca "teorisin teorisi". (Detaylı bilgi için bkz.: Knud Erik Jørgensen, *International Relations Theory: A New Introduction*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010, s. 15.; Fred Chernoff, *Theory and Metatheory in International Relations: Concepts and Contending Accounts*, Palgrave Macmillan, New York 2007, s. 35.; Lucas G. Freire, "The Potential and the Pitfalls of Metatheory in IR", *Estudos Internacionais*, Cilt 1, Sayı 2, 2013, ss. 273-276.)

⁴³ Yosef Lapid, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Cilt 33, Sayı 3, 1989, s. 239.

⁴⁴ Ole Wæver, *a.g.m.*, s. 156.

Tablo 1: Ole Wæver'a göre Dört Tartışmanın Temaları

	Politika	Felsefe	Epistemoloji	Ontoloji (Uluslararası İlişkilerin Doğası)	Metodoloji
Birinci Tartışma	XXX	XX		X	
İkinci Tartışma			XX	X	XXX
Üçüncü Tartışma (Paradigmalar-arası Tartışma)	XX			XXX	X
Dördüncü Tartışma		XXX	XX	X	

Not: XXX= Tartışmanın ana formu, XX= Tartışmanın ikincil formu, X= Tartışmanın üçüncül formu

Kaynak: Ole Wæver, "The rise and fall of the inter-paradigm debate", *International Theory: Positivism and Beyond*, Derleyen: Steve Smith, Ken Booth & Marysia Zalewski, Cambridge University Press, New York 1996, s.157.

Netice olarak Wæver'ın versiyonu olan "Üçüncü Büyük Tartışma" veya "Paradigmalar-arası Tartışma", disiplinde genel olarak hâkim olan diğer üç tartışmadan üç şekilde ayrılmaktadır: kendi öz kavramı olarak "eş-ölçülemez paradigmalar", farklılık alanları (ontolojik olarak doğayla ilgili farklı kavramlar, birimler ve Uluslararası İlişkilerin içeriği) ve katılımcılar (üç ana okul).⁴⁵

1980'li yılların sonuna gelindiğinde ise, kimilerince üçüncü kimilerince ise dördüncü olarak kabul edilen "Paradigmalar–arası Tartışma" yaklaşımı etkinliğini giderek kaybetmiş, Neo–realizm ile Neo–liberalizm arasındaki ayrımların giderek belirsizleşmesi sonucunda oluşan ortak noktalar neticesinde yine Wæver tarafından "neo–neo sentez" (*neo-neo synthesis*) tanımlaması yapılmış ve Pozitivistler ile Post–Pozitivistler arasındaki tartışmanın Pozitivist kutbunun yeni temsilcileri olmuşlardır. Thomas S. Kuhn'un "paradigmalar" yaklaşımını ve "eş-ölçülemezlik" tezini⁴⁶ baz

⁴⁵ Ole Wæver, *a.g.m.*, s. 157.

⁴⁶ Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2. Baskı, International Encyclopedia of Unified Science, Oxford University Press, Chicago 1970, ss. 10-22.

olarak "Paradigmalar–arası Tartışma"yı "Üçüncü Büyük Tartışma" olarak tanımlayan Wæver'ın, Realist ve Liberal paradigmalardan değişimini "neo–neo sentezi"nde sunması ise ayrı bir ironi oluşturmaktadır.

Genel kabule göre; Pozitivistler ile Post–pozitivistler arasında olan "Üçüncü Büyük Tartışma", yapısal olarak içe dönük ve Uluslararası İlişkilerin baskın söylemlerinin altındaki temellere başat olarak odaklı bir karakteristiğe sahiptir. Bu bağlamda, Rasyonalist/Pozitivist hegemonyanın istikrarsızlaştırılması ve ayrışması için gerekli ilk adım olarak dünya politikasında yeni bir perspektif⁴⁷ ve yeni bir bilim felsefesi⁴⁸ kurmak olmuştur. İşte böyle bir ortamda, Robert O. Keohane tarafından bir ayırım yapılmıştır: Rasyonalist/Pozitivist yaklaşımlar ile Reflektivist/Post–pozitivist yaklaşımlar.⁴⁹ Buna göre, insan doğasından ziyade anarşinin devletlerin politikalarını nasıl etkilediğine dair daha ilgili hale gelen Neo–Realist kisve altındaki Realizm ile uluslararası işbirliğinin anarşinin olumsuz etkilerinin üstesinden nasıl geleceğine odaklanmış olan Neo–Liberalist kisve altındaki Liberalizm, Rasyonalist/Pozitivist yaklaşımlar safında yer almıştır. Diğer tarafta ise, "Çağdaş Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları" (*Contemporary International Relations Approaches*) olarak kabul edilen ve geçmişten günümüze dünya politikasında hafife alınmış veya önemsenmemiş çeşitli konuları kendine ana tema edinen Normatif Yaklaşım (*Normative Approach*), Feminist Yaklaşım (*Feminist Approach*), Eleştirel Teori (*Critical Theory*), Tarihsel Sosyoloji (*Historical Sociology*) ve Post–Modernist Yaklaşım (*Post–Modernist Approach*) bulunmaktadır.⁵⁰ Bu yaklaşımlardan bazıları İdealizm'in normatif pozisyonlarını paylaşırken, diğerleri ise daha çok Realizm'in sosyal versiyonlarını içermektedir. Ayrıca epistemolojik açıdan Reflektivistlerin bazıları Eleştirel Realist olarak tanımlanırken, diğerlerinin çoğu ise çalışmanın asıl

⁴⁷ Richard Price & Christian Reus-Smit, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, Cilt 4, Sayı 3, s. 263.

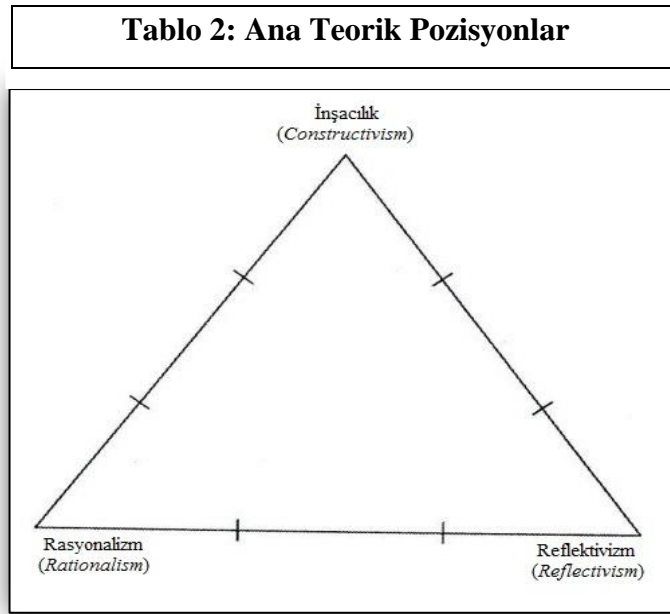
⁴⁸ Yosef Lapid, *a.g.m.*, s. 239.

⁴⁹ Robert O. Keohane, "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, Cilt 32, Sayı 4, 1988, ss. 386-393.

⁵⁰ Steve Smith, *a.g.m.*, ss. 172-178.

amacının açıklama yapmaktan ziyade sosyal değişiklik yaratmak olduğuna inanan Anti-pozitivistler olarak kabul görmüştür.⁵¹

Rasyonalist/Pozitivist yaklaşımlar ile Reflektivist/Post-Pozitivist yaklaşımlar arasındaki bu "Final" tartışması neticesinde iki taraf arasındaki boşluğu doldurma amacıyla yeni bir paradigma geliştirilmiştir: "İnşacılık Yaklaşımı" (*Constructivism*).⁵²

Kaynak: Antje Wiener, "Constructivism: The Limits of Bridging Gaps", *Journal of International Relations and Development*, Cilt 6, Sayı 3, 2003, s. 257.

Tablo 2'ye meta-teorik açıdan yaklaşıldığında görüldüğü üzere; İnşacı Yaklaşımlar, eş-ölçülemez kuramsal Rasyonalist ve Reflektivist bakış noktalarının taban köşe noktalarında yer alan bir üçgenin tepe noktasında olup, iki tarafla da ilgilenen ve iletişim yetkinliği olan bir kutup noktası konumundadır. Dolayısıyla

⁵¹ David A. Lake, "Theory is dead, long live theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Cilt 19, Sayı 3, 2013, s. 570.

⁵² Emmanuel Navon, "The 'third' debate revisited", *Review of International Studies*, Cilt 27, Sayı 4, 2001, s. 621.

İnşacılık Yaklaşımı, orta yol iddiasını açıklayan bir kuramsal pozisyon olarak karakterize edilebilir.⁵³

Sonuç olarak denilebilir ki; günümüz çağdaş ve eleştirel Uluslararası İlişkiler teorisi, sadece tek bir teoriden veya yaklaşımdan ibaret değildir. İçerisinde pek çok teori ve yaklaşım olan bir çeşit teoriler ailesidir ve bu aileyi bir arada tutan temel nokta ise, "dünya politikasının sosyal bir biçimde nasıl inşa edildiği"dir. Bu noktada materyalizme ve rasyonalizme karşı olan iki ana iddia mevcuttur: 1) Uluslararası politikanın temel yapıları maddi olmaktan ziyade sosyaldir, 2) Bu yapılar aktörlerin sadece davranışlarını değil, aynı zamanda kimliklerini ve çıkarlarını da şekillendirmektedirler.⁵⁴ İleriki bölümlerde ele alınacak olan "Avrupalılaştırma", "kimlik" ve "kültür" kavramlarının daha iyi idrak edilebilmesi açısından oluşturulan bu teorik çerçevenin daha da derinleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, sosyal inşa konseptini merkezine alan ve Uluslararası İlişkilerin meta-teorik tarafları arasında yapıcı bir orta yol misyonu edinen İnşacılık Yaklaşımı (*Constructivism*) spesifik kuram olarak detaylandırılacaktır.

1.1. İnşacılık Yaklaşımı (*Constructivist Approach*)

1980'li yılların sonlarından itibaren Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde görülmeye başlayan İnşacı Yaklaşımlar, Soğuk Savaş'ın sona erişini öngöremeyen anaakım/anayol Uluslararası İlişkiler kuramlarının (*Mainstream Theories*) değişmekte olan uluslararası yapıyı anlama konusundaki yetersizliği karşısında daha da dikkat çekici hale gelmiştir. Her ne kadar son yirmi beş yıldır İnşacılık üzerine yapılan tartışmaların ana eksenini "teori mi yoksa yaklaşım mı" hususu oluştursa da özellikle sosyal bilim teorilerinden almış olduğu destek ile Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yıllardır göz ardı edilen veya ikincil olarak görülen konuların eskiye kıyasla daha yüksek sesle dile getirilmesi neticesinde devletlerarası ilişkilerin anlaşılması ve ifade edilmesi açısından önemli kavramsallaştırmaların oluşması

⁵³ Antje Wiener, "Constructivism: The Limits of Bridging Gaps", *Journal of International Relations and Development*, Cilt 6, Sayı 3, 2003, ss. 256-257.

⁵⁴ Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995, ss. 71-72.

sağlanmıştır.⁵⁵ Bu kavramsallaştırmalar sayesinde ise, uluslararası ilişkileri "bilimin materyalist felsefesi" –materyalist unsurların içinde buldukları dış dünyadaki fizik güçlerine karşı vermiş oldukları basit davranışsal cevaplar– olarak kabul eden Rasyonalist yaklaşımlar ile "bilimin bağıntıcı/göreci felsefesi" –uluslararası sosyal ilişkilerin doğası üzerine tartışan ve içinde yaşanılan sosyal ve yorumlanmış dünyada sadece düşüncelerin önemli olduğunu vurgulayan bilginin yorumsamacı sosyolojisi– olarak kabul eden Reflektivist yaklaşımlar arasında iletişimsel anlamda bir tür "orta yol" boşluğu fark edilmiştir.⁵⁶ İşte söz konusu bu boşluğu; metafiziksel ide ve değerler ile fiziksel aksiyon ve oluşumlar arasında ayırıcı kesin çizgiler olmaksızın, birbirleri içerisinde ve etkileşimsel olarak bulunduğunu belirten, "somut" ile "soyut"un karşılıklı olarak birbirini inşa eden dinamik bir ilişki olduğunu vurgulayan İnşacı Yaklaşımlar doldurmaktadır.

İnşacılık Yaklaşımının felsefi olarak geçmişine bakıldığında aslında yeni bir düşünüş şekli olmadığı ve oldukça eskilere dayanan derin kökleri olduğu görülmektedir. Örneğin; Platon'un "gerçekliğe sadece idealar (düşünceler) ulaşabilir" temeline dayanan idealar kuramında bunun ilk örnekleri görülmektedir.⁵⁷ Öte yandan Sørensen ve Jackson'a göre İnşacılığın öncülleri; 18. yüzyıl İtalyan filozofu Giambattista Vico ile Alman filozofu Immanuel Kant'tır. Vico, doğal dünyanın yani fiziksel gerçekliğin tanrı tarafından, tarihsel dünyanın yani sosyal gerçekliğin ise insanlar tarafından yaratıldığını belirtmektedir. Kant ise, dünya hakkında elde edilen bilginin daima insan bilinci tarafından kısıtlanan öznel bilgi olacağını vurgulamıştır.⁵⁸ Kavramsal olarak ise "İnşacılık" (*Constructivism*), Nicholas Greenwood Onuf'un 1989 yılında yayınladığı *World of Our Making* adlı çalışmasında ilk defa kullanılarak Uluslararası İlişkiler literatürüne girmiştir⁵⁹ fakat

⁵⁵ Davut Ateş, "Uluslararası İlişkilerde Konstruktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2008, s. 215.

⁵⁶ Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, Cilt 3, Sayı 3, 1997, s. 321.

⁵⁷ Detaylı bilgi için bkz: Platon, *Parmenides*, Çeviren: Aziz Yardımlı, 1. Baskı, İdea Yayınevi, İstanbul 2011.

⁵⁸ Robert Jackson & Georg Sørensen, *a.g.e.*, s. 211.

⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz: Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Routledge, New York 2013, ss. 33-65.

bu kavramın disiplin içerisindeki nüfuzunu arttıran ve popüler hale getiren kişi Alexander Wendt olmuştur.⁶⁰

Onuf, İnşacılığı en basit ve öz şekliyle "insanların ve toplumların birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmesi" şeklinde tanımlamakta ve merkez çıkış noktasına Anthony Giddens'ın "Yapılanma Teorisi"ni (*Structuration Theory*) almaktadır. Bu teoriye göre sosyal bilimler çalışma alanının ana ilgi noktası tam anlamıyla ne bireysel aktörlerin tecrübeleri ne de herhangi bir sosyal bütünlük formunun varlığıdır; aksine temel ilgi alanını sosyal pratiklerin "zaman–mekân kesişmesi" (*time–space intersection*) ile tanımlanması oluşturur. Beşeri ilişkiler, özyineleme özelliği taşımaktadırlar; yani sosyal pratikler sadece tek seferde sosyal aktörler tarafından yaratılmazlar. Söz konusu pratikler, sosyal aktörlerin kendilerini "aktör" olarak ifade etmeleri sayesinde farklı anlam ve şekiller kazanarak sürekli olarak ve yeniden yaratılırlar.⁶¹ Bu durumda oluşan epistemolojik ve ontolojik ikilemi tanımlayan "hermeneutik/yorumsamacı döngü" (*hermeneutical cycle*)⁶², insanların müspet bir metin veya ifade ortaya koymak istediklerinde mutlaka kendi metinlerine veya ifadelerine temel olarak başka metin veya ifadeleri almak zorunda olduklarını vurgular. Bundan dolayı herhangi bir sosyal duruma tam anlamıyla rasyonel bir açıklama asla getirilemez ve kullanılan dilin genel algılanış ve anlayışına müracaat edilmesi mecburidir.⁶³ Burada dikkat edilmesi gereken nokta; yorumsamacı sosyolojinin hermeneutik düşünce geleneğinde sosyal bilimler ile doğa bilimleri radikal olarak birbirinden bağımsız ve farklı kabul edilmektedir. Yapısalcıların şiddetle ve ısrarla karşı çıkmasına rağmen hermeneutik, hümanizmin beşiği olarak kabul edilir ve bu düşünce geleneğinde özne ile sosyal nesne arasında ayırım en geniş seviyededir. Öznellik, kültür ve tarih deneyiminin merkezinde yer alır ve sosyal

⁶⁰ Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Çeviren: Helin Sarı Ertem & Suna Gülfer İhlamur Öner, 1. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2012.

⁶¹ Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Polity Press, Cambridge 2013, s. 2.

⁶² Hermeneutik (Yorumbilim): Etimolojik olarak kökü Yunan haberleşme ve yorumlama tanrıçası Hermes'e dayanan hermeneutik (yorumbilim), "tanrıların mesajlarını ileten ve yorumlayan" anlamından zaman içerisinde "İncil'in teolojik olarak doğru yorumlanmasına dair bir çeşit arayış" anlamına kaymış ve nihayetinde de "herhangi bir metnin düşünsel ve anlamsal yorumlanması ve esas maksadının sorgulanması" olarak günümüz anlamını kazanmıştır. (Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf & Paul Kowert, "Constructing Constructivism", *International Relations in A Constructed World*, Editörler: Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf & Paul Kowert, M. E. Sharpe, New York 1998, s. 18.)

⁶³ Emanuel Adler, *a.g.m.*, ss. 321-322.

bilimlere temel dayanağı sağlar. Öznel deneyim dışında kalan alan ise bütünüyle maddi dünyaya aittir ve gayrişahsî neden–sonuç ilişkileri tarafından yönetilir. Yorumsamacı sosyolojinin hermeneutik geleneği için dünyanın doğası, insan faaliyetlerinin aksine, anlaşılması oldukça güç ve sadece dışarıdan yüzeysel olarak kavranılabilir bir durumdur. Giddens, çok farklı düşünce okullarının "eylem", "anlam" ve "öznellik" kavramlarına çok farklı şekillerde yaklaştığını ve bu durumun sosyal bilimlerde epistemolojik–ontolojik metodoloji karmaşıklığına sebep olduğunu vurgulamaktadır. Bundan dolayı asıl önemli olan hususun ise; "eylem", "anlam" ve "öznellik" kavramlarının nasıl spesifikleştirileceği ve ne şekilde "yapı" ve "sınırlılık" ile alaka kurulacağıdır. İşte bu sebeple Giddens'ın "Yapılanma Teorisi", yorumsamacı sosyolojinin hermeneutik geleneğinden farklı olarak, insan eylemlerinin izahatının bu eylemler içinde açıklanan yaşam formlarıyla bir yakınlık talep ettiği sürece hermeneutik bir başlangıç noktasına sahip olacağını vurgulamıştır.⁶⁴

Onu'fa göre Giddens, bu teoriyi "öznel bireycilik" (*subjectivist individualism*) ile "nesnel ortaklaşacılık" (*objectivist collectivism*) kutupları arasında köprü oluşturabilme gayesiyle tasarlamıştır. Bundan dolayı da Giddens'ın detaylandığı "Yapılanma Teorisi" projesini inşacı sosyal teorinin geliştirilmesi olarak ele almaktadır ve sosyal teori içerisindeki durum inşasını az da olsa uluslararası ilişkiler teorisi tartışmalarına benzetmektedir. Buna göre uluslararası ilişkiler teorisi, çoklu kutupluluk tarafından domine edilmektedir. Bir tarafta nesnel duruşun savunduğu birey egemenliği bulunurken, diğer tarafta ise toplumsal düzen bütünüyle bireyciliğin üzerinde yer almaktadır.⁶⁵ Tabiatıyla birey ile bütün arasındaki ilişki sosyal teori açısından ne derece öneme haizse, aynı şekilde birey ile devlet ve devlet ile devlet arasındaki ilişki de uluslararası ilişkiler teorisi açısından aynı derecede öneme sahiptir. İşte bu noktada İnşacılık, hem sosyal teori hem de esasa yönelik uluslararası ilişkiler karakteristiği sergilemektedir ve çok yönlü ve aynı zamanda da aracı bir rol oynamaktadır.

⁶⁴ Anthony Giddens, *a.g.e.*, ss. 2-5.

⁶⁵ Nicholas Greenwood Onuf, *World Of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Routledge, Abingdon, Oxon 2013, s. 56.

Sosyal teori olarak İnşacılığa baktığımızda, temel vurgunun "gerçekliğin sosyal inşası" (*social construction of reality*) üzerine olduğu görülmektedir. Buna göre İnşacılık, sosyal ontoloji üzerine kurgulanmıştır ve uluslararası ilişkiler de dâhil olmak üzere tüm sosyal dünya insanların inşasına dayanmaktadır. "Amiller/Failler" (*human agents*), günlük pratikleri neticesinde sosyal gerçeklik olgusunu sürekli olarak inşa eder ve yine yeniden üretirler. Beşeri ilişkiler, sadece maddi durumları veya güçleri değil, düşünce ve fikirleri de içermektedir. Bu durum, felsefi olarak pozitivistin materyalist felsefesine karşıt olarak İnşacılığın idealist unsuru olarak tanımlanabilir.⁶⁶ İnşacı felsefeye göre; sosyal dünya verili değildir ve davranışsalcılar ile pozitivistlerin de tartıştığı "dışsal olan dünya" –yasaları olan, bilimsel araştırmalar ile keşfedilebilen ve bilimsel teoriler ile açıklanabilen– diye bir durum söz konusu değildir. Bunun aksine sosyal dünya "öznelarası" (*intersubjective*) özellik taşımaktadır; yani onu yaratan, içinde yaşayan ve anlayan için anlamlıdır.⁶⁷ İşte yukarıda "zaman–mekân kesişmesi" ile kastedilen olgu, sosyal dünyanın insanlar tarafından belirli bir zaman ve mekân diliminde inşa edildiği veya yapıldığı ve döngüsel olarak özyinelemelerde ve özdeğişimlerde bulunduğu durumdur.

Berger ve Luckmann'a göre; gündelik hayatın sosyal gerçekliğinin en temel unsuru "sosyal yapılar" (*social structures*) ve bu yapılar özyinelemesel ve özdeğişimsel süreklilik kutuplarının hepsini –yani kişilerin başkalarıyla içinde bulunulan an itibarıyla yüz yüze ve yoğunluklu etkileşim hali ile son derece anonim soyutlamaların doğası gereği asla yüz yüze etkileşim halinde olamama halini– içermektedir. Bundan dolayı da toplum, insanlığın bir ürünü ve nesnel bir gerçekliktir. İnsan ise sosyal bir ürün olarak kabul edilmelidir.⁶⁸ Bu sebeple sosyal yapılar ele alınırken sosyal gerçeklik; "dışsallaştırma" (*externalization*), "nesnelleştirme" (*objectivation*) ve "içselleştirme" (*internalization*) anlarını kapsayan ve süregelen diyalektik bir süreç olarak ifade edilebilir.⁶⁹ Söz konusu sosyal gerçeklik süreci, tıpkı maddi gerçeklik süreci gibi amilleri/failleri üzerinde etkili ve belirleyicidir. Bahar Rumelili'nin de vermiş olduğu örnekte belirtildiği üzere; para

⁶⁶ Robert Jackson & Georg Sørensen, *a.g.e.*, s. 211.

⁶⁷ *A.g.e.*, s. 212.

⁶⁸ Peter L. Berger & Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality*, Penguin Books, London 1991, ss. 47-48.

⁶⁹ *A.g.e.*, s. 149.

adı verilen olgu aslında bir kâğıt parçasıdır fakat amillerin/faillerin "ortaklaşa anlayışları" (*collective understandings*) sonucu günümüzdeki "değersel" anlamını kazanmıştır ve amiller bu değersel anlamın bilincindedirler ama bu bilinçlilik, teoriden pratiğe dönüştürüldüğünde parasız insanların sorununa müspet çözüm getirmez. Buna benzer şekilde, konsept olarak egemenliğin sosyal gerçeklik süreci içerisinde evrilmiş sosyal bir yapı olması realitesi, devletsel oluşumların istemeleri halinde bu yapıya vermiş oldukları değerden vazgeçmeleri ve hatta olası fiziki tehditlere karşı onu savunmaktan ve korumaktan vazgeçecekleri anlamını katıyetle taşımamaktadır.⁷⁰

Wendt, günümüz İnşacılığının kabul ettiği iki temel prensibi şu şekilde ifade etmektedir: "1) İnsan topluluğuna ait yapılar maddi güçlerden ziyade, öncelikle ortaklaşa düşünceler tarafından belirlenir. 2) Maksatlı aktörlerin kimlik ve çıkarları doğa tarafından değil de söz konusu ortaklaşa düşünceler tarafından inşa edilmiştir."⁷¹ Birinci temel prensip esas itibarıyla sosyal ontoloji ile maddi ontoloji arasındaki farklılığı vurgulamaktadır fakat burada son derece önemli olan ve dikkatli bir şekilde ısrarla üzerinde durulması gereken nokta "farklılık" olduğu ama "ayrım" olmadığıdır. İnşacılık, sosyal ontolojiyi maddi ontolojiden keskin çizgilerle ayrı kabul etmemektedir. Değersel olarak sosyal ontolojiyi birincil kabul ederken, maddi ontolojiyi ikincil olarak almaktadır. Maddi kaynaklar veya materyalizm, İnşacılığın bir parçasını oluştururken, aynı şekilde İnşacılık da materyalizmin bir parçasını oluşturmaktadır. Örneğin uluslararası güvenlik ve savunma sistemi; toprakları, popülasyonları, silahları ve diğer fiziksel varlıkları kapsamaktadır. Düşüncelere ve ortak anlayışlara göre bu varlıklar kavranır, organize edilir ve kullanılır (mesela; silahlı güçler, ittifaklar vb). Dolayısıyla burada fiziksel unsur, entelektüel unsurun arkasından gelmektedir ve uluslararası güvenlik içerisindeki "düşünce", yine uluslararası güvenlik içerisindeki "fiziksel varlıklardan" çok daha büyük bir öneme sahiptir. Çünkü tüm bu fiziksel varlıklar entelektüel bileşeni olmaksızın sıradan ve önemsiz "şeylerden" öteye geçemezler.⁷² Bir diğer örnekleme göre ise

⁷⁰ Bahar Rumelili, "İnşacılık/Konstruktivizm", *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Editör: Evren Balta, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 154.

⁷¹ Alexander Wendt, *a.g.e.*, s. 16.

⁷² Robert Jackson & Georg Sørensen, *a.g.e.*, s. 212.

küreselleşme, maddi ontoloji merkezli ele alındığında, tıpkı rüzgâra benzer şekilde, ona atfedilmiş her türlü anlamdan bağımsız olarak var kabul edilen maddi bir güç olarak sunulmaktadır. Oysaki sosyal ontoloji küreselleşmenin varlığının ve ülkelere ya da ülkeler arasındaki ilişkilere olan etkilerinin, rüzgârın denizde oluşturduğu dalgalar gibi gözlenememekte olduğunu, ancak piyasalarda gözlemlenen süreçlerin en genel şekilde yorumlanması ile var olabildiğini belirtmektedir.⁷³ İkinci temel ilke ise, kimlik ve çıkarların verili olmaktan ziyade inşa edilebilirliğine vurgu yapmakta ve esas noktanın bunların nasıl inşa edildiklerine dair sorgulamaya dayandığını belirtmektedir. Kimlikler ve çıkarlar sadece inşa edilmekle kalmaz, aynı zamanda bunların sürekliliği de sağlanır. Yinelenen ve değişim sergileyen etkileşimler neticesinde kimliklerin birbirleriyle alakalı beklentilerinin gelişmesi sağlanmaktadır. Bunun neticesinde de aktörler sosyal yapılar inşa eder ve sürdürürler; daha sonraki safhada ise seçenekleri sınırlamaya giderler. Kimlik ve çıkar yapıları bir kere oluşturulduktan sonra onları farklı boyutlara dönüştürmek oldukça zordur çünkü aktörler için sosyal sistem artık nesnel bir sosyal gerçeklik haline dönüşmüştür.⁷⁴ Buna da en güzel ve en popüler örnek olarak ABD'nin, İngiltere'nin sahip olduğu çok sayıda nükleer silah karşısında güvensiz hissetmez iken Kuzey Kore veya İran'ın sahip olduğu çok daha az sayıdaki nükleer silah karşısında son derece güvensiz hissedip, doğrudan veya dolaylı olarak müdahalelerde bulunabilmesi gösterilmektedir⁷⁵; veya ABD'nin askeri gücünün benzer yapısal özelliklere sahip Kanada ve Küba için farklı anlamlar içermesi şeklinde belirtilmektedir.⁷⁶ Bunun nedeni; ülkelerin kendi sınırları dışındaki genel silah dağılımından ziyade o silahlara sahip olan ülkelere yönelik bakış açıları, algıları ve onlara yükledikleri anlamların güvensizlik hissiyatındaki belirleyiciliğidir.

Uluslararası ilişkileri de bir çeşit sosyal ilişkiler yumağı halindeki sosyal bir süreç olarak ele alan İnşacılığa göre bu oluşum, sosyal bir "yapıya" (*structure*) dâhil olan "amiller/failler" (*agents*) ve "kurumların" (*institutions*) birtakım "kurallar"

⁷³ Bahar Rumelili, *a.g.m.*, s. 154.

⁷⁴ Maja Zehfuss, "Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison", *European Journal of International Relations*, Cilt 7, Sayı 3, 2001, ss. 319-320.

⁷⁵ Alan C. Lamborn & Joseph Lepgold, *World Politics Into The Twenty-First Century: Unique Contexts, Enduring Patterns*, 1. Baskı, Prentice Hall, New Jersey 2002, s. 46.

⁷⁶ Alexander Wendt, "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Cilt 46, Sayı 2, 1992, s. 397.

(*rules*) çerçevesinde bir araya gelmesiyle vuku bulur.⁷⁷ İnsan ile toplum arasında orta yolu sağlayan ve birbirine bağlayan üçüncü unsur kurallardır. "Sosyal kurallar" (*social rules*), –hukuksal kurallar da buna dâhil olmak üzere– sosyal gerçekliğin inşası sürecinde insan ile toplumun birbirini sürekli ve karşılıklı olarak inşa etmesini sağlamaktadırlar. Kurallar sayesinde insanlar neyi nasıl yapması gerektiğinin bilincine varırlar. Çünkü kurallar, sosyal amaçlar için tanımlanmış maddi koşullar açısından son derece gereklidir. Eğer ki insan uğraşlarının maddi koşullarla bir şekilde bağlantısı yok ise, kurallar asla insanların çabalarını organize edemez. Yani analitik olarak insan uğraşlarının sosyal bileşenini kurallar, maddi bileşenini ise kaynaklar oluşturmaktadır.⁷⁸

Öte yandan insanların kurallara dair tüm münasebetleri –kurallara uymaları veya aykırı davranmaları, kuralları yaratmaları, değiştirmeleri veya yok etmeleri– "eylemler/fiiliyat" (*practices*) olarak adlandırılır. Onuf'un da belirttiği üzere; herhangi bir kurala dair hiçbir bilgi sahibi olunmamasına rağmen sadece kişilerin eylemlerine bakarak o kurala dair tahminlerde bulunulabilir.⁷⁹ Kurallara dair dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise Fierke'nin Wittgenstein üzerinden yapmış olduğu tespitte mevcuttur. Buna göre; "kurallar" (*rules*) ile "yorumlamalar" (*interpretations*) karıştırılmamalıdır. Toplum içerisinde her ne kadar "kurallara uygun her eylem yorumlamadır" şeklinde bir eğilim olsa da bunun yanlış olduğu ve yorumlama teriminin kurallara dair dışavurumların kendi içinde değiştirilmesi şeklinde sınırlandırılmasının daha yerinde olacağı belirtilmiştir. Kurallar ile yorumlamaların ayrımı doğrudan doğruya dili ilgilendirmektedir. Çünkü "dil" (*language*) kavramı, İnşacıların temel endişesi olan "kurallar" (*rules*) ile Post-yapısalcıların vurguladığı "yorumlama" (*interpretation*) arasındaki kesin ayrıma

⁷⁷ Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 3, 2008, s. 95.

⁷⁸ Nicholas Greenwood Onuf, *a.g.e.*, s. 64.

⁷⁹ Nicholas Greenwood Onuf, *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*, 1. Baskı, Routledge, Oxon 2013, s. 4.

dayanmaktadır⁸⁰ ve uluslararası ilişkiler içerisindeki kurallar ve normlar sadece dil ile inşa edilebilirler.

Kuralların bir diğer önemli özelliği ise toplum içerisindeki aktif katılımcıları ortaya çıkarmasıdır ve bu katılımcılar İnşacı anlayış tarafından "amiller/failler" (*agents*) olarak ifade edilir. İnsanlar, mensubu oldukları toplumun kendi kuralları aracılığıyla pek çok farklı duruma katılım sağlayabildikleri ölçüde amildirler ve hiç kimse tüm durumları kapsayacak şekilde amil olamaz. Normalde amiller, başka insanlar namına hareket eden insanlar olarak düşünülebilir fakat daha soyut şekilde ele alındığında, kurallar sayesinde insanların sosyal yapılar –kişilerin kendileri, başkaları ve hatta insan toplulukları– namına hareket etmesinin mümkün hale geldiği görülmektedir. "Amillik" (*agency*), sosyal bir durumdur. Örneğin; bir ülkenin hükümeti bir grup insan topluluğundan ibarettir ve sosyal bir yapıdır. Bu insan topluluğu, ilgili kurallar gereğince birlikte veya çeşitli kombinasyonlar halinde ülke namına daha büyük bir insan topluluğu gibi hareket etmektedirler. İşte amillere seçenekleri kurallar verir ve amiller toplum içerisinde amaçları gerçeğe dönüştürme davranışı sergilerler. Dolayısıyla kurallar, amillerin eylemleriyle alakalıdır ve bu alaka, amillerin niyetlerini taşıyan istikrarlı tasarımlar oluşmasına vesile olur ki bunlara "kurumlar" (*institutions*) adı verilmektedir. Kurumlar, insanları amil yaparak kendilerini rasyonel bir şekilde idare edebilecekleri bir çevrenin inşa edilmesini sağlamaktadırlar. Dikkat edilmesi gereken husus şudur ki; bazı amillerin yapmış olduğu seçimler, diğer amillerin bu seçimlerden etkilenmelerine neden olabilir. İşte söz konusu kurumlar sayesinde yardımcı olamayan fakat bilincinde olup karşılık verebilen diğer amillere neticeler üretilmektedir.⁸¹

Kendini İnşacı olarak tanımlayan bilim insanlarının "amil–yapı tartışması" (*agent–structure debate*) üzerine yaklaşımları farklılık gösterse de önem olarak oldukça merkezi noktada yer almaktadır. Amil ve yapı kavramları, sosyal bilimler içerisinde en yaygın şekilde kullanılan kavramlar olmasına rağmen tanımlanması belki de en zor kavramlardır. Bundan dolayı da farklı anlayışlara dayalı tartışma

⁸⁰ Karin M. Fierke, "Constructivism", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Editörler: Tim Dunne, Milja Kurki & Steve Smith, 3. Baskı, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 196.

⁸¹ Nicholas Greenwood Onuf, *Making Sense...*, ss. 4-7.

ortamları mevcuttur. Aslına bakılırsa bu tartışmanın kökenini, daha önce de bahsetmiş olduğumuz, Wendt'in İnşacılığa dair ileri sürdüğü iki temel prensip oluşturmaktadır. Buna göre amiller ile sosyal yapılar, bir şekilde teorik olarak birbirine bağlı veya karşılıklı etkileşim içeren ögelerdir. Rumelili'nin basit bir şekilde ifade ettiği gibi; "... yapılar aktörleri, onların davranışlarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini şekillendiren ortamlar, yapanlar/amiller ise bu ortamlar içinde kendi maksatları doğrultusunda hareket etmeye çalışan aktörler olarak düşünülebilir".⁸² Özellikle yapı (*structure*) üzerine oldukça farklı yaklaşımlar ve dolayısıyla tartışmalar söz konusudur. Örneğin; Onuf, amil-yapı tartışmasındaki yapı kavramının ontolojik karışıklığın kaynağı olduğunu belirtmiş ve bu yüzden de bilim insanlarının yapılar üzerine "gerçek hayatta var olup olmadıkları" veya "düşüncenin ürünü olup olmadıklarına" dair görüş birliğine varamadıklarını belirtmiştir.⁸³ Wendt ise, amil-yapı tartışmasını hem ontolojik hem de epistemolojik olarak iç içe geçmiş ve esas itibarıyla iki ayrı sorun olarak ele almaktadır. Buna göre ontolojik açıdan amillerin ve yapıların doğası üzerine "bunların ne yapıda ögeler olduklarını" ve "birbirleriyle nasıl etkileşim halinde olduklarını" sorgularken, epistemolojik açıdan ise sosyal davranış teorileri içerisinde, söz konusu bu ontolojik sorunsal durumun yarattığı "farklı seçenekler ve doğal olarak geliştirdiği farklı açıklamalar" ve "bunların sosyal teori içerisindeki göreceli önemi" ele alınmaktadır.⁸⁴ Onuf ile Wendt'in dışında, kendisini "İnşacı" olarak tanımlayan veyahut da diğerleri tarafından "İnşacı" olarak tanımlanan bilim insanlarının söz konusu "amil-yapı tartışması" karşısında farklı yaklaşımlar sergilediği ve dolayısıyla da bu tartışmanın muhteviyatına yönelik net bir görüş birliği olmadığı bilinmekle beraber, genel olarak amil-yapı tartışmasından ve bu tartışmaya sergilenen davranışlardan en geniş mahiyetiyle şu tespiti yapmak mümkündür: amiller/failler ve yapılar süreklilik arz eden bir etkileşim içinde hem etkilenenler hem de etkileyenlerdir. Aslına bakılırsa sadece bu tartışma üzerindeki farklı yaklaşımlar bile başlı başına çalışması oldukça zor ve karışık bir ilişki bağını ispat etmekle kalmayıp, İnşacıların aynı zamanda daha

⁸² Bahar Rumelili, *a.g.m.*, s. 158.

⁸³ Nicholas Greenwood Onuf, *Making Sense...*, s. 6.

⁸⁴ Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 41, Sayı 3, 1987, ss. 339-340.

zengin bir devlet amilliği anlayışına ve çok daha dinamik uluslararası sistem yapıları kavrayışına sahip çıkmalarına sebebiyet vermektedir.⁸⁵

Bu noktada; uluslararası sistem yapılarının anarşik bir ortam içindeki pozisyonlarını ele alabilmek adına İnşacılar ile Neo-Realistler arasındaki "anarşi mantığı" (*the logic of anarchy*) üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir. Kenneth Waltz'a göre uluslararası siyasal yapılar tanımlanırken devletler; gelenekleri, alışkanlıkları, amaçları, istekleri ve yönetim şekillerine bakılmaksızın kabul edilirler. Devletlerin otoriter ya da demokratik veya ideolojik ya da pragmatik olup olmadıkları sorgulanmaz. Devletlerin yetenekleri dışındaki her türlü vasfı soyutlanır. Bu durum devletlerarası ilişkiler içinde geçerlidir ve devletlerarasındaki ilişkiler hakkındaki yapı ele alınırken onların besledikleri dostluk/düşmanlık duyguları, diplomatik değişimleri, inşa ettikleri ittifaklar ve bağlantılarının ve değişimlerinin uzamları her daim dışarıda tutulur. Düşünsel niteliklerin her çeşidi veya sosyal/siyasal yapıyı inşa edecek her türlü ilişki uluslararası sistem tanımından çıkarılmış, yerine "maddi yeteneklerin" (*material capabilities*) anarşi ortamı altında altındaki dağılışı konulmuştur.⁸⁶ John Mearsheimer da "Eleştirel Teori" (*Critical Theory*) içerisinde konumlandığı Wendt'i; ampirik içerik eksikliği ve uluslararası sistemin maddi yapısını yeterince öne çıkarmayıp, öznel fikirlere ve bilgiye aşırı anlam yüklemesi sebebiyle eleştirmiştir. Ona göre devletlerin davranışları büyük ölçüde uluslararası sistemin maddi yapısı tarafından şekillendirilmekte ve dünya siyasasının anlaşılabilmesinin özünü ise maddi yeteneklerin devletlerarasında ne şekilde dağıldığı oluşturmaktadır. Yani Mearsheimer'e göre maddi yapı nesnel gerçekliktir ve salt öznelarası değildir. Ayrıca Realizmin anarşik yapı söylevi, 1300'lerden 1989'a kadar süren dikkate değer uzun bir periyot içerisinde dünya siyasasına hakim olmuştur.⁸⁷ Öte taraftan Onuf'a göre ise; günümüzdeki pek çok bilim insanı uluslararası ilişkilerin yapısının dikkate değer derecede kurumsallaşmadığını düşünme eğilimi sergilemektedirler ve hatta bunların arasında kendisini İnşacı olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Onlara göre ülkeler yüksek

⁸⁵ Jeffrey Checkel, "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Cilt 50, Sayı 1, 1998, ss. 325-327.

⁸⁶ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, 1. Baskı, McGraw-Hill, Inc., New York 1979, s. 99.

⁸⁷ John J. Mearsheimer, "A Realist Reply", *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995, ss. 90-92.

seviyede kurumsallaşarak devletleşmişler ve amilleri vasıtasıyla kendi ilişkilerini anarşik dünya içerisinde yürütür hale gelmişlerdir. Buradaki "anarşi" (*anarchy*) kavramıyla kastedilen olgu; devletlerarasında hiçbir devletin veya devletler grubunun kurallarının diğerleri üzerinde geçerli olmaması koşuluna dayanan kural halidir. Anarşi, ayrıca devletlerin üzerinde onları yöneten başka herhangi bir kurumun olmadığı gerçeğini kabul eder ve "devletler egemen" (*sovereign*) denilirken de aslında aynı şey kastedilmektedir. Yani uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı ile anlatılmak istenen; kuralların yokluğundan ziyade yapının içinde bulunulan zamanı yönetmesidir, aksi takdirde kural yokluğu anarşi yerine "kaos" (*chaos*) olarak adlandırılmalıdır.⁸⁸ Öte yandan Wendt ise Waltz'u; siyasal yapıyı "anarşik yapı içerisindeki yeteneklerin dağılımı" şeklindeki tanımlamasının devlet davranışları hakkında öngörülerde bulunabilmek için yetersiz olduğu şeklinde eleştirmektedir. Ona göre bu durum, iki devletin birbirlerinin bağımsızlıklarını tanıyıp tanımayacaklarını, revizyonist veya statükocu güçler olup olmayacağı gibi noktaları tahmin edebilir ama iki devletin dost mu düşman mı olacağını öngöremez; çünkü bu faktörler özü itibariyle öznelere aittir ve anarşik yapı içerisindeki devletlerin etkileşim karakterleri ve güvenlik çıkarları üzerinde etkileyicidirler. Wendt'e göre İnşacı sosyal teorisinin temel ilkesi; insanların, diğer aktörler de buna dâhil olmak üzere, nesnelere doğru o nesnelere onlar için olan anlamlarına da dayanarak hareket etmesidir. Örneğin devletler, düşmanlarına karşı dostlarına sergiledikleri tutumlardan farklı yaklaşırlar çünkü düşmanlar tehdit unsurudurlar ve dost değildirler. İşte anarşi ve güç dağılımı, bize hangisinin hangisi olduğunu söyleme konusunda bundan dolayı yetersizdir. Şüphesiz "güç dağılımı" (*distribution of power*) daima devletlerin hesaplarını etkilemektedir fakat "bilgi dağılımı" (*distribution of knowledge*) olarak da adlandırılan öznelere aittir anlayışa ve beklentilere dayanan gerçeklikler, devletlerin ve aktörlerin "ben" ve "öteki" kavramlarını inşa etmelerini sağlamaktadır. Yani, eğer ki ABD ve SSCB artık düşman olmadıklarına karar verirlerse "Soğuk Savaş" adı verilen hal sona ermiş olur. İşte buna "ortaklaşa anlam" (*collective meaning*) adı verilmektedir ve eylemlerin organize edilmesini sağlayan yapıları inşa etmektedir.⁸⁹

⁸⁸ Nicholas Greenwood Onuf, *Making Sense...*, ss. 6-7.

⁸⁹ Alexander Wendt, "Anarchy Is...", ss. 396-397.

Wendt'e göre yapı, Neo-Realist yapı tanımlamasından farklı olarak, maddi yeteneklerin dağılımından değil, sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Buna göre herhangi bir sosyal yapının birbiriyle alakalı üç önemli unsuru vardır: "paylaşılmış bilgi" (*shared knowledge*), "maddi kaynaklar" (*material resources*) ve "eylemler" (*practices*).⁹⁰ Bu üç unsur, aktörlerin içinde buldukları durumları ve ilişkilerinin doğasını –işbirlikçi veya çatışmacı– inşa eder. Birinci olarak paylaşılmış bilgiyi şu örneklemeyle açıklamak mümkündür: "Güvenlik ikilemi" (*security dilemma*) sosyal bir yapı olarak "ülkelerin güvenilmez" olduklarına dair öznelerarası anlayışı içerirken, diğer taraftan "güvenlik toplumu" (*security community*) ise daha farklı bir sosyal yapı olarak devletlerin olası sorunları savaş yapmaksızın çözebilmeleri adına aralarında oluşturdukları güven bağını paylaşılmış bilgi olarak kabul eder. Dolayısıyla sosyal yapının düşünceler üzerine olan bu bağlılığı, İnşacılığın yapıya olan idealist bakışını ortaya çıkarmaktadır. Yani düşünceler sosyaldir ve Wendt'in tabiriyle "*Bu düşünceleri ve yapıyı 'sosyal' yapan şey onların öznelerarası kalitesidir. Bir başka deyişle 'sosyallik', maddeselliğin aksine paylaşılmış bilgiyle alakalıdır.*"⁹¹ İkinci olarak; İnşacıların maddi kaynaklara olan bakışını Neo-Realist bakış açısından farklı kılan nokta, İnşacıların kaynaklara yönelik sosyalleştirilmiş yaklaşımlarıdır. Yani maddi kaynaklar, içine gömülü olan paylaşılmış bilginin yapısına yönelik aktör eylemleri sayesinde anlam elde etmektedir. Bu durum da devletlerin farklı maddi yeteneklere sahip olmalarına rağmen düşman olarak tanımladıkları devletlere, dostlarına kıyasla daha farklı davranmalarına neden olmaktadır.⁹² Sosyal yapının üçüncü unsurunu ise eylemler oluşturmaktadır. Buna göre sosyal yapı, ne aktörlerin düşüncelerinde ne de maddi yeteneklerinde var olabilir. Sosyal yapı ancak ve ancak eylemlerde ve de bir süreç içerisinde var olabilir. Dolayısıyla sosyal eylemler, öznelerarası anlamları yine ve yeniden üretirler; böylelikle sosyal yapılar ve aktörler benzer şekilde inşa edilirler.⁹³

⁹⁰ Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995, s. 73.

⁹¹ Aynı yerde.

⁹² Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, New York 2003, s. 17.

⁹³ Alexander Wendt, "Constructing International...", s. 74.

Son olarak İnşacılığın Avrupa Birliği ve Avrupalılaşıma ile olan bağına değinilecektir. İnşacılık yaklaşımı, Avrupa Birliği ile ilgili çalışmalara 1990'ların sonunda Avrupa'nın sosyal inşası anlamında kullanılan "Sosyal İnşacılık" (*Social Constructivism*) adıyla girmiştir. Daha da spesifik olarak; Risse'ye göre *Journal of European Public Policy* adlı derginin 1999 yılında yayımlanan özel sayısı sayesinde kırılma noktası oluşmuştur. Bu sayı içerisinde; bir süreç olarak Avrupa entegrasyonunun Avrupa'nın devlet sistemi ve onun oluşturucu birimleri üzerinde dönüştürücü etkisinin olduğu belirtilmiştir. Avrupa entegrasyonunun, geçen yıllar boyunca kendi içerisinde değişiklikler yaşadığı ve bundan dolayı da bu süreç zarfında amillerin kimliklerinin, çıkarlarının ve davranışlarının da bu değişikliklere eşdeğer sayılabilecek kadar değiştiğinin kabul edilmesi gayet makul görünmektedir.⁹⁴ Sosyal İnşacılığın Uluslararası İlişkiler disiplininin AB çalışmaları alanına girişi bir çeşit "yayılma/taşma" (*spillover*) şeklinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Sosyal İnşacılık eksenli araştırmaların Avrupa entegrasyon çalışmalarına hem teorik hem de esasa yönelik çok ciddi katkılar sağladığı ve AB içerisindeki pek çok önemli alana ışık tuttuğu söylenebilmektedir.⁹⁵

Aslına bakılırsa 1990'ların başlarından itibaren Siyaset Biliminin akademik camiası içerisinde Avrupa'nın sınırlarına yönelik yenilenmiş ilgi epistemolojik olarak artış göstermiş ve özellikle Avrupa'nın fiziksel sınırlarından ziyade fikirselle sınırlarının devamlı olarak nasıl yine ve yeniden çizildiği yüksek sesle sorgulanmaya başlamıştır. Sosyal İnşacı bilim insanları, Avrupa entegrasyonunun öznelarası fikirlerle ve sosyal kurumlarla alakalı olduğunu vurgulamışlardır. Dönüştürülebilir bir süreç olarak ele alınan Avrupa entegrasyonu, AB üye devletlerinin ve onların vatandaşlarının davranışlarını, çıkarlarını ve kimliklerini⁹⁶ önemli ölçüde yeniden şekillendirmeye uygun kabul etmektedir. İşte İnşacılığın sahip olduğu teorik bakış açısı, dönüştürülebilir bir süreç olarak Avrupa entegrasyonunun açıklanmasına gelecek vaat eden kavramsal araçlar sunmaktadır. İnşacılığın en temel özelliği olan öznelarası epistemoloji ve sosyal ontoloji, bahsi geçen araçları kavramsallaştırarak

⁹⁴ Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen & Antje Wiener, "The Social Construction of Europe", *Journal of European Public Policy*, Cilt 6, Sayı 4, 1999, s. 529.

⁹⁵ Mark A. Pollack, "Theorizing The European Union: International Organization, Domestic Polity, or Experiment in New Governance?", *Annual Review of Political Science*, Cilt 8, 2005, s. 365.

⁹⁶ Kimlik konusu "Kavramsal Çerçeve" bölümünde detaylandırılacaktır.

–kimlik, fikirler, normlar, kurumlar, dil ve söylev– oldukça karışık bir sosyal değişim süreci olan Avrupa entegrasyonunu analiz edilebilir kılmaktadır.⁹⁷

1950'lerden 1990'lara kadar AB çalışmaları, Uluslararası İlişkiler öğrencileri ve Avrupa entegrasyonu temel teorilerinin –Yenişlevselcilik (*Neofunctionalism*) ve Liberal Hükümetlerarasıcılık (*Liberal Intergovernmentalism*)– hâkim olduğu, özü itibariyle durağan ve diğer alanlara bağımlı konumdaydı. Avrupa entegrasyonunun bu öncül teorileri, amil merkezli tanımı gereği rasyonalist ontolojiye sıkı sıkıya bağlıydı. Bu yaklaşım, Avrupalı kurumların inkişafını baz alan temel ampirik araştırmalara oldukça yardımcı olabilmektedir. Yani kurum inşası ve yeni sosyal yapıların ortaya çıkışı açıklanacak ise, amil merkezli bu yaklaşımlar bunu en iyi şekilde yerine getirmektedir. Sosyal İnşacı yaklaşım ise tam da burada bir tamamlayıcı rol üstlenmekte ve amillerin çıkarlarının sadece dışsal sabit verilere veya maddesel yapıya dayanmadığını, bunlara ek olarak siyasi kültür, söylevler, çıkarlar ve kimliklerin sosyal olarak inşasının da son derece belirleyici rol içerdiğini vurgulamaktadır.⁹⁸ Burada dikkatle belirtilmesi gereken bir nokta mevcuttur: Sosyal İnşacılık ile Liberal Hükümetlerarasıcılık arasındaki ayrım, Sosyal İnşacılığın Yenişlevselcilik ile arasındaki ayırmadan daha nettir. Liberal Hükümetlerarasıcılık, rasyonalist ontolojiye dayanmakta ve amillerin tercihlerinin verili olduğunu kabul etmektedir ki bu durum da Sosyal İnşacılığın sosyal ontolojisi ile net bir ayrım yaratmaktadır. Diğer taraftan Yenişlevselcilik, Avrupa entegrasyonuna amil merkezli yaklaşım sergilemekte ve fayda maksimizasyonunu hedefleyen bencil amillerin, ortaklaşa eylem sorunlarını çözebilmek amacıyla işbirliği yapabileceğini belirtmektedir. Buna ek olarak Yenişlevselcilik; normatif entegrasyondan, ortak çıkarların geliştirilmesinden ve kimliklerin ulusal boyuttan ulusüstü (*supranational*) boyuta kaydırılmasından söz etmektedir. Bundan dolayı da ontolojik olarak ikili bir karakter sergilemekte ve doğal olarak da Sosyal İnşacılık ile arasındaki ayrımı daha karmaşık hale getirmektedir.⁹⁹ Bu karmaşıklığın netleşmesi adına March ve Olsen'e ait olan "sonuçsalcılık mantığı" (*logic of consequentialism*) ile "uygunluk mantığı"

⁹⁷ Jörg Friedrichs, *European Approaches to International Relations Theory: A House With Many Mansions*, 1. Baskı, Routledge, London 2004, s. 116.

⁹⁸ Thomas Risse, "Social Constructivism and European Integration", *European Integration Theory*, Editörler: Antje Wiener & Thomas Diez, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford 2009, s. 146.

⁹⁹ A.g.m., s. 147.

(*logic of appropriateness*) arasındaki farklılığa temas edilmesi oldukça yerinde olacaktır. Sonuçsalcılık mantığı ele alındığında; rasyonalist kurumsalcılığın tüm sosyal kurumların –buna AB de dâhil olmak üzere– verili kimliklere ve tercihlere sahip amillerin davranışlarını kısıtladığı kabul edilmektedir. İşte böyle bir durumda verili kimliklere ve çıkarlara sahip amillerin yine verili olan tercihlerin stratejik davranışlar aracılığıyla "sonuçsalcılık mantığı" gereği realize edilmeye çalışıldığı belirtilir. Yani burada eylemin amacı; çıkarları ve tercihleri maksimize veya optimize etmektir. Uygunluk mantığında ise, doğru olanı yapmak esastır. Bunun için de eylemler, uygun kurallar ve örnek davranışlar tarafından organize edilmektedir. Kurallara uyulur çünkü kurallar doğal, adil, beklenen ve meşru özellikler taşımaktadır. Bundan dolayı da amiller, buldukları rollerin, ait oldukları kimliklerin, parçası oldukları siyasal toplumun veya kurumların yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışırlar.¹⁰⁰ İşte bu iki mantık baz alındığında, Sosyal İnşacı yaklaşımın uygunluk mantığını benimsediği, Yeniilevselciliğin ise daha çok sonuçsalcılık mantığında kaldığı tespit edilmektedir ve böylelikle bu iki yaklaşım arasındaki muğlaklık ortadan kaldırılmaktadır.

Netice olarak Sosyal İnşacı yaklaşım, Avrupalı devletlerin söz konusu entegrasyon süreci içerisinde üst kimlik olarak inşa edilen "Avrupalılaşıma" (*Europeanization*) kapsamında –yani verili sosyal durum halinde– en uygun olan kuralı en uygun davranış ile yerine getirmeye çalıştıklarını ifade etmektedir. Çünkü amiller tarafından tüm sosyal kurumlar –AB de dâhil– artık dışsal olarak görülmemektedir. Amil olarak nitelendirilebilen her unsur –hükümetler, şirketler, çıkar grupları vb.– içinde hareket ettikleri sosyal kurumlara yerleşmiş haldedir ve artık etkileyen/etkilenen ikili karakteristiğini taşımaktadır. Bundan dolayı AB içerisindeki devletler, artık sıradan birer "Avrupa devleti" değil, aksine devletlik durumları AB üyeliği tarafından belirlenen, çıkarları ve kimlikleri yine bu yapıya göre şekillendirilen birer "AB üyesi devlet" olarak tanımlanmaktadır. Artık üye devletlerin siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik boyutları AB üst yapısının kıstaslarına ve bu kıstasları karşılıklı yerine getirme esasına göre yapılandırılmaktadır.

¹⁰⁰ James G. March & Johan P. Olsen, "The Logic of Appropriateness", *The Oxford Handbook of Public Policy*, Editörler: Michael Moran, Martin Rein & Robert E. Goodin, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2008, ss. 689-690.

Dolayısıyla Sosyal İnşacılar, AB sosyal yapısının üye devlet amillerini söylemsel ve davranışsal olarak karşılıklılık esasını merkezinde ifa ve inşa ettiklerini ısrarla vurgulamaktadırlar.¹⁰¹

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, çalışmanın hipotezinin temel kavramları olan kimlik ve kültür olguları, birinci bölümdeki teorik çerçeveye birliktelik oluşturacak şekilde derinleştirilecektir. 1990'lı yılların başıyla birlikte Uluslararası İlişkiler disiplinine farklı bir boyut getiren İnşacı yaklaşım sayesinde, uluslararası ilişkilerin odak noktası normatif bir eksene kaymış, 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında ise Uluslararası İlişkiler disiplinine yön verici konumdaki Amerikan Sosyal Biliminin müspet etkisiyle ulusların arasındaki ilişkilerde belirleyici unsur olarak sosyo-kültürel yapı birincil öneme yükselmiştir. Böylelikle devletlerin yapmış olduğu tercihler, almış olduğu kararlar ve sergilemiş olduğu davranışlar, verili ve sabit olmayan kimlik ve kültür yapılarına dayandırılmıştır.

2.1. Kimlik

Kavramsal olarak ele alındığında; Psikolojiden Sosyolojiye, Antropolojiden Teolojiye, Uluslararası İlişkilerden Siyaset Bilimine kadar pek çok bilim alanında kimliğin kullanıldığı tespit edilmiştir. Kavramın sahip olduğu bu çok yönlü özellik ister istemez bir anlam bulanıklığı ve muğlaklık yaratmaktadır. Söz konusu bu anlam karmaşasını ortadan kaldırmak için geniş perspektifli tasnifin derinlemesine analiz yöntemiyle ele alınması gerekmektedir.

Kimlik kavramı, tarihsel bağlamda en eski olarak Felsefe disiplini içerisinde yoğunlukla yer almış ve hem ahlaki hem de ontolojik anlamda Felsefe disiplini

¹⁰¹ Jeffrey T. Checkel, "Constructivism and EU Politics", *Handbook of European Union Politics*, Editörler: Knud Erik Jorgensen, Mark A. Pollack & Ben Rosamond, Sage Publications, London 2006, ss. 67-70.

tarafından sahiplenilmiştir.¹⁰² İnsanın varoluştan günümüze dek uzanmakta olan "kim" ya da "ne" olduğuna dair düşünsel sorgulamalar, bilhassa Antik Yunan Felsefesi ve Edebiyatında detaylı olarak imgelerle işlemiştir. Örneğin Anthony D. Smith, Sophokles'in "Kral Oedipus" (*Oedipus Tyrannos*) adlı dramasının kimlik sorunu üzerine kurgulandığını ve Oedipus'un "Kim olduğumu bilmeliyim" düsturundan yola çıkarak çeşitli "kendi"ler ortaya çıkardığını ve ortaya çıkardığı her "kendi"nin aslında o olmadığını keşfetmesine dayandığını belirtmektedir. Ona göre bu tragedya, Oedipus'un "kendisi"nin ailevi, ülkesel, sınıfsal, etnik, cinsel vb. çoklu kimlik ve rollerden oluştuğunu göstermekte, böylelikle kimlik sorununu bütün keskinliği ile ortaya koymakta ve bu kimliklerin her birinin değiştirilebilir veya ilga edilebilir toplumsal sınıflara nasıl dayandığını sergilemektedir.¹⁰³

Sözlüksel anlamda ise kimlik, sosyal bilimlerde kullanımı giderek artmakta olan, modern ve geç modern söylemlerdeki insan öznesi kavramlarındaki değişikliği yansıtan muğlak bir kavramdır. Bilindiği üzere Rönesans hümanizmi ve Protestan Reformasyonu sayesinde dramatik değişikliklere kapı açılmış ve insan "her şeyin ölçüsü" konumuna gelmiştir. Böylelikle Aydınlanma, modern öznenin kimliğinin kesin olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Merkezinde süreklilik veya zaman içerisinde kendisiyle özdeşlik özelliği taşıyan bilinçli akıl kapasitesi ve kendi kendini idame eden varlık anlayışına dayanan Aydınlanma neticesindedir ki bireyselliğin belirleyici formuyla kimlik hizalanmıştır. 17. yüzyılda René Descartes – "*Düşünüyorum, o halde varım.*"– ve John Locke – "*Bireysel kimlik ve 'rasyonel bir varlık ile aynıyet' eşdeğerdir.*"– sayesinde kimlik kavramı güçlenirken, 19. ve 20. yüzyıllarda tarihsel gelişimin yazarı olarak birey konumlandırılmıştır. Bireyin kimliği ise bilgi kategorilerinden ve tüm sosyal kanunlardan elde edilmiş egemen kaynak olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁴

Özellikle 20. yüzyılda akademik söylem içerisinde kimlik kavramının kullanımının giderek arttığı ve daha sistemik hale geldiği gözlemlenmektedir.

¹⁰² Cevdet Özdemir, "Kimlik ve Söylem", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2001, s. 108.

¹⁰³ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, Çeviren: Bahadır Sina Şener, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, ss. 16-17.

¹⁰⁴ Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts & Sarah Whatmore, *The Dictionary of Human Geography*, 5. Baskı, Wiley-Blackwell, Singapur 2009, s. 364.

Dolayısıyla modern söylem olarak kabul edilebilecek bu dönemde yapılan kimlik çalışmalarının daha organize olduğu söylenebilir. Öyle ki kimlik, bilim insanlarınca iki ana gruba ayrılmıştır: "Bireysel Kimlik" (*Individual/Personal Identity*) ve "Sosyal Kimlik" (*Social/Group/Collective Identity*).¹⁰⁵

2.1.1. Bireysel Kimlik

Kimlik kavramının sosyal bilimler literatüründe popülerleşmesi 1950'li yıllarda gerçekleşmeye başlamış ve bilhassa Psikoloji bilimi içerisindeki çalışmalarda bireysellik anlamında kullanımına vurgu yapılarak ele alınmıştır. Philip Gleason, etimolojik olarak "kimlik" (*identity*) kelimesinin Latince "*idem*" (aynı) kelimesinden türediğini ve 16. yüzyıldan beri İngilizce'de kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre bu kavram, hem Matematik ve Mantık bilimleri içerisinde teknik bir anlamı ifade ederken hem de John Locke'un "İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme" (*An Essay Concerning on Human Understanding*, 1690) ve David Hume'un "İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme" (*A Treatise of Human Nature*, 1739) adlı eserlerinde yüzyıllardan beri incelenen zihin–beden problemine cevaben verilen "kişi ya da şeyin tüm zamanlarda ve tüm koşullardaki ayniyeti/özdeşliği, 'benliğin/özün' rasyonalite ile bütünlüğü, bireysellik, kişilik" anlamlarını da kapsamaktadır.¹⁰⁶

Bu bağlamda bireysel kimlik ile kast edilen olgu, kişinin özüne yönelik keşif yolculuğudur. Varlıksal, düşünsel, cinsel ve doğasal anlamda kim ya da ne olduğunu tespit ve inşa etmesidir. John Locke'un zihin–beden problemi ekseninde insan zihnini "boş levha" (*tabula rasa/tabula rosa*) olarak ele alışı bireysel kimliklere de uyarlanabilir bir önermedir. Bireysel kimlik, doğuştan gelen kalıtsal ve değiştirilemez özellikte değildir. Bireylerin içinde buldukları çevreyi tanıma ve anlamlandırma çabaları içerisinde kendi özüne salt tanıklık etme, deneyimleme ve

¹⁰⁵ James D. Fearon, "What is Identity (As We Now Use The Word)?", <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>, (Erişim tarihi: 22.06.2015), ss. 2-3.

¹⁰⁶ Philip Gleason, "Identifying Identity: A Semantic History", *The Journal of American History*, Cilt 69, Sayı 4, 1983, s. 911.

biçimlendirme girişimleriyle ortaya çıkan bir gerçekliktir. İnsan bilincinin öznel gerçeklikler (düşünüş, algılayış, yorumlayış vb.) ile nesnel gerçeklikler (cinsiyet, ten rengi, göz şekli vb.) arasındaki keşif yolculuğu, bireysel gerçeklikler merkezinde bireysel kimlikler inşa etmesine sebebiyet verir. Bu bağlamda bireysel kimlikler, kişilerin kendi tercihlerinin bir sonucu olarak kendi eylemlerinden bağımsız değildirler. İçinde bulunulan sosyo–ekonomik şartlara ve sahip olunan eğitim ve kültür yapısına göre birey, kimliğini inşa eden unsurlarla ilgili tercih sıralamasında değişiklikler yapabilir.¹⁰⁷

Şüphesiz bireysel kimlik inşa süreci, "öteki" olarak adlandırılabilen diğer bireyler ve "ötekiler" olarak ifade edilebilecek olan diğer sosyal kimliklerle olan etkileşimden tümüyle uzak olarak gerçekleşemez. Berger ve Luckmann'a göre; bireyin "benlik/öz" (*self*) formasyonu, hem kişinin devam edegelen organizmik gelişimi hem de doğal ve beşeri çevre içerisindeki sosyal süreç ile olan ilişkileri kapsamında anlaşılabilir. Öz genetik varsayımlar elbette ki doğuştan verilmiştir fakat daha sonraları öznel ve nesnel olarak tanımlanabilir bireysel kimlik haline gelecek olan "benlik/öz" (*self*) doğuştan gelmemektedir. Yaşanacak çift taraflı –içsel ve sosyal– süreçler neticesinde tamamlanan organizma, kültürel olarak göreceli bir biçimde kendine özgü "kendi"sini veya "öz"ünü üretecektir.¹⁰⁸

Netice olarak bireysel kimlik, daha yoğunluklu olarak psikolojik, sosyolojik ve felsefik karakter sergilemektedir. Var olan tüm sosyal kimliklerin özünü bireyin, bireyin özünü de benliğin oluşturduğu varsayımı kabul edilirse, bireysel kimlik formasyonunun sosyal kimliklerin şekillenmesinde son derece belirleyici olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Her ne kadar kimi kaynaklarda bireysel kimlikler, üst yapı tarafından kişiyi diğerlerinden farklı kılmak amacıyla verilmiş resmi özellikteki hüviyet olarak veya kişilerin başkalarıyla olan ilişkilerinin psiko–sosyal yönü¹⁰⁹ olarak tanımlansa da, esas itibarıyla insan bilincinin öznel ve nesnel gerçeklik arasındaki ilişkilerden bireysel gerçeklik inşa etme süreci olarak kabul görmelidir.

¹⁰⁷ Helin Sarı Ertem, "Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği"", *Güvenlik Stratejileri*, Sayı 16, 2012, s. 193.

¹⁰⁸ Peter L. Berger & Thomas Luckmann, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁰⁹ Ali Coşkun, "Din ve Kimlik", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 24, 2003, s. 6.

Söz konusu bu süreç, çağrışımsal olarak negatif karakterdedir. Yani "ben" iyiyi, düzeni ve olması gerekeni ifade ederken, "öteki" kötüyü, düzensizliği ve olmaması gerekenleri karşılamaktadır. Dolayısıyla farklılıklar üzerine inşa edilen öz benlikler, yine farklılıklar ve bunun olumsuzlaması olan eksiklikler üzerine inşa edilen sosyal benlikleri doğurur ki bu safha bireysel gerçeklikten toplumsal gerçekliğe geçiş süreci olarak da tanımlanabilir.¹¹⁰

2.1.2. Sosyal Kimlik

Sosyal kimlik olgusu, bireysel kimliğin içten dışa doğru gelişiminin aksine dıştan içe doğru tavır sergilemektedir. İçinde yaşanan çevre; mekânsal, zamansal ve insani gruplaşmaların oluşmasına vesile olmaktadır. Bu oluşumlar sayesinde kişilere sorulan "Kimlersiniz?" sorusuna farklı farklı cevaplar türetilir. Çoğu insan pek çok farklı gruba üye olmasına rağmen bu gruplar sadece sınırlı sayıda kişilere – kendilerini nasıl tanımladıkları açısından ele alındığında– anlamlı gelmektedir. Bu gibi durumlarda bireylerin kendi öz benlik tanımları, "kategorik üyelik" (*categorical membership*) iddiasında bulunan diğer insanlar ile paylaşılır ve bir Müslüman, bir maraton koşucusu, bir demokrat, bir baba, bir kadın gibi örnekler ortaya çıkar. Başkaları ile sosyal bir kimliği paylaşmak demek, belirlenen o kategorik grubun tüm üyeleriyle tanışıyor olmak veya hepsiyle daimi bir etkileşim halinde olmak anlamına gelmemektedir. Bunun aksine söz konusu kategorik grup üyeleriyle çok sayıda özelliği paylaşan kişilerin, bu grubu etkileyen olaylardan doğrudan veya dolaylı olarak bir dereceye kadar etkilenebileceği anlamı ortaya çıkmaktadır. Örneğin; kendini feminist olarak tanımlayan bir kimse, kendini feminist olarak tanımlamayan başka bir kimseye kıyasla kürtaj mevzuatını düzenleyen yasalardan veya iş yaşamında kadın–erkek cinsiyet farklılığına dayalı maaş tutarsızlıklarına kadar pek çok konuda daha ilgili ve haberdardır.¹¹¹

¹¹⁰ Helin Sarı Ertem, *a.g.m.*, s. 195.

¹¹¹ Kay Deaux, "Social Identity",

http://www.utexas.edu/courses/stross/ant393b_files/ARTICLES/identity.pdf, (Erişim tarihi: 23.06.2015), s. 1.

"Sosyal kimlik" (*social identity*), literatürde "grup kimliği", "ortaklaşa kimlik", "kolektif kimlik", "toplumsal kimlik" gibi çeşitli adlarla da kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, "etnik kimlik", "dini kimlik", "ulusal kimlik", "medeniyet kimliği" gibi pek çok alt gruplara da ayrılmaktadır. Sosyal kimlik formasyonunun bu tarz farklı gruplara ayrılmasının temelinde, bireylerin sahip oldukları öz benlik özelliklerinin diğer bireyler ile benzerlikler göstermesi neticesinde öz çıkar ve ihtiyaçların ortaklaşa çıkar ve ihtiyaçlara dönüşmesi yatar. "Öz çıkar" (*self-interest*), totolojik açıdan davranışları açıklayan bir çeşit fedakârlık kapsamında tanımlanırken, bunun yerine Wendt "sosyal kimlikler kapsamında başkalarının kaderini etkileyen bir kimlik saptama" olarak açıklamaktadır. "Kimlik saptama" veya "kimliklendirme" (*identification*), negatiften pozitive doğru süreklilik arz eden bir süreçtir ve konuya ya da ötekilere göre değişiklikler sergileyebilir.¹¹²

Bu noktada bireysel kimlikler ile sosyal kimlikler arasındaki ayrıma dikkat çekmek gerekmektedir: Bireyler için kimlik genellikle durumsaldır, yani bireyler hem kendi kendilerini tanımlarlar hem de içinde buldukları durumlara göre diğerleri tarafından çeşitli şekillerde tanımlanırlar. Örneğin; yurt dışına çıkan birisi, yurt dışına hiç çıkmamış birisine kıyasla kendisini farklı tanımlarken aynı zamanda yurt dışına hiç çıkmamış kişi tarafından da daha farklı tanımlanabilir. Sosyal kimlikler ise karakterleri gereği yayılmacı, katı ve inatçı bir eğilime haizdirler. Hızlı değişikliklerin öznesi olmaktan ziyade daha yoğun ve uzun süreli oluşumların parçası durumundadırlar. Bu durum özellikle modern dönem öncesindeki çağlarda sık sık siyasallaşma eğilimi gösteren dini ve etnik kimliklerde görülmektedir. Günümüzde ise bu durum kısmen ulusal kimlikler için geçerlidir. Çünkü kitlesel siyasal coşkunculuk, kitlesel siyasal oluşumun teknolojik enstrümanları güçlendirerek çok sayıdaki bireysel üyelerin ilgisizliğine ya da karşı hareketlerine uzun süre dayanabilir. Bundan dolayı bireysel kimlik ile sosyal kimlik arasındaki söz konusu ayrımların göz önünde bulundurulması ve bireysel tutum ve davranışlara dayanan

¹¹² Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and The International State", *American Political Science Review*, Cilt 88, Sayı 2, 1994, s. 386.

sosyal ve müşterek kimlikler hakkında çıkarımlar yapılırken dikkatli olunması gerekmektedir.¹¹³

İnşacı yaklaşım açısından bakıldığında ise sosyal kimlikler ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü İnşacı yaklaşım, aktörlerin davranış ve tutumlarında rasyonel olabilmelerini kimlik kavramının çok yönlü idrak edilmesine bağlamaktadır. Dolayısıyla kimlik; devletlerin tercihlerini, çıkarlarını, eylemlerini ve algılarını biçimlendirici bir rol üstlenmektedir.¹¹⁴ Aktörler, ortaklaşa değerler –nispeten istikrarlı, daha spesifik beklentiler ve anlayışlar– içerisinde yer alarak sosyal kimlikler edinirler. Sosyal kimlikler tabiatı gereği ilişkiseldir ve her bireyin kurumsal rollerle alakalı olarak pek çok sosyal kimliği – abi, kardeş, baba, öğretmen, vatandaş vb.– olabilir. Öte taraftan devletlerin de çoklu kimlikleri –egemen, özgür dünyanın lideri, emperyal güç vb.– olabilir.¹¹⁵ Genellikle aktörlerin kurumsal kimliklerinin yanı sıra çoklu sosyal kimlikleri de olmaktadır ve sosyal kimlikler sosyal şartlara bağlı olarak değişkenlik gösterebilirler. Sosyal kimlikler, aktörlerin herhangi bir durum içerisinde kim olduklarını ve paylaşılan normların ve beklentilerin sosyal rol yapıları içerisindeki pozisyonlarının tam olarak ne olduğunu saptamalarına olanak sağlar. Bu bağlamda sosyal kimlikler, amillerin birbirleriyle ilişkileri doğrultusunda bireysellik koşullarını somutlaştırarak amil–yapı karşılıklı inşasında anahtar rol oynamaktadırlar.¹¹⁶

İnşacılar, aktör olarak devletlerin sahip oldukları sosyal kimlik türlerini onaylatmak gayesiyle hareket ettiklerini belirtmektedirler ve dolayısıyla taraflar arasında bir tür karşılıklılık söz konusudur. Wendt'in de ifade ettiği gibi; "... davranışa dair iddialarda olduğu gibi, kimliğe dayalı iddialar için de doğruluk şartları bireyselden ziyade müşterektir."¹¹⁷ Örneğin; İnşacı yaklaşıma göre Türkiye'nin NATO'ya katılması, Türkiye'nin güvenlik çıkarlarının Batılı kimliği ile

¹¹³ Anthony D. Smith, "National Identity and The Idea of European Unity", *International Affairs*, Cilt 68, Sayı 1, 1992, ss. 59-60.

¹¹⁴ Erhan Akdemir, *Avrupa Birliği'nde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2013, s. 9.

¹¹⁵ Alexander Wendt, "Anarchy Is...", ss. 397-398.

¹¹⁶ Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign ...*, s. 19.

¹¹⁷ Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin ...*, s. 225.

teşkil ve tescil edilmesi olarak açıklanabilmektedir.¹¹⁸ Brown ve Ainley'in verdiği bir başka örneğe göre ise; ABD'nin Kanada ve Fransa ile olan ilişkileri, Mısır ve Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ilişkilerine kıyasla sadece güvenlik nedenleri yüzünden değil, Kanada ve Fransa'nın ABD ile ortak ve geniş bir kimliği paylaşması sebebiyle de farklılık gösterebilmektedir.¹¹⁹

Son olarak; bireysel ve sosyal kimlik anlayışlarını içeren genel kimlik olgusuna dair güçlü ve zayıf noktaların belirtilmesi gerekmektedir. Braubaker ve Cooper'a göre kimliğe dair güçlü kavrayışlarda, kavramın genel anlamı –aynıyet üzerine vurgu– korunmaktadır. Buna göre en geniş anlamda şu varsayımlar ortaya çıkar;

"1) Kimlik, tüm insanların sahip olduğu ya da olması gerektiği veya arayış içinde olduğu 'şey'dir.

2) Kimlik, tüm grupların (en azından belirli bir türdeki grupların, mesela; etnik, ırkçı ya da ulusal) sahip olduğu veya olması gerektiği 'şey'dir.

3) Kimlik, bireylerin ve grupların farkında olmaksızın da sahip olabilecekleri 'şey'dir.

4) Sosyal kimliğin güçlü nosyonları ile grup bağımlılığı ve türdeşliğe dair nosyonlar kast edilmektedir. Ayrıca yüksek seviyede grup bilinci, bir 'kimlik' veya grup üyeleri arasında aynıyet, üye olmayanlarla arasında keskin ayrımlar, içerisi ile dışarı arasında net bir sınır vurgulanmaktadır."¹²⁰

Öte yandan kimlik kavramına dair zayıf ya da yumuşak kavrayışlara bakıldığında ise, yine Braubaker ve Cooper'a göre üç temel nokta ortaya sürülmektedir:

"1) Kimliğin çoklu, değişken, akışkan, olasılıksal, parçalı, inşa edilebilen, müzakere edilebilen vb. özellikleri aynı anda içerebilmesi,

¹¹⁸ Bahar Rumelili, *a.g.m.*, s. 159.

¹¹⁹ Chris Brown & Kirsten Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, Çeviren: Arzu Oyacıoğlu, 3. Baskı, Yayınodası, İstanbul 2008, s. 44.

¹²⁰ Rogers Brubaker & Frederick Cooper, "Beyond 'Identity'", *Theory and Society*, Cilt 29, Sayı 1, 2000, s. 10.

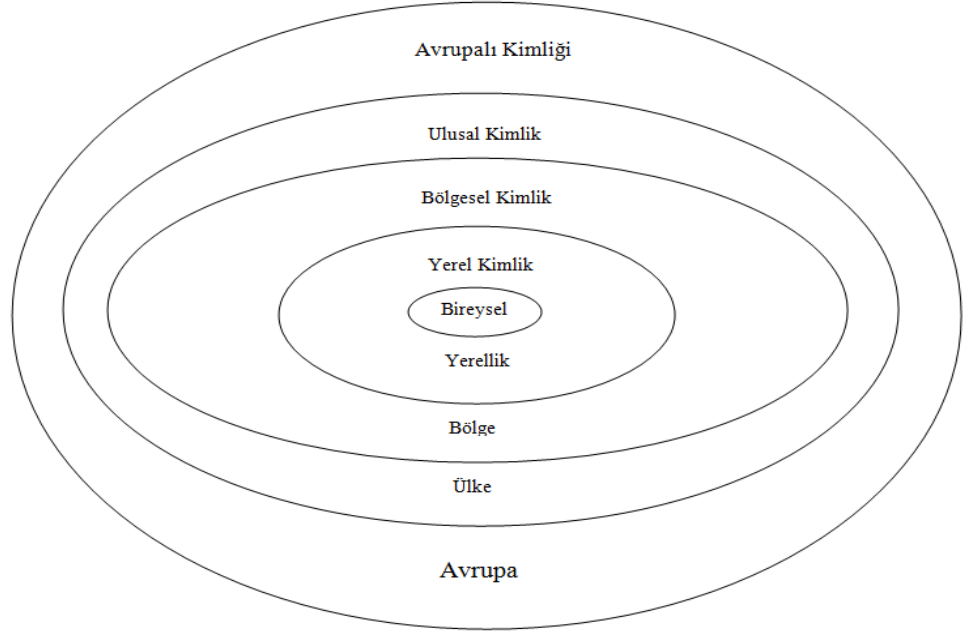
2) Kimliğe dair zayıf fikir ve konseptlerin, kimliğin genel fikir ve konsepti içerisinde yer almasının nedenlerinin net olmaması,

3) Kimliğe ait zayıf konseptlerin, faydalı teorik çalışmalar ortaya konabilmesi adına zaman zaman gereğinden fazla yetersiz kalabilmesi."¹²¹

Yukarıda belirtilen kimliğe dair güçlü ve zayıf noktalar ortaya koymaktadır ki; kimlik çalışmaları hususunda üzerinde ortak ve genelgeçer bir anlayış yoktur. Kimlikler, eş merkezli ve çoklu karakter sergileyebilmektedirler. Michael Bruter'in "eş merkezli kimlik teorisi" (*concentric theory of identities*) olarak adlandırdığı bu duruma göre; bireylerin veya toplumların kimlikleşmelerindeki birincil kıstas toplumsal öncelikten başlar, ardından kişisel ve çıkarsal koşullar belirleyici rol oynamaktadır. Tablo 3'te de görüldüğü üzere, tekilden çoğulluğa doğru giden süreç toprak merkezlidir; yani bir kimse kendi şehrindeki insanlara, aynı bölgedeki farklı bir şehrin insanlarına kıyasla doğal olarak daha fazla yakınlık duyar ve bu yakınlığı daha spesifik unsurlarla detaylandırır. Bireyler açısından Avrupalılık kimliğine giden sürecin inşası, içinde bulunulan çemberin ortaklaşalık gayesiyle ne derece genişletilebildiğine bağlıdır.

¹²¹ Rogers Brubaker & Frederick Cooper, *a.g.m.*, s. 11.

Tablo 3: Kimliklerin Eş Merkezli Teorisi

Kaynak: Michael Bruter, *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*, Palgrave Macmillan, 1. Baskı, New York 2005, s. 16.

Unutulmamalıdır ki kimlik çalışmalarının ana amacı; kimlikleri tanımlamaktan ziyade keşfetmek ve tanıtmak, onların çeşitli boyutlarını ve anlamlarını ele almak, kapsamalarını, avantajlarını, dezavantajlarını, sahip oldukları güçlükleri ve sorunları doğrudan ve dolaylı olarak ortaya koyabilmektir. Bundan dolayı var olan bu karmaşık yapı, her daim söz konusu çalışma alanının zenginliği olarak kabul edilmelidir.

2.2. Kültür

"Kültür" (*culture*) kavramı da tıpkı kimlik kavramında olduğu gibi istisnai bir karmaşıklığa haizdir. Oluşum, içerik ve kapsam bakımından çok defa farklı farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmış bir olgudur. Literatürde kimlik ve kültür kavramlarını ele alan eserlerde başvurulan kültürden kimliğe indirgemeci metodun aksine bu çalışmada kültür analizi kimlik analizinin ardına konularak "bir"den "bütün"e varışa farklı bir boyut kazandırılmak amaçlanmıştır.

"Kültür" (*culture*) kelimesi İngilizce başta olmak üzere Fransızca ve Almancadaki en karmaşık sözcüklerden biri olarak tanımlanmaktadır. Etimolojik olarak kelimenin yakıncökü Latincedeki "*cultura*" sözcüğüne, o da ana kök olarak "*colere*" (ikamet etmek, yetiştirmek, korumak, ibadet etmek) sözcüğüne dayanmaktadır. Zamansal, mekânsal ve beşeri etkileşimler neticesinde "ikamet etmek" anlamı önce "*colonus*" ve ardından da "*colony*" (sömürge) sözcüğüne evrilmiştir. Diğer taraftan "ibadet etmek" veya "ibadetle onurlandırmak" anlamı ise "*cultus*" üzerinden "*cult*" (inanç, tapınma) anlamına dönüşmüştür. "*Cultura*" kelimesinin "insanın yetiştirilmesi, eğitilmesi, işlenmesi" anlamlarında ilk defa kullanımı ise Horatius ve Cicero tarafından "*cultura animi*" terimiyle olmuştur. Fransızcada ise "*culture*" kelimesi Voltaire tarafından ilk kez "insan zekâsının (*esprit*) oluşumu, gelişimi ve yüceltilmesi" anlamlarında kullanılmıştır. Fransızcadan da Almancaya önce "*cultur*", daha sonraları ise "*kultur*" olarak geçmiş ve "toprağı işlemek, ekmek, yetiştirmek" anlamlarında kullanılmıştır. Ülkelerdeki toplumsal ve entelektüel gelişim süreçleri ve modernleşme hareketlerinin belirleyici etkileri neticesinde de dillerin içeriklerinde önemli gelişmeler yaşanmış ve 18. yüzyılın sonlarına kadar pek de önemli bir vasfı olmayan "*culture*" sözcüğü, 18. yüzyılın sonlarından itibaren değer kazanmaya başlamış ve 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde oldukça geniş bir yaygınlık kazanmıştır.¹²²

Kültür kavramının Toplum Bilim (Sosyoloji) ve İnsan Bilimi (Antropoloji) tarafından en temel sorun olarak kabul edilmesinin özünde kolay tanımlamama sorunu yatmaktadır. Amerikalı iki antropolog olan Alfred Louis Kroeber ve Clyde Kluckhohn, yayımlanmış oldukları antolojide kültüre dair 164 farklı tanımdan bahsetmişlerdir.¹²³ Bunun üzerine kimi bilim insanları bilimsel olarak kültür kavramının tanımlanamayacağını, hatta kimilerine göre ise bu sözcüğün hiç kullanılmaması gerektiği yönünde fikirler beyan etmişlerdir.¹²⁴

¹²² Raymond Williams, *Anahtar Sözcükler*, Çeviren: Savaş Kılıç, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, ss. 105-112; Raymond Williams, *Kültür*, Çeviren: Suavi Aydın, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1993, ss. 8-9.

¹²³ Alfred Louis Kroeber & Clyde Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cilt 47, Sayı 1, Cambridge, Massachusetts 1952.

¹²⁴ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s. 95.

Simon Murden'e göre; insanoğlu her nerede olursa olsun ve her ne türde toplumlar inşa ederse etsin, bir kültür formu mutlaka varlık haline gelir. Kültürler; köy ya da şehir merkezleri, aileler, klanlar, etnik ve ulusal gruplar gibi pek çok farklı seviyelerde inşa edilebilirler. Dolayısıyla tüm topluluklar, toplumların nasıl sürdürülebilir hale getirileceğini ve sosyal yaşamın nasıl karakterize edileceğini gösteren dilsel, yazınsal ve estetiksel biçimlerin yanı sıra inançlar ve pratikler de üretirler. Tabiatıyla kültür olgusu, ideolojinin de ötesine geçerek toplum içindeki bireyler adına kimliklerinin gerçekleşmesine vesile olur. Bunu da ortak dil farkındalığı, etnisite, tarih, din gibi ana unsurlarla gerçekleştirir.¹²⁵ Kimlik olgusunun içerdiği "Ben kimim?" ve "Kimlerdenim?" sorularına karşılık kültür olgusu "Biz kimiz?", "Biz ne yaparız?" ve "Ötekiler/Onlar/Diğerleri kim?" sorularını merkezine almaktadır. Aynı değerler tabanlı topluluklar içerisinde ne yapıldığı ya da ne yapılması gerektiği tipik şekilde "biz" açıklamasını vermektedir. Bunun yanı sıra "biz" kimliğini oluşturan "ötekiler" kimliğinin vermiş olduğu belirsizlik ve endişe halinin azaltılması da yine kültür tarihi inşasıyla vuku bulmaktadır.¹²⁶ Örneğin; kültür birikimi sayesinde günümüzdeki etnik ve ulusal grupların uzun soluklu seçmelerinin inşası kolaylaşmakta ve bu grupların kimlik bilinçleri güçlenerek içinde buldukları zamana ait meşruiyet sağlanmaktadır.¹²⁷

Farklı söylemlerin dinamik bir parçası olan kültür kavramı, aynı zamanda rekabet halindeki farklı anlamların ve yorumların da soyut öznesi konumundadır. Birey ve toplum, her ne kadar kültür olgusunun temellerini oluştursa da tekil anlamda bireyin yalıtılmış bir ortamda kültür inşa etmesi olanaksızdır ve haliyle bir topluluğa ya da sosyal ortama ihtiyaç vardır. Çünkü birey için böyle bir ortam, yaşamsal temel gereksinimlerin birliktelik ve eşgüdüm halinde sağlanması anlamına gelir ki böylelikle bütünlük bağlamında ortak benlik yaratılmış olur.¹²⁸ Söz konusu bu bütüncü kültür kavramına dair en iyi tanımlamalardan birini ise Sir Edward

¹²⁵ Simon Murden, "Culture in World Affairs", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Editörler: John Baylis & Steve Smith, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2001, ss. 456-457.

¹²⁶ Valerie M. Hudson, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, 1. Baskı, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland 2007, ss. 104-105.

¹²⁷ Sian Jones & Paul Graves-Brown, "Introduction: Archaeology and Cultural Identity in Europe", *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities*, Editörler: Paul Graves-Brown, Sian Jones & Clive Gamble, 1. Baskı, Routledge, New York 1996, s. 4.

¹²⁸ Erhan Akdemir, *a.g.e.*, s. 23.

Burnett Taylor şu şekilde yapmaktadır: "*Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği ve kazandığı bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri tüm yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.*"¹²⁹

Kültür kavramının kapsam genişliği ve tanım bolluğu göz önünde bulundurulduğunda Bozkurt Güvenç'in hazırlamış olduğu "Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları" tablosu (Tablo 3) bir nebze de olsa anlaşılabilirliği kolaylaştırmaktadır. Yine Güvenç tarafından antropolog George Peter Murdock'un "*Social Structure*" isimli eserinden esinlenilerek tespit edilen kültür özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir: öğrenilebilirlik, tarihsellik, süreklilik, değişkenlik, toplumsallık, ihtiyaçları karşılayıcılık, bütünleştiricilik, idealleştiricilik, soyutluk, sistemlilik.¹³⁰

¹²⁹ Edward B. Taylor, *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom*, 3. Baskı, J. Murray, Cilt 1, Londra 1891, s. 1.

¹³⁰ Bozkurt Güvenç, *a.g.e.*, ss. 103-108.

Tablo 4: Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları

KAVRAMLAR	ANLAMLAR		NİTELİKLER GÖREVLER
	Genel	Özel	
Bilimsel alanda "kültür"	Uygarlık	Çin, Hint, Fransız, Batı ve İslam <i>kültür</i> ya da <i>uygarlığı</i> , gibi.	Tarihsel, bütünsel ve evrimsel.
Beşeri alanda ve günlük dilde "kültür"	Eğitim	Genel, mesleki ve teknik eğitim; tıp, hukuk, din, sanat ve fen eğitimi; örgün ve yaygın <i>eğitim</i> ya da <i>öğretim</i> , gibi.	Değerlendirici, eleştirici, geliştirici, öğretici ve yayıcı.
Estetik alanda "kültür"	Sanat	Gotik, Barok, Rönesans ve Modern Sanat; resim sanatı, müzik sanatı, ilkel ve modern sanat; romantik ve gerçekçi <i>sanat</i> , gibi.	Eleştirici, yaratıcı, eğitici, değerlendirici, güzel ya da güzelleştirici, estetik.
Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda "kültür"	Üretim	Avcılık, tarım ve endüstri <i>kültürü</i> - "mikrop <i>kültürü</i> ", "ekin <i>kültürü</i> ", gibi.	Günlük toplumsal yaşamı destekleyici: üretici, deneyci, çoğaltıcı, yoğaltıcı ve besleyici.

Kaynak: Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s. 100.

Öte yandan evrensel değerler ve süreçler de en az bireyler ve topluluklar kadar kültür muhteviyatına dâhildir. Geleneksel kültür tanımları içerisinde "siyasal kültür" veya "yurttaşlık kültürü" (*civic culture*) kavramlarının da yer alması bunun en güzel göstergesidir. Sınırlı değerlerden evrensel değerlere uzanan kapsamlı bir kültürel etkileşim sürecinin daha da iyi idrak edilebilmesi açısından "Katı ve Esnek Kültür" ayrımının detaylandırılması yerinde olacaktır. F. H. Burak Erdenir'in belirttiğine göre; William Mischler tarafından Michel Walzer'ın "*Thick and Thin: Moral Argument at Home and Abroad (1994)*" adlı eserinden hareketle "Katı/Esnek Kültür" (*Thick/Thin Culture*) paradigması geliştirilmiştir.¹³¹ Katı Kültür ile en genel manada kast edilen özellik gelenekselliklerdir. Buna göre; toplumlar içsel olarak birbirlerinden ayrılırlar, yapılar ve bireysel davranışlar bilinçdışı ama oldukça aşikâr olan ilkel bir güç tarafından koşullanırlar ve bu ilkel güç o toplumlar adına ortaklaşa anlam ve önem ifade eden her türlü unsurun barındığı genetik bir kod vazifesi görmektedir. David D. Laitin, toplumda kabul görmüş ana pratiklerin aile, akrabalık, okul gibi pek çok temel sosyalizasyon süreçleri neticesinde sorgulanmaksızın benimsenerek kuşaklardan kuşaklara aktarıldığını, dolayısıyla rasyonalite yerine duyguların egemen olduğu katı kültürel unsurların bilinçten yoksun olarak evrildiğini ifade etmektedir.¹³²

William Mischler ve Detlef Pollack, "Katı Kültür"ün temel özellikleri şu başlıklar halinde özetlemiştir:

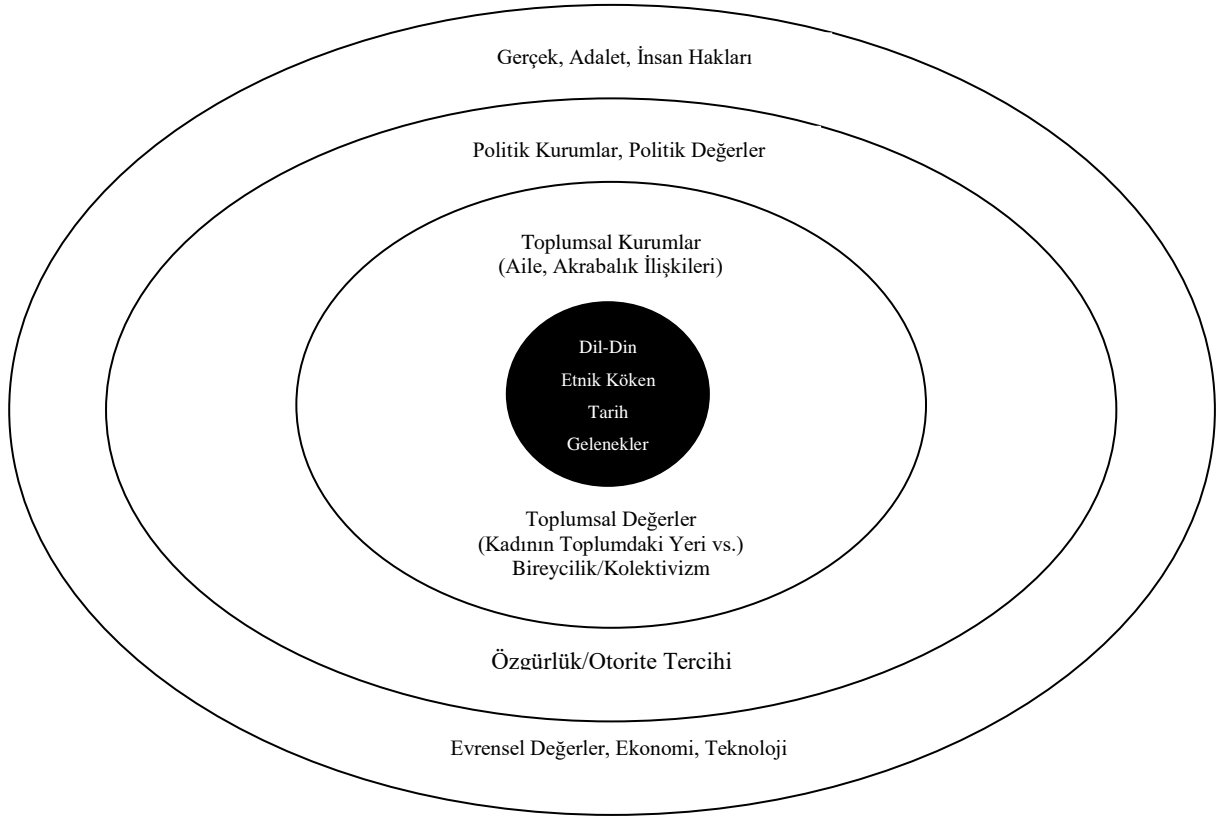
- 1) *Katı Kültür elzemdir, gerçeklik ve önem taşır.*
- 2) *Katı Kültür eğer ilkel değilse esas olandır.*
- 3) *Katı Kültür dış kaynaklıdır.*
- 4) *Katı Kültür bütüncüldür.*
- 5) *Katı Kültür dışsal olarak sınırlandırılmış, içsel olarak ise homojen yapıdadır.*
- 6) *Katı Kültür yönelimlerin uyumlu bir kümesidir.*
- 7) *Katı Kültür uzun sürelidir.*¹³³

¹³¹ F. H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikâyesi*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 16.

¹³² David D. Laitin, "*Political Culture and Political Preferences*", *American Political Science Review*, Cilt 82, Sayı 2, 1988, s. 591.

¹³³ William Mischler & Detlef Pollack, "On Culture, Thick and Thin: Toward a Neo-Cultural Synthesis", *Political Culture in Post-Communist Europe: Attitudes in New Democracies*, Editörler:

Tablo 5: Katı Kültürden Esnek Kültüre Kültürel Unsurlar

Kaynak: F. H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikâyesi*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 21.

Diğer taraftan "Esnek Kültür" kavramını ele aldığımızda ise, kültür olgusunun siyasal alana uygulanmasıyla birlikte dinamik, tümevarımcı ve dönüşüme açık bir tanımın ortaya çıktığı görülmektedir. Rasyonalite ön plandadır ve katı kültür unsurlarına kıyasla yaşam boyu süreklilik arz eden, bireysel deneyimleri merkezine alan, akla dayanan bir öğrenme süreci söz konusudur.¹³⁴ Gabriel A. Almond ve Sidney Verba'ya göre; "siyasal kültür" veya "yurttaşlık kültürü" sadece mikro ve makro siyaseti birbirine bağlamakla kalmayıp, aynı zamanda siyasal sistemleri oluşturan ayırık bireylerin davranış ve motivasyonları ile klasik katı kültür unsurları arasında kavramsal bir köprü kurar ve siyasal sistemlerin karakter ve performanslarının yine siyasal kültür konseptleri doğrultusunda keşfedilmesini

Detlef Pollack, Jörg Jacobs, Olaf Müller & Gert Pickel, 1. Baskı, Ashgate, Burlington 2003, ss. 239-240.

¹³⁴ F. H. Burak Erdenir, *a.g.e.*, ss. 18-19.

sağlar.¹³⁵ Dolayısıyla kültürün katı ve geleneksel değerlerinin yerine siyasal alandaki dışa açık değerler ve davranışlar öncelenmektedir.

Yine Mischler ve Pollack, bu sefer "Esnek Kültür"e dair özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

- 1) *Esnek Kültür ampiriktir.*
- 2) *Esnek Kültür inşacı ve rasyonel yapıdadır.*
- 3) *Esnek Kültür iç kaynaklıdır.*
- 4) *Esnek Kültür bireycidir.*
- 5) *Esnek Kültür nispeten sınırlandırılmamış ve çok çeşitlidir.*
- 6) *Esnek Kültür heterojen ve ikircikli kurallar içerir.*
- 7) *Esnek Kültür dinamiktir.*¹³⁶

Netice olarak kültür, neo-kültürel anlayışın da savunmuş olduğu çok katmanlı bir kavram olarak kabul edilmelidir. Tablo 4'te de görüldüğü üzere; merkezinde din, dil, etnik köken, ulus gibi sorgulanmaksızın çeşitli sosyalizasyon kanallarıyla kuşaktan kuşağa aktarılan en katı unsurlar yer alırken, çeperlerinde toplumsal ve siyasal kurumlar veya insani ve evrensel değerler gibi yine aktarıma dayalı ama değişime daha açık esnek unsurlar yer almaktadır.¹³⁷ Sonuç olarak; kültür ile kimlik arasında karşılıklılığa dayalı bir etkileşim süreci söz konusudur. İki olgu da birbiriyle iç içedir ve birbirinden bağımsız düşünülemez. Nasıl ki kültür inşasının özünü kimliklendirme oluşturuyorsa, kimliklerin de temel belirleyici noktasını kültür inşası oluşturmaktadır. Dolayısıyla söz konusu etkileşimselliğin sağlamış olduğu çeşitli kültür tanımlamalarına bağlı olarak ön plana çıkan farklı aidiyet unsurlarına göre kimlikler sürekli olarak yine ve yeniden şekillenmektedirler.

¹³⁵ Gabriel A. Almond & Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, 1. Baskı, Sage Publications, California 1989, s. 32.

¹³⁶ William Mischler & Detlef Pollack, *a.g.m.*, ss. 242-243.

¹³⁷ F. H. Burak Erdenir, *a.g.e.*, s. 19.

İKİNCİ BÖLÜM: AVRUPALILAŞMA

Bu çalışmanın birinci bölümü olan "Teorik ve Kavramsal Çerçeve"nin kavramsal kısmında da belirtildiği üzere, olay ve olguların anlamlandırılması ve fikirlerin betimlenmesi "kavram" enstrümanları sayesinde olmaktadır. Öte yandan Sosyal Bilimler içerisinde sıkça rastlanan ve kimilerince avantaj kimilerince ise dezavantaj olarak kabul edilen, bir kavramla birden fazla olay, olgu ya da fikrin tanımlanması eylemi, anlamlandırmanın kolaylaştırıcı özelliğini etkilemekte ve daha karmaşık bir yapıya büründürmektedir. "Avrupalılaşma" kavramı da tam olarak böyle bir yapıya haizdir. Literatür incelendiğinde, özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren yapılan Avrupa ve AB çalışmaları içerisinde "Avrupalılaşma" kavramının kullanımının yoğunlaştığı ve söz konusu kavramın AB'nin genişleme ve derinleşme süreçlerine paralel olarak giderek popülerleştiği görülmektedir.¹³⁸ Dolayısıyla "Avrupalılaşma" kavramı, tarihsel süreçten bu yana var olagelen "Avrupa" realitesinin de ötesinde modern Avrupa düzeninin yeni ve yoğun bir entegrasyonunun sonucu olan AB ile ilişkilendirilmektedir. Kavramın zaman alanının spesifikleştirilmesine rağmen içerik ve tanım alanı konusunda spesifik bir fikir birliği yoktur. Kavrama dair yapılan geniş kapsamlı ve çok sesli tartışmalar sayesinde söz konusu alanın bilimsel olarak ilerlemesi ve derinleşmesi sağlanmıştır.

1. AVRUPALILAŞMANIN TANIMLANMASI

1990'lı yılların başlangıcıyla beraber gerek Kıta Avrupası'nda gerekse AB'de son derece önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu yüzyılın iki büyük dünya savaşının yıkımına maruz kalan ve Soğuk Savaş'ın "Doğu" ve "Batı" ayırımına tanıklık eden Avrupa, tüm bu katastrofik olaylara reaksiyon olarak daha güçlü bir şekilde bölgesel ve toplumsal olarak yeniden organize olma sürecine girmiştir. Bu süreç kapsamında hem AB içerisinde ortak değer ve standart inşası etrafında

¹³⁸ Hakan Samur, "Değişen ve Popülerleşen Bir Kavram Olarak Avrupalılaşma", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, 2008, s. 379.

kurumsal ve hukuksal olarak çok daha sağlam bir temel oluşturma gayesi güdülmüş, hem de bölge ülkelerini içe alma veya etkileşim halinde olma esasına dayanan güçlü ve ileriye yönelik ilişkiler yaratılmaya çalışılmıştır. En geniş anlamıyla "Avrupalılaştırma", söz konusu bu AB içi etkileşimi ve AB ile AB dışı bölge ülkeleri ve hatta farklı coğrafya ülkelerinin ilişkilerini içermektedir. Kavram olarak ise akademik yazında son derece popüler hale gelmesine rağmen esasen hala tartışmalıdır. Hussein Kassim'e göre; "Avrupalılaştırma" kavramının tek, kesin ve değişmez bir anlamı bulunmamakla birlikte çalışmalarda düzenleyici bir kavram olarak kullanılması da son derece yanlış ve beyhude bir çabadır.¹³⁹ Hussein'in bu görüşüne karşılık alanında önde gelen pek çok bilim insanı çeşitli "Avrupalılaştırma" tanımlamalarında bulunmuştur.

Johan P. Olsen, alışlagelen anlayışın aksine "Avrupalılaştırma"yı eşi benzeri olmayan bir süreç ve nevi şahsına münhasır (*sui generis*) bir fenomen olarak kabul etmemektedir. Ona göre "Avrupalılaştırma", Avrupa dinamiklerini diğer yönetim sistemlerinin dinamikleri ile ilkesel olarak kıyaslayan bir kavram olarak betimlenmelidir. Avrupa'nın siyasi yapısının temel prensiplerinde ve ana karakteristiğinde meydana gelen radikal ve uzun ömürlü değişiklikler, yönetim sistemlerinin nasıl meydana geldiğine, sürdürüldüğüne ve değiştiğine dair çok önemli örnekleri oluşturmaktadır.¹⁴⁰ Olsen, "Avrupalılaştırma"nın farklı kavramsallaştırmalarının birbirlerini dışlamak yerine tamamladığını belirtmekte ve bunların birbirleriyle alakalı ama farklı nitelikte fenomenler olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca "Avrupalılaştırma"nın dinamiklerinin, değişimin birtakım sınırlı ve sıradan süreçleri bağlamında anlaşılabilceğini vurgulamaktadır. Bu noktada değişimin beş olası kullanım şeklini de şu şekilde özetlemiştir: 1) Harici sınırlardaki değişiklikler, 2) Avrupa seviyesindeki kurumların gelişmesi, 3) Ulusal yönetim sistemlerinin merkezine işleme, 4) Siyasi oluşum formlarının ihraç edilmesi, 5) Bir siyasi birleşim projesi.¹⁴¹

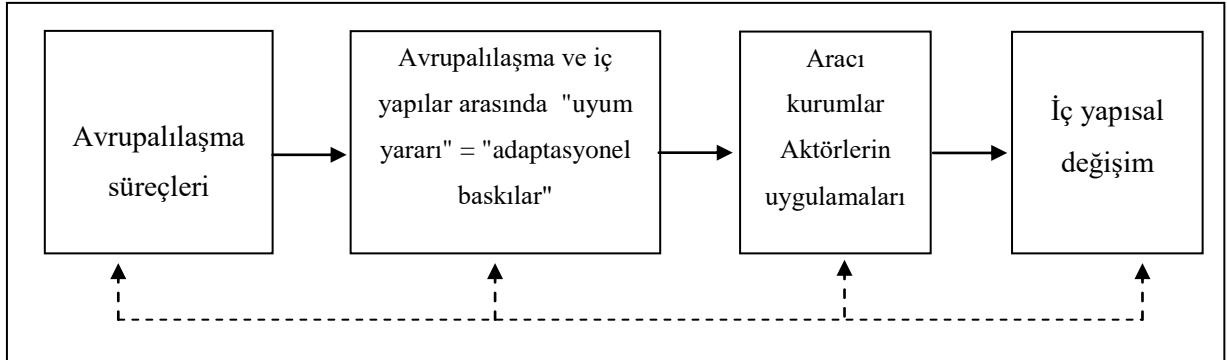
¹³⁹ Hussein Kassim, "Conclusion", *The National Co-ordination of EU Policy*, Editörler: Hussein Kassim, Guy Peters & Vincent Wright, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2000, s. 238.

¹⁴⁰ Johan P. Olsen, "The Many Faces of Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, Sayı 5, 2002, s. 922.

¹⁴¹ A.g.m., ss. 923-924.

Thomas Risse, Maria Green Cowles ve James Caporaso ise, "Avrupalılaşma"yı farklı yönetişim yapılarının Avrupa seviyesine çıkması ve gelişmesi olarak tanımlamaktadır. "Avrupalılaşma"nın klasik tanımlamalarından biri olan Avrupa seviyesinde kurum inşası anlayışından farklı olarak Risse, Cowles ve Caporaso'nun tanımları, yönetişimin çeşitli seviyelerindekileri (ulus–üstü, ulusal, ulus–altı) ile olan iletişimi de kapsamaktadır. Bunu yaparlarken "Avrupalılaşma" sürecini Uluslararasılaştırma (*Internationalization*) veya Küreselleşme (*Globalization*) süreçlerinden detaylı olarak ayırmaktadırlar.¹⁴² "Avrupalılaşma"ya dair en tartışılmaz özellik olarak ise bu sürecin AB üye ülkelerinin iç yapısını doğrudan etkilediği gerçeğini ileri sürmektedirler.

Tablo 6: Avrupalılaşma ve İç Yapısal Değişim

Kaynak: Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso, "Europeanization and Domestic Change: Introduction", *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Editörler: Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso, 1. Baskı, Cornell University Press, New York 2001, s. 6.

Tablo 6'da görüldüğü üzere "Avrupalılaşma" ile iç yapı değişikliğine yönelik "Üç Adım Yaklaşımı" (*Three-Step Approach*) geliştirilmiştir. Buna göre; ilk adımda Avrupa seviyesindeki "Avrupalılaşma" süreçleri –resmi olan ve olmayan normlar, kurallar, düzenlemeler, prosedürler ve uygulamalar– tanımlanır. İkinci adımda ise "Avrupalılaşma" süreçleri ile ulusal kurum değerleri, kurallar ve uygulamalar

¹⁴² Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso, "Europeanization and Domestic Change: Introduction", *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Editörler: Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso, 1. Baskı, Cornell University Press, New York 2001, ss. 3-4.

arasında "uyum yararı" (*goodness of fit*) tanımlanır. Söz konusu bu uyum derecesine bağlı olarak "adaptasyonel baskılar" (*adaptational pressures*) oluşur ve bu baskılara göre de Avrupa kural ve ilkelerine uyumlu olabilme adına yerel kurumlardan hangilerinin değişmesi gerektiğine karar verilir. Üçüncü adımda ise, yüksek adaptasyonel baskı durumlarında "aracı faktörlerin" (*mediating factors*) önemine vurgu yapılır ve "amil-yapı" (*agent-structure*) bazlı yaklaşım sergilenir. Buna göre yapıya dair duyulan endişelerde, kurumsal ve kültürel durumların adaptasyonel baskıları rahatlatıldığı gözlenirken, amile dair endişelerde ise kurumların aktörlere fırsatlar sağladığı hatta onların isteklerini ve kimliklerini etkilediği belirtilmektedir. İşte bu aktörler, yapısal değişiklikleri gerçekleştirebilme adına sunulan tüm fırsatları kullanmaktadırlar ve böylelikle adaptasyonel baskılar rahatlatılarak nihai hedef olan iç yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiş olmaktadır.¹⁴³

Kevin Featherstone'a göre "Avrupalılaştırma" kavramı, eğer sadece var olan bir nosyonu tekrarlıyorsa ciddi anlamda bir değer ihtiva etmez. Ona göre bu kavram Avrupa bölgesel entegrasyonu veya yakınlaşmasının basit bir eşanlamından ibaret değildir. Sosyal Bilimler kavramı olarak ele alındığında ise tarihe, kültüre, siyasete, topluma ve ekonomiye göre değişiklik gösterebileceğini belirtmektedir. En geniş anlamıyla "Avrupalılaştırma", Avrupa ile benzer şekilde tanımlanmış tavırlar sergileyen bir fenomen olmanın gerektirdiği yapısal değişiklikler bütünüdür. En dar anlamıyla ise "Avrupalılaştırma", AB'nin prensiplerine yönelik bir cevabın karşılığıdır. Total anlamda ise; aktörleri, kurumları, fikirleri ve çıkarları farklı şekillerde etkileyen bir yapısal değişiklik sürecidir.¹⁴⁴ Featherstone'un "Avrupalılaştırma"ya dair dikkate değer bir diğer tespiti de bu kavramın Sosyal Bilimler literatüründeki kullanımına ve odak noktasına yönelik hazırlanmış olduğu tablolardır.

¹⁴³ Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso, *a.g.m.*, ss. 6-12.

¹⁴⁴ Kevin Featherstone, "Introduction: In the Name of 'Europe'", *The Politics of Europeanization*, Editörler: Kevin Featherstone & Claudio M. Radaelli, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2003, s. 3.

Tablo 7: "Avrupalılaşma"ya Atıfta Bulunan Akademik Makale Sayıları

1981-8	3
1989	2
1990	1
1991	4
1992	2
1993	9
1994	8
1995	3
1996	5
1997	6
1998	7
1999	20
2000	24
2001	22

Tablo 8: "Avrupalılaşma" ile İlgili Makalelerin Odak Noktaları 1981-2000

Odak Kategorileri	%
Tarihsel süreç	5.6
Kültürel difüzyon	12.5
Merkezi hükümet	8.3
STK'lar	8.3
Ulus-altı otoriteler	11.1
Siyasal partiler	4.2
Politika ve politika süreci	33.3
Dış ilişkiler	16.7

Kaynak: Kevin Featherstone, "Introduction: In the Name of 'Europe'", *The Politics of Europeanization*, Editörler: Kevin Featherstone & Claudio M. Radaelli, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2003, ss. 5-6.

Buna göre 1980–1990 yılları arasında bu kavramın kullanıldığı makale sayısı toplamda 5 iken, 1990–2000 yılları arasında bu sayı 65'e yükselmiştir. Dolayısıyla daha önce de belirtildiği gibi "Avrupalılaşma" kavramı popülaritesini 1990'lı yıllardan itibaren kazanmıştır. 1981–2000 yılları arasında bu kavramın kullanıldığı makalelerdeki odak konularına bakıldığında ise "Avrupalılaşma" yoğunlukla 4 ana kategoride tanımlanmaktadır: Politika ve Politika Adaptasyon Süreci, Dış İlişkiler, Kültürel Difüzyon ve Ulus-altı otoriteler.

Öte yandan Ulrike V. Hirschhausen ve Kiran Klaus Patel, "Avrupalılaşma"ya yönelik üç temel tez ileri sürmektedirler. Buna göre;

"1) Avrupalılaşma tekdüze, tek yönlü ve ereksel bir süreç değildir,

2) Avrupalılaşmanın sabit coğrafi sınırları bulunmamaktadır,

3) Avrupalılaşma sadece Avrupa ile ilgili değildir."¹⁴⁵

Bu tezler bağlamında "gel-gitsel Avrupa" (*tidal Europe*) metaforuna değinilmiş ve değişen tarihsel koşullara göre "Avrupalılaşma" kavramının asla ereksel olamayacağı vurgulanmış, Avrupa-içi geliştirilen bağlantıların sıklıkla geri çekilme ve sükût

¹⁴⁵ Ulrike V. Hirschhausen & Kiran Klaus Patel, "Europeanization in History: An Introduction", *Europeanization in the Twentieth Century: Historical Approaches*, Editörler: Martin Conway & Kiran Klaus Patel, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2010, ss. 3-5.

dönemlerinde gerçekleştiği ve dolayısıyla da hiçbir zaman düzenli ve istikrarlı bir "Avrupalılaşıma" sürecinin yaşanmadığı belirtilmiştir. Ek olarak; "Avrupalılaşıma"nın geçmişte ve günümüzde Avrupa sınırlarındaki en belirgin fenomen olduğuna temas edilmiş ve uzun zaman boyunca sadece Avrupalı olmayan yerlere yönelik Avrupa genişleme süreci olarak kullanılan bu kavramın bir tür tanım problemi doğurduğu, bundan dolayı da salt Avrupa ile ilgili olmadığına karar kılınmıştır.¹⁴⁶

Claudio Radaelli ise "Avrupalılaşıma" kavramına dair oldukça kapsamlı bir süreç tanımlaması yapmaktadır. Buna göre "Avrupalılaşıma", AB prensip ve politikalarına uyum sürecinde ilk defa tanımlanan ve bu süreç içerisinde pekiştirilen, sonrasında dâhili (ulusal ve ulus-altı) söylem, siyasi yapı ve kamusal tercihler mantığıyla birleştirilen resmi ve resmi olmayan kuralların, prosedürlerin, politika paradigmalarının, tarzların, ifa şekillerinin ve genel kabul görmüş inanç, değer ve normların inşa, yayılma ve kurumsallaşıma sürecidir.¹⁴⁷ Bu süreç dâhilinde AB ile ilişkilendirme söz konusu iken, "Avrupalılaşıma" ile AB entegrasyonu ve siyasi birleşmenin birebir aynı anlama gelmediğini de belirtmek gerekmektedir. Bunun nedeni ise tarihsel gerçeklikte yatmaktadır. "Avrupa entegrasyonu" terimi tarihsel olarak ele alındığında sadece AB seviyesindeki bir değişim sürecini ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda birleşmiş bir siyasal toplumun kuruluşunun kaçınılmazlığını da kapsamıştır. Bir başka deyişle "Avrupalılaşıma", "entegrasyon" kavramından farklı kabul edilmelidir çünkü bu sürecin değişken ve olasılıklarla dolu olan doğası her türlü erekselliği reddeder.¹⁴⁸

Öte yandan Joachim Ritter, "Avrupalılaşıma" kavramını AB'den ziyade tarihsel konsept tabanlı Doğu-Batı medeniyeti ayrımı esasında tanımlamaktadır. Ona göre "Batı" ile kastedilenin özünde "Avrupa" yatmaktadır ve onun Batılı kökeninin bütünlüğü esası oluşturmaktadır. Diğer taraftan "Doğu" ile Batı ülkelerine karşı kendi kökeninin içinde tarihsel bir güç haline gelmiş olan Asya ülkeleri kastedilmektedir. "Avrupalılaşıma" ile de *"Avrupa dışı ulusların kök salmış yaşam*

¹⁴⁶ Ulrike V. Hirschhausen & Kiran Klaus Patel, *a.g.m.*, ss. 4-5.

¹⁴⁷ Claudio Radaelli, "Europeanization: Solution or Problem?", *Palgrave Advances in European Union Studies*, Editörler: Michelle Cini & Angela K. Bourne, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2006, s. 30.

¹⁴⁸ Jim Buller & Andrew Gambler, "Conceptualising Europeanisation", *Public Policy and Administration*, Cilt 17, Sayı 2, 2002, s. 12.

*biçimlerinden çözüldükleri, toplumsal üretimin, kültür ve eğitimin, devlet–toplum örgütlenmesinin Avrupa'da geliştirilmiş biçimlerini kabul ettikleri ve bunları kendiliklerinden ve etkin olarak benimsedikleri bir süreç*¹⁴⁹ anlaşılmaktadır.

Antropolojik açıdan bu kavrama yaklaşan John Borneman ve Nick Fowler'a göre ise iki büyük ve sıcak savaşın ardından bir de soğuk ve radikal savaş yaşayan Avrupalıların, "Avrupa'nın Amerikanlaşması"nın (*Americanization of Europe*) pozitif görüntüsü ile "Avrupa'nın Sovyetleşmesi"nin (*Sovietization of Europe*) negatif görüntüsü arasında kalmalarından doğan kaygının bir sonucu olarak "Avrupa'nın Avrupalılaşması" (*Europeanization of Europe*) ortaya çıkmıştır.¹⁵⁰ Avrupa içi –AB'nin örgütsel ve yönetsel gücü– ve Avrupa dışı –II. Dünya Savaşı sonrası süreçteki ABD ve SSCB arasında kalan Avrupa– pek çok sebepten ötürü ise günümüzde "Avrupalılaştırma", toprak ve insanlarla ilgili kimliklendirme formlarının yeniden tanımlanması gibi çok farklı etkileri bünyesinde barındıran hızlandırılmış bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bugün Avrupa'da 32 farklı Avrupa ulusu yaşamakta ve lehçeler dışarıda tutulmak suretiyle yaklaşık 67 farklı dil konuşulmaktadır.¹⁵¹ Tüm bu farklılığa ve çok sesliliğe rağmen "Avrupalılaştırma" süreci içerisinde, Maastricht Anlaşması'nın da bir sonucu olarak Avrupa ortak para birimi olan *Euro* yaratılmıştır ve bu örnek belki de "Avrupalılaştırma"nın gücünü ve etkilerini algılayabilme adına verilebilecek en iyi örneklerin başında gelmektedir.¹⁵² Bunun dışında ortak AB bayrağı, ortak gazete (*The European*), ortak Avrupa televizyon istasyonları (*The English SKY, The French–German Arté*), üniversiteler, spor organizasyonları (*European Champions League, European Basketball Championship*), film festivalleri (*Festival International du Film*), müzik festivalleri (*Eurovision Song Contest*), ortak parlamento, ortak mahkeme gibi sunulabilecek pek çok örnek bu sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵³

¹⁴⁹ Joachim Ritter, *Avrupa'nın Sorunu Olarak Avrupalılaştırma*, Çeviren: Ayça Sabuncuoğlu, 1. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul 1994, ss. 38-39.

¹⁵⁰ John Borneman & Nick Fowler, "Europeanization", *Annual Review of Anthropology*, Cilt 26, 1997, s. 488.

¹⁵¹ *A.g.m.*, s. 487.

¹⁵² Soeren Keil, "Introduction to Special Issue: Europeanization, State-Building and Democratization in the Western Balkans", *Nationalities Papers*, Cilt 41, Sayı 3, 2013, s. 344.

¹⁵³ John Borneman & Nick Fowler, *a.g.m.*, s. 487-488.

"Avrupalılaşma" kavramı üzerine yapılan tanımlamalar ve tartişmalar şüphesiz yukarıda verilen örneklerden daha fazlasını içermektedir. Bu çeşitlilik neticesinde; Avrupa ve Avrupa Birliği üzerine yapılan çalışmalar içerisinde yer alan "Avrupalılaşma", bir tür "süreçsel araştırma programı"¹⁵⁴ olarak adlandırılabilir boyuta ulaşmıştır. "Avrupalılaşma"nın çok yönlü bir süreç olduğu üzerinde anlaşabilen araştırmacılar bile kapsam hususunda –teorik ve siyasi gelişmeler doğrultusunda zamana bağlı olarak bu kavramın muhteviyatının genişlediği ve çok faktörlü karakteristik sergilemeye bařladıęı¹⁵⁵ gerçeğini kabul ederek– ortak bir paydada buluşmamışlardır. Bu bağlamda idrakin kolaylaşabilmesi adına AB merkezli çeşitli yaklaşımlarda bulunulmuştur: Yukarıdan–Aşağıya, Aşağıdan Yukarıya, Yatay Avrupalılaşma Süreci Yaklaşımları.

1.1. Yukarıdan–Aşağıya Yaklaşım

Yukarıdan–aşağıya Avrupalılaşma yaklaşımına göre yapılan tanımlamalarda "yukarı" olarak kabul edilen temel noktayı AB oluşturmaktadır. "Aşağı"yı ise AB'nin düzenlemelerinin, yönergelerinin ve kurumsal yapılarının etkilerinin izlendiği üye ülkeler oluşturmaktadır. Zamanla AB genişleme sürecinin de devreye girmesiyle beraber söz konusu etkiler üye olmaya aday Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri nezdinde de incelenebilir olmuştur.¹⁵⁶ Bundan dolayı "aşağı" ile hem üye ülkeler hem de üye olmaya aday ve potansiyel aday ülkeler kastedilmektedir.

Yukarıdan–aşağıya Avrupalılaşma yaklaşımını karakterize eden husus; üye olan ya da üyeliğe aday veya potansiyel aday ülkelerin "daha fazla Avrupalı olabilmek" adına Avrupa entegrasyonunun etkilerine maruz kalmasıdır. Robert Ladrech'in "Avrupalılaşma"yı "*Avrupa Topluluğu'nun (AT) siyasi ve ekonomik dinamiklerinin ülkelerin ulusal siyaset ve politika yapım süreçlerinin örgütsel mantık*

¹⁵⁴ Defne Günay, "Avrupalılaşma", *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Editörler: Belgin Akçay & İlke Göçmen, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014, s. 663.

¹⁵⁵ Hatice Yazgan, "Bir Kavramsal Çerçeve Olarak "Avrupalılaşma": Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 4, 2012, s. 124.

¹⁵⁶ H. Tolga Bölükbaşı, Ebru Ertugal & Saim Özçürümez, "*Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye'yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaşma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek*", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 30, 2011, s. 81.

bağlamında bir parçası haline gelmesi şeklinde ele alan bir tür yeniden yönlendirme ve şekillendirme süreci"¹⁵⁷ şeklinde tanımlaması tam olarak bu yaklaşıma uymaktadır. Keza Claudio Radaelli'nin daha önce yukarıda belirtilmiş olan "Avrupalılaşıma" tanımlamasında da vurguladığı "çeşitli prosedürlerin, kuralların, politika paradigmalarının, ifa şekillerinin ve genel kabul görmüş inanç, değer ve normların inşa, yayılma ve kurumsallaşıma süreçlerinin ilk olarak AB siyasasında tanımlanıp ardından ulusal ve ulus-altı söylem mantığında kabul görmesi"¹⁵⁸ de yine Yukarıdan-aşağıya Avrupalılaşıma yaklaşımı içerisinde yer almaktadır.

Bu yaklaşım perspektifindeki "Avrupalılaşıma" süreci; AB ile üye/aday/potansiyel aday ülkeler arasında uyum yönünde bir baskı oluşturmaktadır. Bir başka deyişle; Avrupa seviyesindeki norm, değer, politika, ifa yöntemleri vb. ile yerel seviyedekiler arasında uyumsuzluk arttıkça, "Avrupalılaşıma" olasılığı da buna paralel olarak artmaktadır.¹⁵⁹ Bu uyum baskısının yanı sıra özellikle ülkelerin yerel seviyelerinde birtakım kolaylaştırıcı ara değişkenlerin varlığı da gereklidir. Buna göre AB'nin sunmuş olduğu politika ve kurallar bütünü "ana değişken" olarak ele alınırken, Yeni Kurumsalcı (*Neo-Institutionalist*) yaklaşımlarda incelenen ulusal faktörler "ara değişken" olarak nitelendirilmektedir. AB'nin bu süreçte oynamış olduğu rolün boyutları ve ortaya çıkış mekanizmaları, ulusal faktörlerin bu süreci nasıl şekillendirdiklerine bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir.¹⁶⁰ Söz konusu "ara değişkenler" üye ülkeler ve aday ülkeler için ayrı ayrı Tablo 9'da gösterilmiştir.

¹⁵⁷ Robert Ladrech, "Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 32, Sayı 1, 1994, s.69.

¹⁵⁸ Claudio Radaelli, *a.g.m.*, s. 30.

¹⁵⁹ Defne Günay, *a.g.m.*, s. 671.

¹⁶⁰ H. Tolga Bölükbaşı, Ebru Ertugal & Saime Özçürümez, *a.g.m.*, s. 84.

Tablo 9: "Avrupalılaşma" Araştırma Programında İncelenen Ara Değişkenler

Yazındaki örnek alışmalar	Ara değişkenler
ÜYE ÜLKELER	
Knill ve Lehmkuhl (1999); Heritier et al (2001)	<ul style="list-style-type: none"> • Kurumsal uyum derecesi • Ulusal aktörler arasında güç ve kaynakların yeniden dağılımı derecesi • Ulusal reformlara destek derecesi • Problem çözümü yaklaşımı • Liderlik • Zamanlama
Cowles et al (2001)	<ul style="list-style-type: none"> • Veto noktaları • Formel kurumlar • Örgütsel kültür, politika yapımı kültürü • Ulusal aktörler arasındaki güç dağılımı • Öğrenme
Börzel ve Risse (2000)	<ul style="list-style-type: none"> • Veto noktaları • Resmi Kurumlar • Norm aktörleri • Siyasi kültür
Radaelli (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • Zaman boyutu • Politika alanlarındaki yapılar ve fikir koalisyonları (politika alanının teknokratik kalma potansiyeli, yasama ve yürütme arasındaki denge, meşruiyet kazandıran siyasi söylemin varlığı veya eksikliği, fikir koalisyonlarının varlığı veya eksikliği ve norm ve değerler sistemi)
Jachtenfuchs ve Kohler-Koch (2004)	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal ve ulus-altı aktörlerin manevra alanındaki sınırlar • Uyum maliyeti • Problem çözümü yaklaşımı • İdari reform kapasitesi
ADAY ÜLKELER	
Schimmelfennig ve Sedel-meier (2005) Schimmelfenning et al (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • AB'nin sağladığı maddi ve somut teşviklerin miktarı ve güvenilirliği • (Siyasi) uyum maliyeti • Ulusal siyasi partilerin ve parti koalisyonlarının tercihleri • Veto noktaları • Öğrenme
Jacoby (2006)	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal siyasetçilerin zaman anlayışı • Değişimden yana olan ulusal aktör sayısı • Değişime karşı olan ulusal aktörler
Kelley (2004)	<ul style="list-style-type: none"> • Üyelik şartlarının içerdiği teşvikler • Öğrenme

Hughes et al (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • Devlet örgütünün tarihi mirası • Dikey (yukarıdan–aşağı) hiyerarşiler • Zayıf yatay ağlar • Ulus–altı seviyenin gelişmemiş olması
Grabbe (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • AB ile diğer değişim süreçleri arasındaki etkileşim • AB'de aktör gruplarının karmaşıklığı • AB ile asimetrik ilişki • Katılım sürecinin belirsizlikleri

Kaynak: H. Tolga Bölükbaşı, Ebru Ertugal & Saime Özçürümez, "Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye'yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaştırma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek", Uluslararası İlişkiler, Cilt 8, Sayı 30, 2011, ss. 84-85.

Tanya Börzel ve Tomas Risse'ye göre Avrupa ile yerel seviyedeki süreçler, politikalar ve kurumlar arasındaki uyum oranı ne kadar düşükse uyum baskısı da o oranda yüksek olmaktadır. Fakat uyum baskısı, söz konusu değişimi iki temel sebepten ötürü açıklamada tek başına yeterli olmamaktadır: İlki, uyum baskısının özneliği yani politik aktörler tarafından yorumlanabilir oluşu; ikincisi ise uyum baskısının değişim için yeterli bir koşul olmayışı.¹⁶¹ Diğer taraftan eğer ki Avrupa seviyesindeki süreçler, politikalar ve kurumlar ile yerel seviyedekiler arasında bir uyumluluk söz konusuysa üye/aday/potansiyel aday ülkelerin kendi meşru yükümlülüklerinde herhangi bir değişikliğe gitmelerine gerek yoktur. Örneğin; Avrupa Birliği Ekonomik ve Parasal Birliği (*The Economic and Monetary Union*) üyeliği için üye ülkelerin kendi merkez bankalarını bağımsızlaştırmalar gerekmektedir. Bunun için Fransız hükümeti, geleneksel olarak Fransız hükümetine bağlı olan Fransa Merkez Bankası'nı (*Banque de France*) revize ederek bağımsızlaştırırken, bunun tersine zaten Alman federal hükümetinden bağımsız pozisyonda olan Alman Merkez Bankası'nın (*Bundesbank*) bu özelliğinden dolayı herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.¹⁶²

Netice olarak "Avrupalılaştırma" süreci, karşılıklı ve yapıcı bir değişim süreci şeklinde oluşmakta ve bu şekilde kabul görmektedir. Bu karşılıklılığın iki tarafı olan

¹⁶¹ Tanya Börzel & Thomas Risse, "Conceptualising the Domestic Impact of Europe", *The Politics of Europeanization*, Editörler: Kevin Featherstone & Claudio M. Radaelli, 1. Baskı, Oxford University Press, Oxford 2003, ss. 57-61.

¹⁶² Lucia Quaglia, Mari Neuvonen, Machiko Miyakoshi & Michelle Cini, "Europeanization", *European Union Politics*, Editör: Michelle Cini, 2. Baskı, Oxford University Press, New York 2007, s. 409.

"aşağı" ve "yukarı" kutuplar çift yönlü bir ilişki içerisinde betimlenmektedirler. İnşacı söylemle belirtmek gerekirse; amil ile yapı arasındaki bu karşılıklı ilişki içerisinde amilin AB'nin yapısına katılımıyla dönüşümü sağlanırken aynı zamanda da amilin AB süreçlerini ve yapısını dönüştürmesi de gerçekleşmektedir.¹⁶³ Bundan dolayı yukarıdan–aşağıya Avrupalılaştırma yaklaşımı ile aşağıdan–yukarıya Avrupalılaştırma yaklaşımı birbiriyle iç içe, karmaşık ve tamamlayıcı özellik sergilemektedirler. Yukarıdan–aşağıya perspektifin yerel seviyedeki siyaset ve yönetim yapılarındaki değişikliklerde önemli rol oynayan ara değişkenlerin kendi aralarındaki mekanizmaları ve nedensellik ilişkilerini açıklamada yetersiz kalması ve AB'nin politika süreçlerini tutarlı bir bütün olarak kabul etmesi, tespit edilen en temel zayıf yönleri olarak sunulmuştur.¹⁶⁴ İşte söz konusu yukarıdan–aşağıya yaklaşımın "Avrupalılaştırma"ya dair yerel değişimin nedenselliğinde çoğunlukla AB politikaları, süreçleri ve kurumlarını kabul etmesi ve öncül pozisyona getirmesi, yazın içerisinde aşağıdan–yukarıya Avrupalılaştırma yaklaşımının daha fazla kullanılmaya başlanmasına sebebiyet vermiştir.¹⁶⁵

1.2. Aşağıdan–Yukarıya Yaklaşım

Aşağıdan–yukarıya Avrupalılaştırma yaklaşımı, üye/aday/potansiyel aday ülkelerin yerel seviyedeki aktörler, söyleşimler ve etkileşimden hareketle söz konusu süreci takip ederek AB etkisine ulaşmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşımın en belirgin özelliği; "Avrupalılaştırma" süreçlerinin dinamik ve çok yönlü olarak betimlenmeye çalışılmasıdır.¹⁶⁶ Buna göre AB politikaları, süreçleri ve kurumlarının, ülkeler tarafından nasıl yüklenildiği ve şekillendirildiğine dair tanımlamalar yapılmaktadır. Brigid Laffan ve Alexander Stubb'ın yapmış olduğu "Avrupalılaştırma" tanımındaki "ulusal sistemlerin (kurumlar, politikalar, hükümetler) AB prensiplerine uyumu ve entegrasyonu sağlanırken aynı zamanda AB'nin de bu ulusal sistemler tarafından

¹⁶³ Nguyen Thi Thuy Hang, "Europeanization: Simply A Top-Down Process?", Marmara Journal of European Studies, Cilt 19, Sayı 1, 2011, s. 140.

¹⁶⁴ H. Tolga Bölükbaşı, Ebru Ertugal & Saime Özçürümez, *a.g.m.*, ss. 89-90.

¹⁶⁵ Theofanis Exadaktylos & Claudio M. Radaelli, "Research Design in European Studies: The Case of Europeanization", Journal of Common Market Studies, Cilt 47, Sayı 3, 2009, ss. 509-515.

¹⁶⁶ Defne Günay, *a.g.m.*, s. 673.

şekillendirilme süreci" ile aşağıdan–yukarıya Avrupalılaşıma yaklaşımı sergilenmiştir.¹⁶⁷ "Avrupalılaşıma Araştırma Programı"nın erken dönem çalışmalarındaki yukarıdan–aşağıya yaklaşımın aksine aşağıdan–yukarıya yaklaşım sayesinde AB ile ülkeler arasındaki ilişkinin salt yukarıdan aşağıya doğru indirgemeci olarak kabul edilemeyeceği, daha komplike, dinamik ve etkileşimli bir sürecin söz konusu olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre AB seviyesindeki gereklilikler ile yerel seviyedeki düzenlemeler arasındaki şu mantığa dikkat etmek gerekir: üye/aday/potansiyel aday ülkeler politikaları ve gereklilikleri sadece pasif şekilde AB'den indirmemişler, aynı zamanda da aktif olarak kendi önceliklerini de AB seviyesine yüklemişlerdir. Yani ülkelerin AB pozisyonuna olan etkileri arttıkça, sonradan gelen uyuma dair problemler azalmaktadır.¹⁶⁸

Tanja Börzel'e göre üye veya aday ülkelerin "Avrupalılaşıma" sürecine yönelik yaklaşımları öncelikle kendi politika tercihleri ve sonrasında da kendi eylem kapasiteleri tarafından şekillendirilmektedir. Söz konusu bu tercihlere ve kapasitelere bağlı olarak üye veya aday ülke hükümetleri Avrupa seviyesine karşı kendi çıkarlarını savunabilmeleri adına üç farklı strateji güdebilirler: Hız Belirleme (*pace-setting*), Ayak Direme (*foot-dragging*), Nötr Pozisyon (*fence-sitting*).¹⁶⁹ Hız Belirleme (*pace-setting*), Avrupa seviyesindeki politikaların yerel tercihlere göre aktif olarak şekillendirilmesini içermektedir. Yerel politikalar Avrupa seviyesine ihraç edildikten sonra doğal olarak diğer üye/aday/potansiyel aday ülkeler tarafından da benimsenmektedir. Eğer strateji başarılı olursa, Avrupa seviyesindeki önceliklerin bu stratejiyi benimsemiş ülkeler tarafından indirilmesi çok ciddi zorluklar çıkarmayacaktır. Örneğin; güçlü ekonomisi, istikrarlı parasal sistemi ve sağlam merkezi finansal kurumlarıyla Almanya, bazı Maastricht kriterlerini kendi tercihlerine göre şekillendirerek parasal yakınsama sürecinde hız belirleyici (*pace-setter*) olarak görülmüştür.¹⁷⁰ Öte yandan Ayak Direme (*foot-dragging*) ise, tam

¹⁶⁷ Brigid Laffan & Alexander Stubb, "Member States", *The European Union: How Does it Work?*, Editörler: Elizabeth Bomberg & Alexander Stubb, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2003, ss. 69-87.

¹⁶⁸ Ian Bache, *Europeanization and Multilevel Governance: Cohesion Policy in the European Union and Britain*, 1. Baskı, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland 2008, s. 10.

¹⁶⁹ Tanja A. Börzel, "Pace-Setting, Foot-Dragging, and Fence-Sitting: Member States Responses to Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 32, Sayı 1, 2002, s. 194.

¹⁷⁰ A.g.m., ss. 197-198.

olarak Hız Belirleme (*pace-setting*) stratejisinin tam karşıtı anlamına gelmektedir. Bu stratejide amaç; diğer üye veya aday ülkelerin kendi yerel politikalarını ve tercihlerini Avrupa seviyesine yükleme girişimlerini engelleyebilmektir.¹⁷¹ Nötr Pozisyon (*fence-sitting*) stratejisi ise, Börzel tarafından en müphem strateji olarak tanımlanmaktadır. Buna göre amaç; ne Avrupa seviyesindeki spesifik politikaların yükseltilmesi ne de yerel seviyedeki girişimlerin engellenmesidir. Bu stratejideki ülkeler farklı ve tarafsız pozisyon alma eğilimindedirler. Örneğin; çevre politikasıyla ilgili olarak Belçika, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg ve kısmen İngiltere, çevresel anlamdaki öncül ülkeler ile ardıl ülkeler arasında nötr kalmayı tercih etmişlerdir.¹⁷²

Bu stratejilerden anlaşılacağı üzere amillerin yerel seviyedeki tercihleri, seçimleri ve yaklaşımları "Avrupalılaştırma" sürecinde hem kendilerinin hem de diğerlerinin üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilere sahiptir. Bu süreç içerisinde yerel amillerin Avrupa yapısına yakınsaması görülebilir iken, amillerin birbirlerine yakınsama göstermesi mecburi değildir. Bahsedilen stratejiler, amillerin tercihleri ve algıları doğrultusunda bu yakınsamayı ne yönde gerçekleştireceklerine yardımcı olmaktadır.

1.3. Yatay Yaklaşım

Yukarıdan-aşağıya ve aşağıdan-yukarıya indirgemeci yaklaşımlarının yanı sıra AB ile üye/aday/potansiyel aday ülkeler arasındaki ilişkilerin "yatay" perspektifte olabileceğine dair incelemeler son yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sebepten ötürü yatay Avrupalılaştırma yaklaşımına dair literatürdeki yazın örnekleri çok fazla değildir. Andrea Lenschow, "Avrupalılaştırma"nın çok yönlü bir süreçler topluluğu olduğunu belirtmiş ve çıkış noktasına bağlı olarak yukarıdan-aşağıya veya aşağıdan-yukarıya bir süreç olarak tanımlanabileceği gibi yatay bir süreç olarak da

¹⁷¹ Tanja A. Börzel, *a.g.m.*, s. 203

¹⁷² *A.g.m.*, ss. 206-207.

ele alınabileceğini ifade etmiştir.¹⁷³ Yatay Avrupalılaşıma yaklaşımına göre ülkeler ile AB arasındaki tüm ilişkiler indirgemecilikten uzak olarak eş-terafli ve yatay olarak seyretmektedir. Bu yatay seyir, yerel seviyedekiler ile Avrupa seviyesindeki düşüncelerin, politikaların ve kurumların AB tarafından sağlanan bağlam içerisinde paylaşılmasıdır. Buna göre AB, üye veya aday ülkelerin arasındaki fikir ve politika uyumu tarafından karakterize edilmiş işbirliği için bir alan yaratmaktadır. Dolayısıyla kimi yatay transferler, ulus-üstü kurumların doğrudan iştiraki olmaksızın, yerel seviyedeki ulusal aktörler üzerinde birtakım baskılar yaratabilir.¹⁷⁴

Öte yandan AB politikalarının bazıları tutarlı bir bütün olabilmekle birlikte –rekabet ve ticaret politikaları gibi– kimileri ise oldukça farklı politika inşa ve yönetişim süreçleri –eşgüdüm ve kıyaslama gibi– içerebilmektedirler. Bundan dolayı Avrupa seviyesindeki AB yapısı ile yerel seviyedeki ülke amilleri arasında hem hiyerarşiye hem de yatay etkileşime dayalı bir ilişkiden söz edilebilir.¹⁷⁵ Bu yaklaşımdaki ulus-üstü kurumlar, "Avrupalılaşıma"yı teşvik edici güçlü amiller olarak davranamazlar ama bu durum "Avrupalılaşıma"nın meydana gelmediği anlamına gelmez; sadece hiyerarşik olmayan ve daha çok gönüllülük esasına dayanan bir süreç ifası söz konusudur. Yatay perspektifteki "Avrupalılaşıma" yaklaşımına göre eğer ülkeler bir politika üstünde uzlaşamazlarsa –2003 yılındaki Irak'taki Saddam Hüseyin rejimine yönelik uygulanması gereken dış politika örneğinde olduğu gibi– o politika "Avrupalılaşımamış" demektir. Öte yandan istihdam politikasındaki uygulamaların değişimi sayesinde bilgi ve düşüncelerin verimlilişmesi sağlanır. Bundan dolayı yatay Avrupalılaşıma yaklaşımında fikirlerin yakınsaması esastır. Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (*Common Foreign and Security Policy*) söz konusu bu yatay perspektife gösterilebilecek en iyi örnektir. Bu ortak politika sayesinde üye ülkeler arasındaki bazı konulara yönelik politika anlayışlarından dolayı ortak kümelerin ortaya çıkması sağlanmıştır. Tüm bu gelişmelerin özüne bakıldığında ise, hiyerarşik yönetişim yerine üye ülkeler

¹⁷³ Andrea Lenschow, "Europeanisation of Public policy", *European Union: Power and Policy-making*, Editör: Jeremy Richardson, 3. Baskı, Routledge, New York 2006, s. 57.

¹⁷⁴ Nguyen Thi Thuy Hang, *a.g.m.*, s. 144.

¹⁷⁵ H. Tolga Bölükbaşı, Ebru Ertugal & Saime Özçürümez, *a.g.m.*, s. 90.

arasındaki yatay transferlerin ve ortak politika prensiplerinin karşılıklı olarak öğrenilmesinin belirleyici olduğu görülmektedir.¹⁷⁶

2. AVRUPA İMGESİ

Avrupa ne anlama gelmektedir? Coğrafi bir konsept midir? Coğrafi bir konsept ise sınırları nerede başlayıp nerede bitmektedir? Avrupa'yı dünyanın diğer kısımlarından farklı kılan özellik nedir? Yoksa kültürel ya da edebi bir konsept midir? "Avrupalılar" ile kast edilen kimlerdir? Avrupa konseptinin fikri oluşumu ve gelişimi nasıl olmuştur? Tüm bu sorular bağlamında elde edilen cevaplara bağlı olarak tanımlanan "Avrupa", üzerinde araştırma yapmaya uygun analitik bir birim midir? Yukarıda belirtilen sorular ışığında bu bölümün içeriği derinleştirilecek ve çeşitli görseller ile bu derinlik detaylandırılacaktır.

Literatürde "Avrupa" sözcüğünün kullanımı oldukça eskilere uzanmaktadır; fakat "Avrupa fikri" oldukça yakın döneme ait bir fenomendir. Binlerce yıldır nötr anlamda coğrafi ifade olarak kullanılan "Avrupa" sözcüğü, son yüzyıllarda coğrafi boyutunun da üstünde çok daha kapsamlı ve farklı anlamlar içerir hale gelmiştir.¹⁷⁷ Fakat yazılı kayıtlar göz önünde bulundurulduğunda bu sözcüğün ilk olarak mitolojik anlamda Antik Yunan'da kullanıldığı görülmektedir. Pim den Boer'un belirttiğine göre hikâye şu şekildedir: Tanrıların tanrısı olan *Zeus*, Fenike Kralı'nın iki kızından –*Europa* ve *Asia*– *Europa*'yı sahilde kardeşi ve arkadaşlarıyla oynarken görür ve âşık olur. Bunun üzerine boğa kılığına bürünen *Zeus*, *Europa*'yı sırtına alıp Girit'e yüzerek geçer ve Girit'e vardığında insan formuna dönüşerek zaman içerisinde *Europa*'dan üç çocuk babası olur. *Asia* ise Fenike'de yani doğuda kalır.¹⁷⁸ Bu hikaye dışında klasik döneme ait edebi metinler ve güzel sanatlarda da "*Europa*'nın

¹⁷⁶ Simon J. Bulmer & Claudio M. Radaelli, "The Europeanisation of National Policy?", *Queen's Papers on Europeanisation*, Sayı 1, 2004, [https://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/Europea nisationFiles/Fileupload,38405,en.pdf](https://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/Europea%20nisationFiles/Fileupload,38405,en.pdf), (Erişim tarihi: 10.09.2015), s. 7.

¹⁷⁷ Kevin Wilson, "General Preface to 'What is Europe?'" , *The History of the Idea of Europe*, Editörler: Kevin Wilson & Jan Van Der Dussen, 2. Baskı, Routledge, New York 1995, s. 13.

¹⁷⁸ Pim den Boer, "Europe to 1914: The Making of An Idea", *The History of the Idea of Europe*, Editörler: Kevin Wilson & Jan Van Der Dussen, 2. Baskı, Routledge, New York 1995, s. 15.

kaçırılması" teması yoğunluklu olarak işlenmiştir. Boer'un tespitine göre; prensesin kaçırılması ile kıta ismi arasında çeşitli şekillerde bağlantılar kurulmuştur. Örneğin; etimolojik olarak Fenike dilinden türemiş Yunanca bir kelime olan *Europa*, kimilerine göre Fenike'den uzak olan farklı bir coğrafyayı olumsuzlama anlamında "güneşin battığı topraklar" şeklinde kullanılırken, kimilerince de Fenike'den daha verimli bir coğrafyayı kastederek "güneş batmayan topraklar" ifadesiyle olumlu şekilde kullanılmıştır.¹⁷⁹ F. H. Burak Erdenir ise yerinde bir tespitte bulunarak günümüzde kullanılan "Avrupa" kavramının Doğu'dan ithal olduğunu söylemenin yanlış olmadığını, günümüz coğrafyasında Fenike'nin Lübnan sınırlarında yer aldığını ve dolayısıyla kökenleri itibariyle "Avrupa" sözcüğünün Asyalı olduğunu belirtmektedir. Söz konusu kavramı Antik Yunan'a atfetmeye yönelik çabaların ise Avrupa kültürünün Doğu'ya ait kökenlerini inkâr etmeye yönelik oryantalist söylemlerin neticesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁰ Mitolojik başlangıca sahip olduğu kabul edilen bu sözcüğün anlam evrilmesi zamanla coğrafi konsepte doğru kaymıştır. Nitekim M. Ö. 5. yüzyıldan itibaren başlayan Pers İmparatorluğu yayılması sebebiyle yapılan savaşlarda da "Avrupa" ve "Avrupalı" terimlerinin kullanımı giderek artmaya başlamıştır. Herodotos'un Miletli Hecataeus'un fikirlerinden de etkilenerek İyonyalıların Mısır ile ilgili görüşlerine yapmış olduğu eleştiride "Avrupa" coğrafi bir konsept olarak şu şekilde geçmektedir:

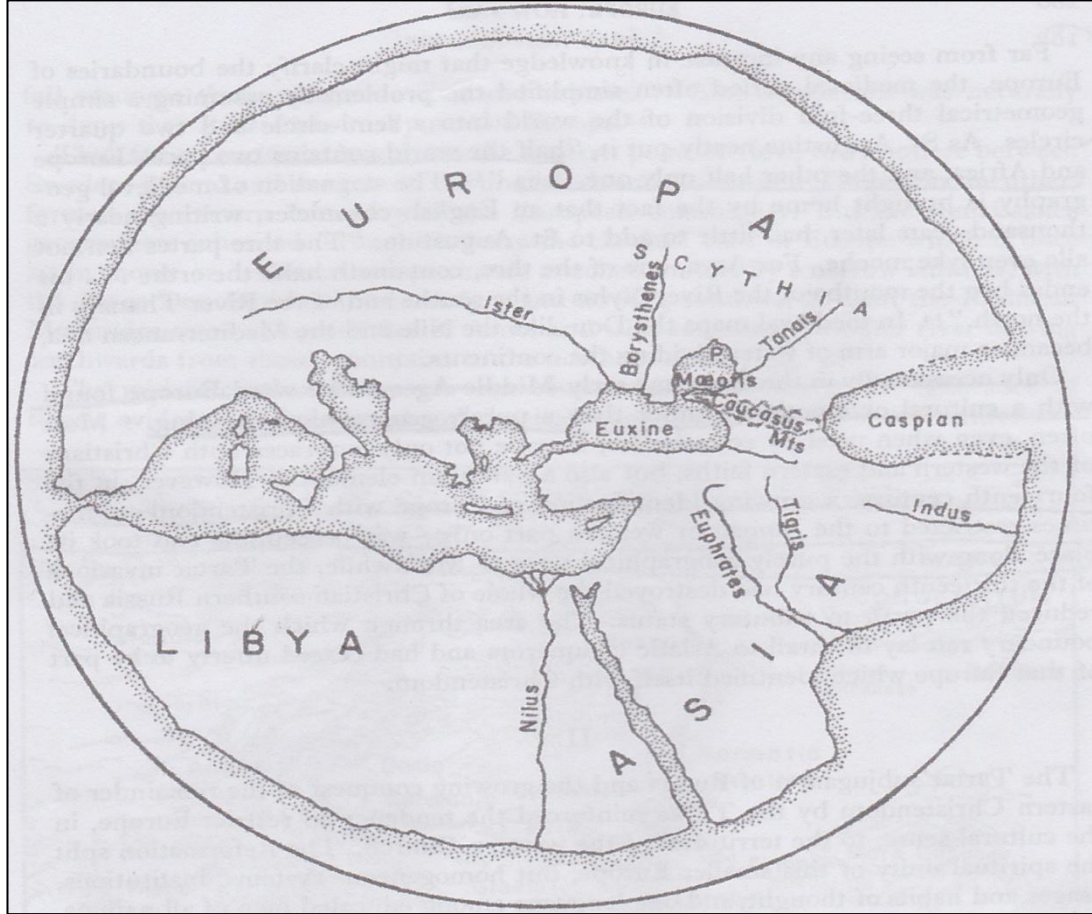
*"16- Eğer düşündüklerimiz doğru ise, İyonyalıların Mısır üzerine olan görüşleri yanlıştır; İyonyalıların görüşlerini doğru sayarsak, o zaman ben de Yunanlıların ve İyonyalıların sayı saymasını bilmediklerini ileri sürerim, çünkü onlar yeryüzünü, Avrupa, Asya ve Libya olmak üzere üçe bölerler; buna bir de Mısır deltasını katmaları gerekirdi, mademki o ne Asya'da, ne de Libya'dadır; zira Nil'i Asya ve Libya arasında sınır olarak kabul etmezler. Gerçekten de Nil, Asya ve Libya arasında sıkışmış olan Delta bölgesinde çeşitli kollara ayrılmaktadır."*¹⁸¹

¹⁷⁹ Aynı yerde.

¹⁸⁰ F. H. Burak Erdenir, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁸¹ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çeviren: Müntekim Ökmen, 1. Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1973, s. 137.

Harita 1: Miletli Hecataeus'un Dünya Haritası (M.Ö. 500)

Kaynak: W. H. Parker, "Europe: How Far?", *The Geographical Journal*, Cilt 126, Sayı 3, 1960, s. 279.

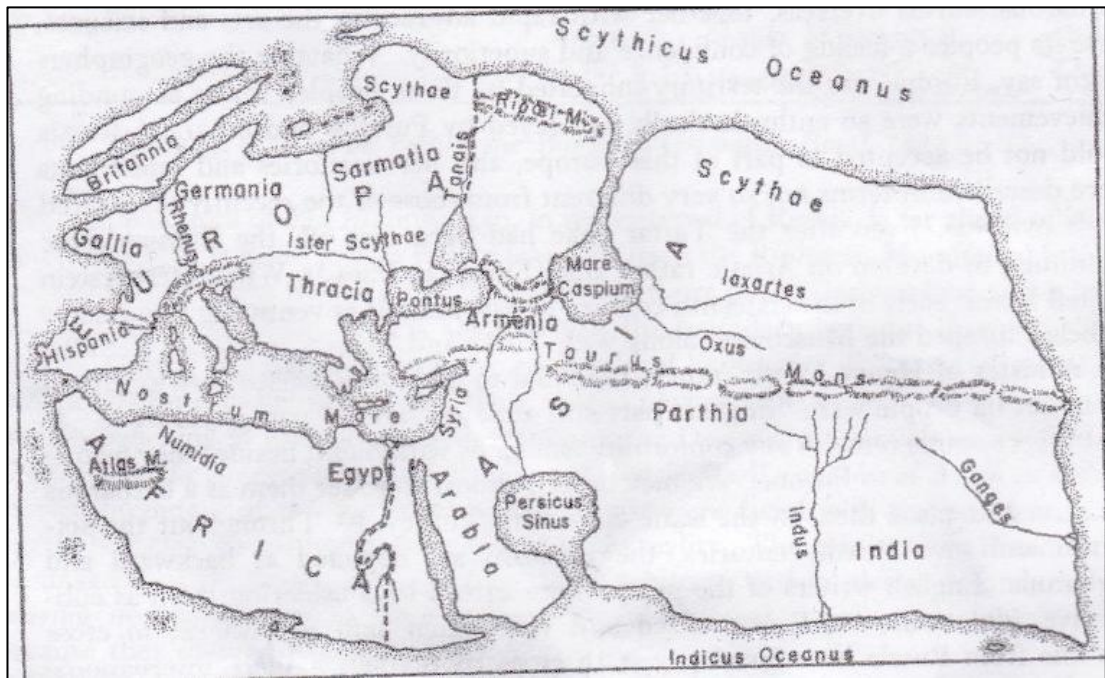
M. Ö. 5. yüzyılda Miletli Hecataeus'a ait olduğu belirtilen Harita 1'e göre Avrupa ile Asya arasındaki en erken dönem sınırları günümüzdeki Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, günümüzdeki İstanbul Boğazı, Karadeniz ve Karadeniz ile dünyayı çevreleyen büyük okyanus ile bağlantılı olan Hazar Denizi arasındaki geçit tarafından şekillendirilmiştir. Libya –günümüzdeki Afrika– ile Asya arasındaki sınırı ise Nil Nehri oluşturmuştur. Bu haritaya dünya, üç ana kara parçasının birleşiminden –Avrupa, Asya ve Libya (günümüzdeki Afrika)– ibarettir.¹⁸²

M. S. 40'lı yıllara ait olduğu düşünülen ve Romalı bir coğrafyacı Pomponius Mela tarafından çizildiği belirtilen Harita 2'ye göre ise; Asya'nın kuzeyinde kalan

¹⁸² W. H. Parker, "Europe: How Far?", *The Geographical Journal*, Cilt 126, Sayı 3, 1960, s. 278.

Avrupa kara parçasının doğuya kadar uzanan sınırlarının Karadeniz, *Palus Maeotis* (günümüzdeki Azak Denizi) ve *Tanais* Nehri (günümüzdeki Don Nehri) ile yeniden şekillendirildiği ve daha batıya kaydığı görülmektedir. Böylelikle Asya daha doğuda yer almış, Hazar Denizi'nin ana karaları çevreleyen okyanus ile bağlantısının daha dar bir boğazdan sağlandığı tespit edilmiş ve dünya üzerindeki ana karalar arasında Asya'nın Avrupa ve Afrika'dan daha büyük olduğu ileri sürülmüştür.¹⁸³

Harita 2: Pomponius Mela'nın Dünya Haritası (M.S. 40)

Kaynak: W. H. Parker, "Europe: How Far?", *The Geographical Journal*, Cilt 126, Sayı 3, 1960, s. 279.

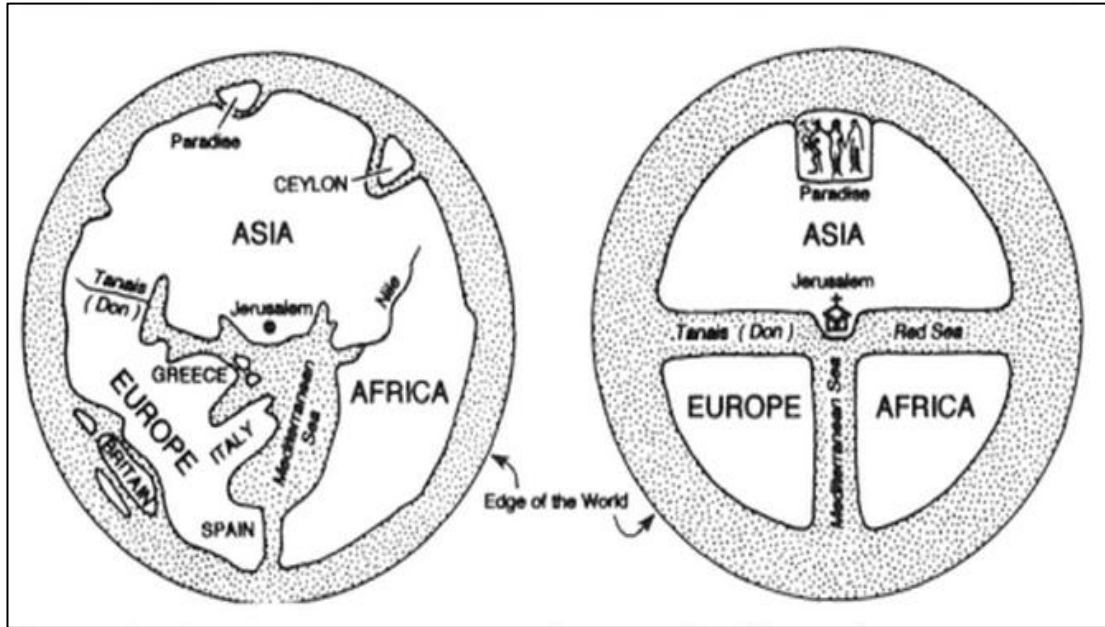
Özellikle Orta Çağ dönemine ait haritalar incelendiğinde üç kıtayı ayıran ana su güçleri; kuzeyde Avrupa ile Asya arasında Don Nehri, güneyde Afrika ile Asya arasında Nil Nehri ve Avrupa ile Afrika arasında ise Akdeniz olmuştur. Böylelikle Yunanlılar ve Romalılar açısından dünyanın kuzeyi ve batısı "Avrupa", güneyi ve batısı "Afrika/Libya", doğusu ise "Asya" olarak adlandırılmıştır.

"Avrupa" kelimesi karanlık ve erken Orta Çağ dönemlerinde çok nadiren kültürel ya da duygusal anlamlarda kullanılmış, genellikle ve yoğunlukla coğrafi

¹⁸³ W. H. Parker, *a.g.m.*, ss. 278-279.

anlamlar yüklenmiştir. Din adamları tarafından dile getirilen "Avrupa" sözcüğü bile sadece batının Hıristiyanları ve doğunun inançlılarını kastetmemiş, bunun yanı sıra barbarca unsurları da kelimenin anlam kapsamına dâhil etmiştir. Fakat özellikle 14. yüzyılda Avrupa'nın "Hıristiyanlık" (*Christendom*) ile büyümeye başlayan kimliklendirilme süreci neticesinde "Avrupa" sözcüğünün içerdiği total coğrafi mana değişmeye başlamıştır. Yunanlılardan ve Romalılarından gelen üç kıtalı dünya konsepti dinsel dünyanın içine girmiş ve klasik coğrafi görüşün devamı, Hıristiyan dini görüşünün ona iliştilmesi ile garanti altına alınmıştır. Kilisenin de desteğiyle dinden esinlenen haritacılık sayesinde bu dönemde meşhur "T-O Haritaları" (*T in O Maps*) üretilmeye başlanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, klasik üç parçalı dünya haritası dini görüş ile birleştirilerek salt coğrafi anlamından uzaklaşmış ve metafiziksel anlam boyutuna doğru yönelmiştir.¹⁸⁴

Harita 3: T-O Haritaları

Kaynak: Alexander B. Murphy, Terry G. Jordan-Bychkov & Bella Bychkova Jordan, *The European Culture Area: A Systematic Geography*, 1. Baskı, Rowman & Littlefield, Maryland 2014, s. 4.

¹⁸⁴ Alexander B. Murphy, Terry G. Jordan-Bychkov & Bella Bychkova Jordan, *The European Culture Area: A Systematic Geography*, 1. Baskı, Rowman & Littlefield, Maryland 2014, s. 3.

Harita 3 ile Orta Çağ Avrupası'na ait "T–O" haritasının iki versiyonu gösterilmiştir. Buna göre Kilise, bilinen dünya haritasını T ve O harfleri özelinde basitleştirme yolunu seçmiştir. T harfi ile "*terrarum*" yani dünya kastedilirken, O harfi ile de "*orbis*" yani daire şekli ifade edilmektedir. Bu haritalara "T–O Haritaları" denmesinin sebebi ise; görsel olarak bakıldığından O harfinin için T harfi konulmuş gibi görüntü vermesidir. Bu haritalarda Akdeniz "T" harfinin alt barında yer alırken, Nil Nehri –veya Kızıldeniz– Ege Denizi, Karadeniz, Don Nehri ise "T" harfinin yatay barında yer almaktadırlar. Bu haritalardaki bir diğer dikkat çeken husus ise; üst kısımların kuzey yerine doğudan oluşmasıdır. Çünkü göksel anlamdaki cennet, yerkürenin en doğusunda yer almaktadır ve bundan dolayı da haritalarda Asya üst kısımda yer almaktadır.¹⁸⁵ Çoğu haritalarda ise "T" harfinin tam ortasında Hıristiyanlık dini için son derece büyük önem arz eden Kudüs şehri bulunmaktadır. Netice olarak "T–O Haritaları", Asya ile Avrupa arasındaki net ayrımın Hıristiyanlık öncesi dönem ile Hıristiyanlık sonrası dönem arasında nasıl oluştuğunu ve geçişin ne şekilde sağlandığını anlayabilme adına ele alınmalı, modern standartlar bağlamında yargılanarak yanlışlanmaya çalışılmamalıdır. "Avrupa" sözcüğünün salt coğrafi anlamda kullanıldığı insanlık tarihinin en eski dönemlerinden metafiziksel yani dinsel anlama kaymasının idraki açısından "T–O Haritaları" önemli bir kanıt sunmaktadır. "Kıta Avrupası"nın Hıristiyanlık ile birlikte "Din Avrupası"na dönüşü, kavramsal olarak kullanılan "Avrupa" sözcüğünün yönünü de şüphesiz değiştirmiştir. Artık hem coğrafi boyutu hem de beşeri boyutu olan kültürel bir konsept haline dönüşmeye başlamıştır.

Bu noktada "Avrupa" kavramının anlam derinliğinin artmasına müspet etki eden Roma İmparatorluğu'na ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Roma İmparatorluğu, Avrupa kültür ve kimliğinin ayrıcalıklı ve benzersiz atası olarak kabul edilmektedir. Çünkü Avrupa'nın büyük bir kısmı "tek kültür karışımı" altında ilk kez Roma İmparatorluğu tarafından toplanmıştır. Ortak bir dil (Latince), ortak hukuk ve yönetim sistemi ve M. S. 391 yılında İmparator Flavius Theodosius

¹⁸⁵ Alexander B. Murphy, Terry G. Jordan-Bychkov & Bella Bychkova Jordan, *a.g.e.*, s. 4.

tarafından Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini yapılmasıyla beraber ortak din oluşturulmuştur.¹⁸⁶ Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'nun bazı kısımlarını içine alan geniş coğrafyası sebebiyle klasik kültüre ait Avrupa kültürünün de temelinde sunulan kimi unsurların Avrupa'nın büyük bir kısmına yayılması sağlanmıştır. Örneğin; günümüzdeki İngiltere ve Fransa gibi Batılı ulus-devletlerin mitlerinin kökenindeki "Batı Avrupa Medeniyeti"nin üstünlüğünü doğrulama girişimlerinde bunların etkileri görülmektedir. Öte yandan Klasik Yunan bakış açısına göre Roma İmparatorluğu, imparatorluğun önemli bir kısmının modern Avrupa sınırları dışında olduğunu unutan ayrıcalıklı bir Avrupa fenomeni olarak kabul edilmekte ve dahası modern Avrupa'nın çoğunun imparatorluğun coğrafi sınırlarının dışında olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁷ 4. yüzyıl sonunda İmparator Flavius Theodosius'un ölümüyle birlikte Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılan imparatorluk, bölge içerisinde birbiriyle çatışan krallıklara ayrılmış, bölge dışından çeşitli saldırılar (Vikingler, Hunlar vs.) almaya başlamış ve bölge coğrafyası oldukça karmaşık bir hal almıştır. Bu dönemin Avrupa coğrafyasında benzerlik ve bütünlük yerine çeşitlilik ve bölünmüşlük en temel karakteristik Avrupa özellikleri olarak dikkat çekmektedir.¹⁸⁸ Diğer taraftan Roma İmparatorluğu'nun Avrupalı topluluklar adına geniş kapsamlı bir öz farkındalık kimliğinin oluşmasını sağladığı yönündeki görüşler, ileri sürülen argümanlara bağlı olarak tartışmalı kabul edilebilir olmakla birlikte kesin olan nokta şudur: Roma İmparatorluğu'nun sarf etmiş olduğu girişimlerin özünde "Avrupa fikri" yer almamaktadır. Avrupa'nın öz farkındalığı, tıpkı "Avrupalılaştırma" tanımlamalarında olduğu gibi sonuç olmaktan ziyade organik bir süreç olarak addedilmelidir.

Öte yandan "Avrupa" kavramının kültürel anlamdaki ilk gerçek ifadesi M.S. 8. yüzyıldan itibaren "Hıristiyanlığın Avrupalılaşması" ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemle beraber artık "Coğrafya Avrupası"ndan ziyade "Hıristiyanlık Avrupası" kullanılmaya başlanmış ve Avrupa, batılı bir Hıristiyan ülkesi olarak

¹⁸⁶ John McCormick, *Avrupa Birliği'ni Anlamak*, Çevirenler: Yusuf Şahin & Hasan Hüseyin Şahin, 1. Baskı, BigBang Yayınları, Ankara 2014, s. 63.

¹⁸⁷ Sian Jones & Paul Graves-Brown, *a.g.m.*, s. 10.

¹⁸⁸ Ross Balzaretta, "The Creation of Europe", *History Workshop*, Sayı 33, 1992, s. 182.

tanımlanmıştır.¹⁸⁹ Hıristiyanlığın bu derece önemli hale gelmesinin temelini ise İslamiyet'in 7. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın karşısına güçlü bir tehdit unsuru ve "öteki" olarak çıkması oluşturmaktadır. İslamiyet'in güçlenmesinin ve yayılmasının yanı sıra kuzeyden gelen barbar (Vikingler) saldırıları, güneyden gelen Pers saldırıları da "Hıristiyan Avrupa" kimliğinin pekişmesine doğrudan katkı sağlamıştır. Zamanla barbar kabilelerin Hıristiyanlaştırılması ve doğudan gelen baskılar neticesinde kurulan "Kutsal Roma–Germen İmparatorluğu" ile Avrupa'nın Hıristiyanlığı artık tescillenmiş ve pekiştirilmiştir. Buna ek olarak ise; "Avrupa" kavramının siyasi anlamdaki ilk telaffuzu, yine bu dönemde "Avrupa'nın Babası" (*Pater Europae*) olarak adlandırılan Kutsal Roma-Germen İmparatoru Şarlman'ın sarayında gerçekleşmiştir.¹⁹⁰

"Avrupa" kavramının bilhassa 10. yüzyıldan itibaren hem coğrafi hem de dini anlamlar ifade eder hale gelişi, Avrupa genelinde kültürel manada total bir bütünleşmeden bahsedilebileceği anlamına gelmemektedir. Çünkü bu dönem Avrupası'nda yaşayan insanlar için aidiyet unsuru öncelikli olarak kendi feodal birimleri ile sınırlı kalmıştır. Kendi feodal birimlerinin yanı sıra artan dinsel dönüşüm ve İslam ötekisi sayesinde Hıristiyanlık gayeli bir genişleme söz konusu olsa da Latin Hıristiyanlığı ile Ortodoks Hıristiyanlık arasındaki artan sürtüşme sebebiyle bölünme yaşanmış ve Latin Hıristiyanlığı "Avrupa" ile özdeşleşirken Ortodoks Hıristiyanlık "Avrupa"nın kendi içindeki ötekisi olmuş ve dışlanmış.¹⁹¹ 11. yüzyıl ortalarından itibaren toparlanan ekonomi, artan tarımsal üretim ve nüfus, ortaya çıkan yeni tüccar sınıfı, azalan Avrupa dışı tehditler gibi nedenlerden ötürü "Avrupa" hem içeriye –monarşilerin ve aristokratların tutumları– hem de dışarıya – Kudüs ve Kutsal toprakların Müslümanlardan geri alınması– yönelik daha saldırgan olmaya başlamıştır. Bu saldırganlığın en müspet neticesi Haçlı Seferleri (1095–1291) olmuş, Avrupa'nın farklı uluslarından toplanan askerlerle kurulan ortak ordular sayesinde daha belirgin bir Avrupa karakteristiği inşa edilmiştir.¹⁹²

¹⁸⁹ John Roland Seymour Phillips, *The Medieval Expansion of Europe*, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 1988, s. 32.

¹⁹⁰ F. H. Burak Erdenir, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁹¹ *A.g.e.*, s. 42.

¹⁹² John McCormick, *a.g.e.*, s. 64.

McCormick'in belirttiğine göre; 15. yüzyılda "Avrupa" teriminin kullanımı akademik entelijensiya içerisinde giderek artmış ve Avrupa dışındakiler açısından bu kelimenin Hıristiyanlık (*Christendom*) ile olan anlamdaşlığı daha belirgin hale gelmiştir.¹⁹³ Norman Davies ise, 14. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasındaki karmaşık entelektüel sürecin neticesinde, günümüzdeki göreceli modernite fikrini içeren "Avrupa" kavramının erken dönem "Hıristiyanlık" (*Christendom*) kavramının yerini alabildiğini belirtmiştir. Bu belirleyici süreç, 1700'lü yıllara dek çok ciddi boyutlarda dini çatışmaları ve savaşları içermiştir. Aydınlanma Çağı'nın başlangıç safhasında, genel Hıristiyanlık kimliğinin hatırlatılması bölünmüş uluslar topluluğunun içerisinde kararsızlığa ve sıkıntıya sebebiyet vermiş ve "Avrupa" kavramının daha tarafsız söylemlerle doldurulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Batıda XIV. Louis'ye karşı yapılan savaşlar, bazı yazarlara ortak ve toplu hareketlere başvurulması gerektiği konusunda ilham oluşturmuştur. Örneğin; uzun süreli hapis hayatı yaşamış olan Pennsylvania'nın kurucusu Quaker William Penn (1644–1718), evrensel hoşgörü ve bir Avrupa parlamentosunun gerekliliğini savunmuştur. Fransız muhalif Abbé de Saint–Pierre "Avrupa'da Kalıcı Barışın Sağlanması İçin Bir Proje" (*Projet D'une Paix Perpétuelle*, 1713) adlı eserinde Avrupalı güçler tarafından kalıcı barışın garanti altına alınabilmesi adına "Avrupa" kavramının bir konfederasyon kurularak geliştirilmesini savunmuştur. Doğuda I. Petro önderliğinde ortaya çıkan Rus İmparatorluğu, uluslararası çerçevenin Avrupa açısından radikal olarak yeniden düşünülmesi gerekliliğini elzem hale getirmiş, Avrupalı ulusların ortak Hıristiyan geçmiş yerine daha tarafsız ve bağımsız nitelermeleri tercih etmelerine vesile olmuştur. Böylelikle 1713 yılında imzalanan Utrecht Antlaşması, "*Respublica Christiana*" (Hıristiyan Uluslar Topluluğu) kavramına yönelik atıfta bulunulan son antlaşma olmuştur.¹⁹⁴

Bu arada Hıristiyanlığın erken kilise dönemlerinden beri en önemli din hareketi olarak kabul edilen "Reform Hareketi" sayesinde Avrupa'da giderek zenginleşen ve dünyevi işlere yönelerek yozlaştığı belirtilen Katolik Kilisesi'ne karşı 15. yüzyıldan 17. yüzyıla değin büyük bir reaksiyon geliştirildiğini belirtmekte fayda

¹⁹³ John McCormick, *a.g.e.*, ss. 64-65.

¹⁹⁴ Norman Davies, *Europe: A History*, 1. Baskı, HarperPerennial, New York 1998, s. 7.

vardır. Bu reaksiyon ile birlikte Orta Çağ sona ermiş ve modern zamanlara başlangıç yapılmıştır. 1517 yılında Martin Luther'in, Katolik Kilisesi'nin günah affına dair endüljans belgelerini satışı çıkarmasına dair olumsuz görüşlerini içeren 95 maddelik bildirgesiyle Almanya'da Protestan Reformasyonu resmen başlamış ve hızla tüm Avrupa'ya yayılmıştır.¹⁹⁵ Philip Schaff özellikle 16. yüzyılı, Avrupa açısından dinin, bilimin ve sanatın özgürlükçü ve ilerleyici bir ruhla yeniden doğuş çağı olarak addetmektedir. Ona göre bu Protestan Reformasyonu sayesinde liberal eğilimler ve yenilenme hareketleri Hıristiyan dünyasına girerek Hıristiyan hayatını yönetmiş ve böylece bütün dünyayı etkileyebilecek bir felaket devriminden kurtarmıştır. Dolayısıyla Reformasyon, salt bir devrim ya da restorasyon hareketi olarak tanımlanmaktan ziyade her iki unsuru da içerisinde barındıran kapsamlı bir süreçtir.¹⁹⁶ William Cunningham ise, söz konusu Reformasyon Hareketi'nin iki öncü yaklaşımına vurgu yapmaktadır. Buna göre; dışsal ve olumsuz olarak nitelendirilebilen yaklaşımda, Roma'ya karşı bir ayaklanma ve İncil'in münhasır otoritesi ve herkesin kutsal kitabı inceleme ve yorumlama hakkına sahip olması iddiasıyla Kilise otoritesine ve dini konulardaki görevlilere karşı olma hali söz konusudur. İkinci ve daha önemli kabul edilen olumlu ve içsel yaklaşımda ise, Hıristiyan Kilisesi'nin organizasyonu, törenleri, Hıristiyanlığın özü, kurtuluş yolu ve kutsal kitabın iddia edilen otoritesi gibi hususlarda yenilenme üzerine telkin ve ilan özelliği bulunmaktadır.¹⁹⁷ Dolayısıyla Reformasyon Hareketi, bugünün modern "Avrupa" kavramının, seküler ve çağdaş Avrupa değerlerinin ve en genel anlamda modern tarihin önemli bir parçasını oluşturmuş ve beşeri değerlerin özgürleşmeyle birlikte kökleşmesini sağlamıştır.

İşte bu modernleşme yönündeki hareketlenmenin "Avrupa" kavramının içini doldurmaya başlaması neticesinde Hıristiyanlığın Avrupa üzerindeki etkisi giderek azalmaya başlamıştır. Nitekim tarihsel olarak Avrupa coğrafyasındaki etnik ve kültürel çeşitlilik göstermiştir ki; Avrupa'nın birleşmesine yönelik fikirler sadece

¹⁹⁵ Nickie Kranz, "Martin Luther Stands in History as a Leader of the Protestant Reformation", *Journal of Undergraduate Research at Minnesota State University*, Sayı 13, Cilt 5, Mankato 2005, s. 2.

¹⁹⁶ Philip Schaff, *History of the Christian Church, Volume VII, Modern Christianity, The German Reformation*, 2. Baskı, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, Michigan 2002, ss. 3-4.

¹⁹⁷ William Cunningham, *The Reformers and The Theology of the Reformation*, 1. Baskı, Hamilton, Adams and John Robertson, Edinburgh 1890, s. 2.

çatışma ve savaş halleriyle kısıtlı kalmıştır.¹⁹⁸ Söz konusu kültürel çeşitliliğin ortak bir kimlik inşasının önünü tıkaması ancak ortak bir öteki inşası ile aşılabilir olsa da ortak ötekiler bile kimi zaman yetersiz kalmış ve içsel ötekilerin doğmasına vesile olmuştur. Tarihsel olarak pek çok örnek verilebilecek olan Avrupa'nın bu içsel ötekilerini çok daha yakın dönemden örneklemek gerekirse; 1930'lar ve 1940'larda sürgüne gönderilen Alman Sosyal Demokratların ve Hıristiyan Demokratların yanı sıra Avrupa'daki pek çok liberale göre de o dönemin Avrupa-ıçi ötekisi Nazi Almanyası'ydı.¹⁹⁹ Yani Katolik-Ortodoks Hıristiyanlık, Doğu-Batı Avrupa gibi tarihsel geçmiş içerisindeki derin içsel öteki inşalarının yanı sıra son yüz yıllık periyot içerisinde bile çok ciddi sonuçlar yaratmış içsel ötekileştirmelerle karşılaşmak mümkündür.

19. yüzyıl Avrupası ele alındığında; yaşanan hızlı ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmelere rağmen bu yüzyılın karakteristiğini milliyetçiliğin yönlendirmiş olması oldukça ironiktir. Bir taraftan evrensel değerler üzerine yapılan vurguların artması diğer taraftan ticari rekabetin boyut değiştirmesi ve silahlanmanın giderek yükselmesi 20. yüzyıl içerisinde iki büyük dünya savaşı –ki bu savaşları "Dünya Savaşları" olarak betimlemek yerine çıkış menşei sebebiyle "Avrupa İç Savaşları" olarak tanımlamak daha yerinde olacaktır– ve bir tane Soğuk Savaş yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu katastrofik savaşlar, Avrupa'ya dair dile getirilen entegrasyon, bütünleşme, birleşik Avrupa fikri gibi çeşitli ideallerin realize edilebilmesi adına çok daha kapsamlı destek gruplarının oluşmasını sağlamıştır.²⁰⁰ 20. yüzyılın ortalarından itibaren önceleri ekonomik işbirliği gayesiyle az sayıda ülke arasındaki anlaşmalardan yola çıkan ve günümüzde ise 28 üyesiyle, kendine ait para birimi, bayrağı, marşı, siyasal ve hukuki kurum ve organlarıyla ulusların üstünde yer alan nev-i şahsına münhasır (*sui generis*) bir Avrupa Birliği söz konusudur. 20. yüzyıl ila 21. yüzyılda kullanılan "Avrupa" kavramı ile akla gelen ilk oluşumun adıdır "Avrupa Birliği". Coğrafi, ekonomik, siyasi, hukuki ve kültürel entegrasyonun ve bütünleşmenin evrensel gerçekliğidir.

¹⁹⁸ Gerard Delanty, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 1995, s. 42.

¹⁹⁹ Tony Judt, "The Past is Another Country: Myth and Memory in Post-war Europe", *Daedalus*, Cilt 121, Sayı 4, 1992, s. 4.

²⁰⁰ John McCormick, *a.g.e.*, s. 68.

Harita 4: AB Haritası (2014)

Kaynak: European Commission Audiovisual Services, Map of EU Member States in 2014, <https://ec.europa.eu/avservices/photo/photoDetails.cfm?sitelang=en&mgid=38#2>, (Erişim tarihi: 30.09.2015).

"Avrupa" coğrafyasında yaşayan Avrupalılar, ortak değerler geçmişinin yanı sıra ortak bir husumetler geçmişini de paylaşmaktadırlar. 20. yüzyıl ortalarında realize olmaya başlayan ve Harita 4'te de gösterilen nihai haldeki "Avrupa Birliği Avrupası", günümüzde modern bir Avrupa kimliği üretme girişimine ek olarak yaşanan tarihsel acıların izlerinin yok edilebilmesi gayesidir. Demokrasi, özgürlük, barış gibi evrensel değerler üzerinden alt ve üst kimliklerin yeniden düşünülmesi ve tasarlanmasıdır.²⁰¹ Dolayısıyla hem Avrupalılar hem de Avrupa ile etkileşim halindeki ötekiler

²⁰¹ Anthony Pagden, *Avrupa Fikri*, Çeviren: Rahmi Ögdül & Mesut Varlık, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, s. 33.

açısından "Avrupalılık kimliği" ve "Avrupa Birliği kimliği"nin ne olup ne olmadığı son derece önem arz etmektedir.

3. AVRUPA KİMLİĞİ

Pek çok Avrupalı elite göre; AB salt olarak siyasi bir projeden ibarettir. Geçmişte barışı yok eden, refaha ve düzene ciddi zararlar veren hataların çözümlenmesine yarayan ve aynı zamanda Avrupa organik sınırları içerisinde olup yapısal anlamda sorun çıkarabilen ulusal hükümlere yol gösteren bir tür kurumsal makine olarak kabul edilmektedir. Kökleri Avrupa Aydınlanması içinde başlayan ve 20. yüzyılda yaşanmış katastrofik savaflara "bir daha asla" diyebilen bir projedir.²⁰² Şüphesiz son elli yıllık süreç zarfında yapılan dikkate değer anlaşmaların sayısındaki artış sayesinde Avrupa'daki ülkeler arasında siyasi etkileşimin giderek yükseldiği ve geliştiği aşikârdır. Fakat söz konusu AB projesini sadece siyasi olarak indirgemek ve siyasi gelişmelerin müsebbibi olarak göstermek eksik bir yaklaşım olacaktır. Çünkü AB projesi çok yönlü ve çok boyutlu bir proje özelliği taşımaktadır. Öyle ki ülkeler arasında yapılan pek çok anlaşma neticesinde ekonomi piyasasındaki işlemleri yönlendiren ortaklaşa kurallar inşa edilmiş, ortak bir para birimi yaratılmış, ortak mahkemeler dâhilinde bir tür hukuk düzeni oluşturulmuş ve Avrupa'nın organik sınırları içerisinde yaşayan insanlar arasındaki çok yönlü ilişkiler geliştirilmiştir. Bu ilerlemeler neticesinde de tabii olarak Avrupa ticareti büyümeye başlamış, Avrupalı firmaların yapmış olduğu yatırımlar ciddi şekilde artmış, üretim, satışlar ve istihdam kendini geliştirmiştir. AB projesi realize olmadan önceki dönemdeki ulusal sınırlarla parçalanmış piyasalar, AB projesi ile bölgeselleşebilmişlerdir. Ülkelerdeki büyük sermaye sahipleri ve yatırımcılar, gerçekleşen bu istikrar ve büyüme ortamından etkilenerik hem Brüksel'deki hem de kendi ülkelerindeki devlet adamlarına AB bütünleşme projesi kapsamında gerekli olan girişimlerin devam edilmesi hususunda baskılar yapmıştır. Dolayısıyla ülkelerdeki siyasetçiler, yükselen siyasal entegrasyon sayesinde ekonomik entegrasyonun ve gelişmelerin –yeni iş olanakları, ekonomik

²⁰² Jeffrey T. Checkel & Peter J. Katzenstein, "The Politicization of European Identities", *European Identity*, Editörler: Jeffrey T. Checkel & Peter J. Katzenstein, 1. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 1.

büyüme, büyüyen ticaret vb.– de arttığını fark etmişler ve bu gelişmelerin doğal sonucu olarak Avrupa'daki insanlar nezdinde sosyal anlamda yeniden organize olmuş Avrupa tabanlı çemberler oluşturmuşlardır.²⁰³ Yani siyasi istikrar ekonomik istikrarı, ekonomik istikrar da hukuki istikrarı destekleyerek genel bir refah ortamı gözlenir olmuştur. Unutulmaması gereken bir diğer nokta ise; bu ortamın iki büyük sıcak ve bir büyük soğuk savaş atlatmış bir coğrafya içerisinde gerçekleşmesinin, bu coğrafya insanları açısından ifade edeceği anlamın ne derece değerli ve makbul olduğu gerçeğidir. Bundan dolayı özellikle sıcak savaşlar sonrasındaki dönemde kullanılan "Avrupa" kavramı, doğrudan doğruya Avrupa entegrasyonu sürecini ya da Avrupa bütünleşmesini kastetmektedir. Günümüzde ise "Avrupa" ile insanların akıllarında çoğunlukla oluşan imge AB olmaktadır. Dolayısıyla AB kavramı, Avrupa kavramı ile değiştirilebilir şekilde artarak kullanılmaya devam etmektedir.²⁰⁴

AB bağlamında ele alınan Avrupa kimliği ile Avrupa coğrafyası içindeki birey ya da grupların AB'ye yönelik oryantasyon süreci ifade edilirken, diğer taraftan AB kimliği ile AB'nin dünya üzerindeki varlığı ve rolü kastedilmektedir.²⁰⁵ "Avrupa kimliği" kavramsallaştırması, AB projesinin siyasi ve ekonomik boyutunun cisimleşmesiyle birlikte sosyal boyuttaki gereksinimlerin karşılanabilmesi adına birtakım ortak değerler etrafında organik Avrupa coğrafyası dışındaki ötekiler üzerinden kendini tanımlayan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat 20. yüzyılın en trajik ürünlerinden biri olan artan milliyetçilik akımı neticesinde var olan ulusal kimliklere yönelik güçlü sadakat, "Avrupa kimliği" inşasının önündeki en büyük meydan okuma olmuştur.²⁰⁶ "Avrupa kimliği" incelemesine yönelik yapılan akademik çalışmalar ya da tartışmalar 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamış, 1990'larda kavramın tartışmalı yapısına rağmen öncelikli konuma gelmiştir. Dolayısıyla akademik tartışmaların ya da araştırmaların başlangıçtaki yoğunlaştıkları

²⁰³ Neil Fligstein, *Euroclash: The EU, European Identity, and The Future of Europe*, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2008, s. 123.

²⁰⁴ Thomas Risse, *a.g.m.*, s. 255.

²⁰⁵ Selcen Öner, *Turkey and the European Union: The Question of European Identity*, 1. Baskı, Lexington Books, Maryland 2011, s. 49.

²⁰⁶ Hüsamettin İnanç, *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 129.

konular Avrupa bütünleşmesi ve AB'nin meşruiyet sorunu olmuştur.²⁰⁷ Bütünleşmenin çetrefilli süreci ve meşruiyet inşasının zorluğu sayesinde "Avrupa kimliği", ulusal kimlikler açısından kapsayıcı bir küme olmaktan ziyade yok edici bir toplum mühendisliği enstrümanı olarak algılanmış ve Avrupa kimliği ile ulusal kimlikler arasında sıfır-toplamly oyun (*zero-sum game*) olabileceği belirtilmiştir.

Bu noktada Avrupa kimliği, ortak ve kapsamlı bir Avrupa toplumu inşası için olmazsa olmaz bir ön koşul olarak algılanmamalıdır. Aksine, "Avrupa kimliği" adı verilen bu kavram, daha önce "Avrupalılaşıma" bölümünde de detaylandırılan gerek Avrupa coğrafyası içindeki üye/aday/potansiyel aday ülkelerle gerekse bu coğrafya dışındaki partner ülkelerle olan etkileşim ve iletişimin gelişmesi ve birtakım standartlar temelinde ilerlemesi adına geçirilen "Avrupalılaşıma" sürecinin ürünüdür. Aynı zamanda söz konusu "Avrupa kimliği", Avrupa toplumunun kurumsal inşasının, büyüyen kültürel iletişim ve değişim bağlarının, ortak ekonomisinin, siyasi yönetişim ve temsil ediliş yapısının, kurumlarının yeniden dağılışının ve dayanışmasının, çeşitli girişim ve birlikteliklerinden bilimsel oluşumlara ve futbol liglerine kadar pek çok Avrupa seviyesindeki organizasyonlarının da bir ürünü olarak tanımlanmalıdır.²⁰⁸ Açıkçası araştırmacıların ve gözlemcilerin ontolojik perspektifleri, "Avrupa kimliği" fenomenolojisinin anlaşılabilirliğini tayin etmektedir. Şöyle ki; Avrupa'nın tarihi ve kültürel kimliğinden bahsederken geçmişe yönelik ortak değerler ve ortak kökenler kastedilmektedir. Sosyal bağlamda Avrupa kimliği ile insanların entegrasyon sürecine olan bağlılıklarının uzun vadede AB'nin siyasi istekleri doğrultusunda arttırılması ve ulusların arasındaki dayanışmanın geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle Avrupa'nın insanların birbirlerine daha da yakınlaşması sağlanacaktır.²⁰⁹ Fakat Avrupa'nın insanların birbirlerine yakınlaşması sağlanırken aynı zamanda da bu insanların AB'ye de yakınlaşmaları sağlanmalıdır. Çünkü Fligstein'a göre Avrupalılar arasında AB'nin ne olduğuna ve nasıl çalıştığına dair bilgi seviyesi oldukça yetersiz seviyededir. Avrupa'nın sıradan

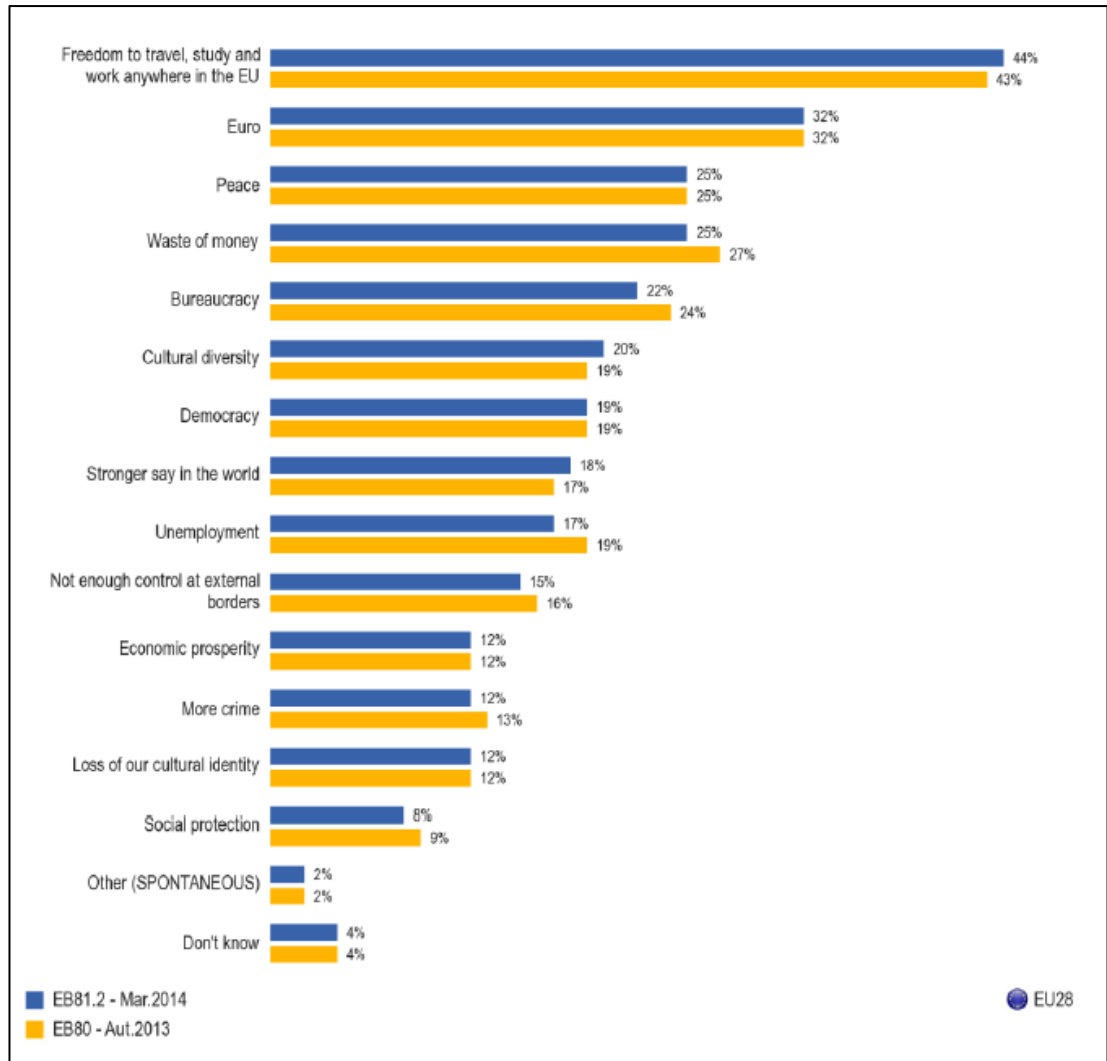
²⁰⁷ Uğur Özgöker & Nezih Müsaoglu, *Avrupa Kimliği Kurgusu*, 2. Baskı, Paradigma Kitabevi Yayınları, Edirne 2013, ss. 13-14.

²⁰⁸ Martin Kohli, "The Battlegrounds of European Identity", *European Societies*, Cilt 2, Sayı 2, 2000, s. 119.

²⁰⁹ Heiko Walkenhorst, "Constructing the European Identity - Trap or Gap?: European Integration Between Community-building and Path-dependency", *Limerick Papers in Politics and Public Administration*, Sayı 1, 2008, s. 4.

vatandaşlarının AB'ye yönelik bu yetersiz bağlanmışlıklarından dolayı akademik araştırmacılar, ortak Avrupa kimliğinin, Avrupa sivil toplumunun ve Avrupa siyasetinin neden bu kadar yavaş oluştuğunu incelemeye yönelmişler ve AB projesinin Avrupalılar açısından taşıdığı anlam ve değerleri saptamaya çalışmışlardır.²¹⁰

Tablo 10: Avrupalılara göre AB'nin anlamı

Kaynak: Europeans in 2014 Report, Special Eurobarometer 415, the European Commission, Directorate-General for Communication, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf, (Erişim tarihi: 30.09.2015), s. 42.

²¹⁰ Neil Fligstein, *a.g.e.*, s. 125.

Tablo 10'da sunulan Eurobarometer araştırmasına göre; AB'nin Avrupalılar açısından anlamı her 10 kişiden 4'ü için Avrupa içerisinde seyahat, eğitim ve çalışma özgürlüğüdür. Bu veriler 2013 yılına kıyasla 2014 yılında %'lik artış göstermiştir.²¹¹

Tablo 11: AB üyesi ülkelere göre AB'nin anlamı

	Freedom to travel, study and work anywhere in the EU	Euro	Peace	Waste of money	Bureaucracy	Cultural diversity	Democracy	Stronger say in the world	Unemployment	Not enough control at external borders	Economic prosperity	More crime	Loss of our cultural identity	Social protection
EU28	44%	32%	25%	25%	22%	20%	19%	18%	17%	15%	12%	12%	12%	8%
BE	43%	50%	31%	28%	20%	21%	26%	20%	21%	22%	12%	20%	10%	13%
BG	56%	8%	29%	7%	9%	18%	26%	15%	5%	5%	26%	4%	6%	21%
CZ	43%	20%	23%	31%	28%	15%	19%	19%	18%	14%	11%	19%	11%	8%
DK	52%	19%	44%	21%	36%	24%	29%	26%	16%	36%	15%	22%	16%	17%
DE	50%	45%	46%	41%	36%	29%	29%	18%	16%	21%	13%	22%	11%	8%
EE	69%	29%	22%	18%	21%	16%	12%	11%	8%	6%	7%	4%	10%	7%
IE	41%	29%	12%	13%	19%	10%	10%	16%	13%	7%	14%	7%	13%	9%
EL	38%	36%	23%	18%	10%	17%	13%	20%	40%	16%	7%	14%	26%	8%
ES	38%	35%	11%	22%	22%	15%	16%	16%	17%	12%	10%	3%	8%	8%
FR	45%	38%	30%	35%	16%	29%	16%	22%	19%	22%	7%	9%	15%	7%
HR	46%	13%	15%	11%	7%	17%	18%	16%	8%	6%	23%	8%	13%	11%
IT	31%	36%	10%	16%	10%	10%	15%	16%	22%	10%	10%	8%	9%	7%
CY	39%	26%	25%	17%	12%	19%	15%	12%	39%	17%	11%	20%	23%	17%
LV	58%	24%	19%	13%	15%	12%	8%	7%	11%	4%	10%	3%	10%	9%
LT	60%	15%	21%	15%	11%	19%	20%	14%	8%	4%	18%	8%	10%	11%
LU	51%	36%	37%	23%	18%	29%	24%	20%	18%	20%	12%	16%	10%	12%
HU	43%	18%	20%	11%	11%	20%	22%	18%	14%	7%	16%	11%	6%	13%
MT	51%	23%	25%	15%	12%	19%	30%	29%	8%	11%	28%	8%	7%	13%
NL	46%	40%	29%	22%	29%	15%	16%	21%	10%	14%	20%	11%	9%	6%
AT	50%	62%	40%	52%	42%	26%	27%	28%	40%	41%	18%	53%	27%	20%
PL	44%	20%	19%	10%	18%	16%	21%	23%	10%	3%	11%	4%	9%	7%
PT	38%	37%	8%	10%	7%	16%	0%	13%	31%	9%	8%	16%	14%	8%
RO	59%	23%	37%	11%	11%	17%	39%	14%	11%	6%	29%	9%	9%	16%
SI	41%	31%	28%	19%	23%	11%	14%	13%	21%	7%	10%	15%	9%	7%
SK	52%	54%	19%	31%	29%	17%	11%	22%	25%	15%	9%	23%	13%	6%
FI	54%	43%	31%	27%	42%	19%	13%	17%	8%	13%	9%	16%	5%	13%
SE	63%	19%	47%	33%	40%	29%	30%	32%	12%	15%	12%	17%	7%	7%
UK	37%	12%	15%	22%	25%	21%	11%	11%	11%	20%	9%	7%	16%	8%

1st MOST FREQUENTLY MENTIONED ITEM
 2nd MOST FREQUENTLY MENTIONED ITEM
 3rd MOST FREQUENTLY MENTIONED ITEM

Kaynak: Europeans in 2014 Report, Special Eurobarometer 415, the European Commission, Directorate-General for Communication, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf, (Erişim tarihi: 30.09.2015), s. 43.

²¹¹ Special Eurobarometer 415, "Europeans in 2014", Haziran 2014, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf, (Erişim tarihi: 30.09.2015), s. 42.

Tablo 11'de ise aynı soruya AB üye ülkelerinin ayrı ayrı vermiş oldukları yanıtların yüzdelik olarak değerleri sunulmuştur. Buna göre AB içerisinde seyahat, eğitim ve çalışma özgürlüğünden en fazla bahsedilen yerler Baltık ve İskandinav ülkeleri olmuştur. AB içerisinde seyahat, eğitim ve çalışma özgürlüğü, AB üyesi 28 ülkenin 27'sinde verilen ilk 3 cevap arasında yer alırken sadece Avusturya'da Euro (%62), daha fazla suç (%53) ve para israfının (%52) ardından %50 ile 4. sırada yer almıştır. Avusturya, Slovakya, Belçika ve İtalya'daki cevaplara göre AB çoğunlukla Euro ile ilişkilendirilirken, Yunanistan ve Kıbrıs'ta ise işsizlik ile alaka kurulmaktadır. Öte yandan başta İsveç, Almanya ve Danimarka olmak üzere 14 ülke içerisinde AB'nin anlamına dair verilen üç cevaptan biri barış olmuştur.²¹² Verilen bu cevaplar göstermektedir ki; Avrupalılar açısından Avrupalılaştırma'nın ortaklaşa kimlikler üzerine etkisi tartışmalı olmaktan ziyade yeterli seviyede idrak edilememiştir. Gerek bireyseller gerekse sosyal gruplar adına çoklu kimliklere sahip olunabileceği gerçeği oldukça aşikâr olmasına rağmen Avrupa içerisinde ortaklaşa ulus–devlet kimliklerine yeterli yerin olup olmadığına dair bir başka sorunsal ortaya çıkmıştır.²¹³ Bu noktada da AB kimliğinden ziyade "Avrupalılık kimliği"nin öncelikli olarak insanların hayatlarına ve gündelik yaşamlarına nüfuz etmesi ve insanlar tarafından kanıksanması gerekmektedir.

Kimlik, bu hususta anahtar sorun olmasına rağmen aynı zamanda kaygan ve değişken karakteristiğe sahip organik bir yapı sunmaktadır. Her ne kadar geçen yıllar içerisinde "Avrupa fikri", Hıristiyanlığın katı değerlerinden uzaklaşarak aşamalı olarak yumuşamışsa da Avrupa coğrafyası içerisindeki devletlerin bu süreç zarfında AB'ye üye olmalarıyla birlikte *de-facto* olarak çoklu etnik ve çoklu kültür toplumları haline dönüşmeleri neticesinde oluşan ortak alanın sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğine dair cevapsız sorular doğurmuş ve tabii olarak "ötekileştirme" sorunu üzerinden "Avrupalılık" kimliği, Avrupalıların "diğerlerinden" ne şekilde

²¹² Special Eurobarometer 415, "Europeans in 2014", Haziran 2014,

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf, (Erişim tarihi: 30.09.2015), ss. 43-44.

²¹³ Thomas Risse, "A European Identity? Europeanization and the Evolution of Nation-State Identities", *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Editörler: Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso, 1. Baskı, Cornell University Press, New York 2001, ss. 198-199.

farklı olduklarına dair yargılanır hale gelmiştir.²¹⁴ "Avrupalılaştırma" süreci doğrultusunda klasik Avrupalılık kimliğinden çağdaş AB kimliğine uzanan yolda birtakım ana unsurların siyasallaşması (*politicization*) ile birlikte katı Avrupa yapısı esnek AB yapısına evrilmiştir. Bu bağlamda Avrupa kimliğinin siyasallaşması hususu derinleştirilmelidir.

3.1. Avrupa Kimliğinin Siyasallaşması

"Siyasallaştırma" (*politicization*), meseleleri doğrudan ya da dolaylı olarak siyasetin parçası haline getiren bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Avrupa kimliğinin siyasallaşması ile AB içerisindeki siyasi kurumlar ve eylemler ile Avrupa arasındaki karşılıklı etkileşiminin anlaşılabilirliği genişletilmektedir. Bu sürecin etkileri ulusal ve AB kurumları bazında ayrı ayrı ele alınmakla birlikte sınır çizimleri ve dışlama dinamikleri, göç ve hareketliliklerin yapısal etkileri veya geçmişteki tecrübeler ile günlük pratiklerin reaksiyonlarında da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; 2004 ve 2007 AB genişlemeleri neticesinde, AB'nin devam etmekte olana anayasal süreci ve dinsel anlamda yeniden güçlenmesi Avrupa kimliğinin çeşitli şekillerde siyasallaşmasına sebebiyet vermiştir.²¹⁵

3.1.1. "Biz" Olgusunun Siyasallaşması

Avrupa kimliği özellikle 1991 yılındaki Maastricht Anlaşması ile 2007 yılındaki Lisbon Anlaşması arasındaki süreçte oldukça yoğun şekilde siyasallaşmıştır. Bu siyasallaştırma neticesinde Avrupa kimliğine yönelik iki ayrı proje geliştirilmiştir. Bunlardan birincisini siyasal haklar ve vatandaşlık konularına vurgu yapan dışa dönük, kozmopolitan Avrupa kimliği inşası oluştururken, diğerini ise ekonomik ve kültürel tehditlere odaklanan içe dönük, ulusal–popülist Avrupa kimliği

²¹⁴ Ray Hudson, "One Europe or Many? Reflections on Becoming European", *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Cilt 25, Sayı 4, 2000, s. 419.

²¹⁵ Jeffrey T. Checkel & Peter J. Katzenstein, *a.g.m.*, s. 11.

inşası oluşturmuştur.²¹⁶ Söz konusu bu kozmopolitan ve popülist kimlik kavramsallaştırmaları siyasallaşma içeriği ve formu açısından çeşitlilik arz etmektedirler. Buna göre; kozmopolitan yaklaşım elit seviyedeki siyaset tarafından motive edilirken popülist yaklaşım daha çok kitle siyasetini yansıtmaktadır.

Checkel'in belirttiğine göre; kozmopolitanizm (*cosmopolitanism*) 18. yüzyıldaki orjinal anlamıyla "yabancılara yönelik gösterilen tolerans"ı ifade ederken günümüzde ise insanlık temeline indirgenmiştir. Avrupa kozmopolitanizmi ise sınır ötesinde sadece mal ve hizmet değişimini değil, Avrupalıları da kapsayan geniş bir kabul içermektedir. Fakat 2004 ve 2007'deki genişlemeler neticesinde Avrupa'nın sosyal yapısında artan heterojenlik neticesinde "Avrupalılık" kimliği ve "Avrupa'nın sınırları" bizatihi Avrupalılar tarafından sorgulanır hale gelmiştir. Popülist Avrupa politika söylemlerinde ise "Avrupa" ile "ötekiler" arasında kesin sınırlar çizilmektedir. Bu konuya dair en iyi örneği Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci oluşturmaktadır. Bu ilişkinin bu derece uzatmalı ve tartışmalı olmasının özünde Avrupa ile İslam arasındaki olumsuz ilişkiler gösterilmektedir.²¹⁷

Netice olarak Avrupa kimlik politikaları kapsamındaki "biz" olgusunun siyasallaşması kozmopolitan ve popülist formlarda çeşitli dönem ve şekillerde birbirlerine baskın olarak gerçekleşmiştir. Örneğin; 1980'lerde ve 1990'larda kozmopolitanizm popülizm üzerinde daha baskın gözükürken, özellikle son yıllardaki Avrupa anayasasına dair tartışmalar ve genişlemelerin yaratmış olduğu öz kimlik muğlaklığı ve öteki tayinindeki sorunlar sebebiyle üstünlük popülist Avrupa kimliği formuna geçmiştir. Bugünün Avrupası'nda ise hiçbir kimlik projesi, Avrupa'nın sosyal, ferah ve barış içindeki vizyonunun giderek artan sayılardaki göçmeni etkilediği –Suriyeli mültecilerin Türkiye üzerinden Avrupa'ya çeşitli yollardan girme girişimleri ve bu girişimlerin dramatik sonuçları gibi– gerçeğinden kaçınmamaktadır.²¹⁸

²¹⁶ Paolo Belluci, David Sanders & Fabio Serricchio, "Explaining European Identity", *The Europeanization of National Politics? Citizenship and Support in a Post-Enlargement Union*, Editörler: David Sanders, Paolo Belluci, Gabor Toka & Mariano Torcal, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2012, s. 62.

²¹⁷ Jeffrey T. Checkel & Peter J. Katzenstein, *a.g.m.*, s. 13.

²¹⁸ Aynı yerde.

3.1.2. Dinin Siyasallaşması

Avrupa'nın günden güne değişen sınırları içerisinde din ve dini kimlikler giderek ön plana çıkmaya başlamış, yeni ve derinlemesine siyasallaşan roller üstlenmiştir. Soğuk Savaş döneminde ideolojik kamplar arasındaki mücadelede araştıncılaşırılan din olgusu, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber yerini terörizm temalı yeni bir güvenlik algısına bırakmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde komünist ideolojiye karşı panzehir olarak geliştirilen siyasal İslam ve köktendinci akımlar, pek çok proje –Yeşil Kuşak Projesi vb.– ile desteklenmiş ve realize edilmiştir. SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte uluslararası arenadaki ideolojik kutuplaşma ortamı sona ermiş ve yepyeni bir sosyal yapı inşa süreci başlamıştır. Rusya Federasyonu'nun Ortodoks karakteri, 1990 sonrasında yükselişe geçen Avrupa Katolik Doktrini karşısında kendisini tanımlamış ve bu ötekileştirme üzerinde kendi varlığını oluşturmuştur. Bu bağlamda 1990'lı yıllar, dini aktivitelerdeki yeniden canlanmayla beraber uluslararası ve toplumlararası ilişkilerdeki din etkisinin ivme kazandığı yıllar olarak gözlenmiştir. Kilise ve mezhep oluşumlarının sayısındaki artış, dinin Avrupa'nın seküler kamusal alanında öne çıkmasına sebebiyet vermiştir. Avrupa entegrasyonu kapsamında ise Avrupa kimliği ile din arasındaki tarihsel bağa yenilenmiş siyasi önem atfedilmiştir. Bu bağlamda özellikle Roma Katolik Kilisesi, Avrupa bütünleşmesi inşasındaki rolünün yanı sıra Avrupa'nın ruhani mirası üzerindeki etkisiyle de ayrı bir ilgi alanı oluşturmaktadır. Örneğin; II. John Paul'un papalığı döneminde Kilise, Avrupa bütünleşmesi projesini kuvvetli şekilde desteklemiş, on yıl sonraki papalık seçimlerinde Kardinal Ratzinger seçildikten sonrasında da Vatikan'ın Avrupa'ya yönelik alakasında herhangi bir azalma olmamış, aksine Avrupa'nın yaşayan kültürel mirasının özünde dini değerlerin yer aldığı ve bu değerlerin korunup geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²¹⁹

Din olgusu, sadece Avrupa'nın kendi içerisindeki eski ve yeni üyeleriyle olan ilişkiler açısından değil, Avrupa dışındaki dünya ile olan ilişkiler anlamında da

²¹⁹ Lucia Faltin, "Introduction: The Religious Roots of Contemporary European Identity", *The Religious Roots of Contemporary European Identity*, Editörler: Lucia Faltin & Melanie J. Wright, 1. Baskı, Continuum Books, Londra 2007, ss. 1-2.

belirleyici rol üstlenmektedir. Kıtasal olarak Avrupa refah devleti, sol ve sağ görüşleri kapsayan iki taraflı geniş bir desteğe sahiptir ve bu desteğin ideolojik olarak tesisinin kökleri sıkı sıkıya Hıristiyan Demokratik doktrini ve siyasal eylemlerine dayanmaktadır. Amerikan ve İngiliz neoliberal politikalar ve ekonomik küreselleşme, söz konusu olan bu refah devleti konseptine büyük bir meydan okuma gerçekleştirmiştir. Avrupa'nın anti-Amerikancı bu tutumu, hem Başkan Bush döneminde ayırıcı politikalara hem de iki farklı toplum arasındaki değer çatışmalarına bağlanmıştır.²²⁰

Sonuç olarak; Avrupa birleşme ve bütünleşme projesi olan entegrasyon hareketine "Avrupalılaştırma" sürecinin de etkisiyle beraber artan din siyasallaşması, Katolik Kilisesi'ne Avrupa kültürel mirasına sahip çıkma gayesiyle öncü rol fırsatı tanımış ve gerek Avrupa içi ilişkilerde gerekse Avrupa dışındaki dünyayla olan bağlantılarda belirleyicilik ithaf etmiştir. 11 Eylül 2001 yılında ABD'de meydana gelen terör saldırıları neticesinde ise "küresel terörizm" başlığı altında ortaya çıkan "İslami terörizm", uluslararası ilişkilerin yeni tehdidi olarak algılanmıştır. 2001 sonrasında hem ABD'de hem de Avrupa'da giderek artan terör saldırıları, kendi oluşumlarında ve karakterlerinde İslam dinini ön plana çıkaran ve İslam medeniyetinin cihat anlayışına vurgu yapan örgütlerce üstlenilmiştir. Söz konusu saldırılara yönelik Müslüman yoğunluklu ülkelerden gelen sönük tepkiler ve samimi bulunmayan yaklaşımlar neticesinde ise dünya genelinde İslam dinine yönelik korku ve endişe hali fazlasıyla yükselmiştir. Bu yükselme zamanla "İslamofobi" adını almış ve toplumsal anlamda çok ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Yükselen İslamofobiye paralel olarak ise özellikle Katolik Hıristiyanlık Doktrini giderek önem kazanmış ve bir tür medeniyetler mücadelesi şeklinde karşı karşıya gelmişlerdir. Bundan dolayı çağdaş ve modern Avrupa içerisindeki Katolik Hıristiyanlık ile İslam arasındaki ilişkiler, öz kimliklerini karşılıklı olarak birbirlerini ötekileştirmelerinden inşa etmeleri nedeniyle halen oldukça karmaşık ve kırılgan bir yapıya sahiptir.

²²⁰ Jeffrey T. Checkel & Peter J. Katzenstein, *a.g.m.*, s. 15.

3.2. AB Kimliği

AB'ye dair "AB kimliği" inşası, tarihsel "Avrupalılık" kimliğinin temel unsurlarının kapsam genişlemeleri ve giderek siyasallaşmaları neticesinde günümüzdeki formuna ulaşmıştır. Bu forma göre "AB kimliği"; ulusal kimlikler, din, milliyetçilik gibi tehlikeli enstrümanlar üzerinden geçmişte sıklıkla yapılan "öteki" tanımlamalarının yerine uluslararası hukuk, insan hakları ve demokrasi gibi bütünleştirici değerler üzerinden "kendi" ve "öteki" tanımlamalarını yapmaktadır. Söz konusu bu öz-tanım transformasyonu, insanlık tarihinin en temel problemlerinden biri olan "ortak çıkarların, tarafların gereksiz şekilde müdahaleleri olmaksızın herkes için birleştirilebilmesi ve bütünleştirilebilmesi" gayesini gerçekleştirilebilir kılmaktadır.²²¹ Geçmişte çeşitli çevrelerce kullanılan ve farklı farklı anlamlara yorulan "Birleşik Avrupa" (*United Europe*) ifadesi, "Amerika Birleşik Devletleri" (*United States of America*) ifadesinden esinlenerek yoğunlukla siyasal ve ekonomik amaçlar –Batı Avrupa'daki bağımsız devletler tarafından kurulacak kusursuz ve gerçek bir federasyon, oluşturulacak daha esnek yapılı bir uyum veya konfederasyon vb.– temellerinde kullanılmıştır. Öte yandan "Avrupa Birleşmesi" veya "Avrupa Bütünleşmesi" (*Unification of Europe*) ifadeleri ise geçmişe kıyasla çok daha iyi, yaşanabilir bir gelecek ve daha önce yapılan ve son derece ciddi sonuçlara sebep olan hataların tekrarlanmaması adına ABD, Sovyet dünyası ve hatta Arap–Asya dünyaları gölgesinde kalan "Eski Kıta"nın hem ekonomik ve siyasal hem de kültürel rönesansı olarak kabul görmektedir.²²² Dolayısıyla söz konusu birleşme ve bütünleşme rönesansının ulaştığı son nokta olan "AB kimliği", siyasal ve ekonomik gayeleri merkezine alan "kurumsal boyut" ile hukuksal ve kültürel değerleri merkez noktası yapan "toplumsal boyut" dâhilinde iki ayrı şekilde ele alınmalıdır.

²²¹ David Mitrany, "A Working Peace System", *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Editörler: Brent F. Nelson & Alexander C-G. Stubb, 1. Baskı, Palgrave Publishers, New York 1998, s. 104.

²²² Ernst B. Haas, "The Uniting of Europe", *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Editörler: Brent F. Nelson & Alexander C-G. Stubb, 1. Baskı, Palgrave Publishers, New York 1998, s. 140.

3.2.1. Kurumsal Boyut

AB, kendi uluslararası davranış ve etki formlarıyla uluslararası arenadaki belirleyicilik pozisyonu giderek artan ve diğer uluslararası unsurların –devlet ya da devlet dışı gruplar– dış politikalarında son derece önemli kabul edilen önemli bir "varlık" (*presence*) olarak nitelendirilmektedir.²²³ Daha önce de belirtildiği üzere AB kimliği, Avrupa kimliğine kıyasla spesifik olarak AB ve AB'nin dünya üzerindeki pozisyonuna yöneliktir. AB'nin uluslararası kimliği olarak kabul edilen "AB kimliği", kurumsal ve yapısal oluşumu nedeniyle sıklıkla "benzersiz" veya "nev-i şahsına münhasır" (*sui generis*) olarak karakterize edilmektedir. Bu yapısından dolayı AB, ulusal dış politika yapıcılarının açısından kaçınılmaz olmakla birlikte Birleşmiş Milletler, NATO gibi uluslararası örgütler tarafından da by-pass edilemez bir konuma haizdir. AB'nin sahip olduğu bu benzersiz durum ve uluslararası arenadaki belirleyiciliği, üzerine inşa edilmiş olduğu esaslardan türemiştir ve bu esaslar sayesinde AB'nin uluslararası arenadaki değeri ön plana çıkmıştır.²²⁴

AB, farklı dış politika prensipleri –uluslararası amaçların gerçekleştirilebilmesi için diğerleriyle işbirliği gereksinimi ve bu amaçlar doğrultusunda önceliğin askeri olmayan araçlarda olması vb.– sebebiyle sıklıkla "normatif güç" ya da "sivil güç" şeklinde tanımlanmaktadır. Bunların yanı sıra ise, hukuk kurallarına uygun olarak davranılması gerektiği yoğunlukla vurgulanmaktadır.²²⁵ Laffan'a göre AB kimliği, ikincil önceliğe sahip politikalar (*low politics*) –ticaret ve ekonomi gibi– açısından güçlü pozisyondayken, birincil önceliğe sahip politikalar (*high politics*) –güvenlik ve savunma gibi– açısından zayıf kalmaktadır. Buna ek olarak AB'nin diğer ana özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: uluslararası hukuku ve çok taraflılığı desteklemesi, insan hakları ve demokrasiyi teşvik etmesi. AB'nin uluslararası sistemdeki kendi kimliğine yönelik yapmış olduğu kendi tanımlaması da genellikle "sivil güç" olarak yansıtılmaktadır. Söz konusu olan bu sivil gücün öncelikli enstrümanlarını ticaret ve yardımlar oluşturmaktadır. Ayrıca

²²³ David Allen & Michael Smith, "Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena", *Review of International Studies*, Cilt 16, Sayı 1, 1990, s. 20.

²²⁴ Michael Smith, "The EU as an International Actor", *European Union: Power and Policy-making*, Editör: Jeremy Richardson, 3. Baskı, Routledge, New York 2006, ss. 247-248.

²²⁵ Selcen Öner, *a.g.e.*, s. 49.

Üçüncü Dünya ülkeleriyle ve bölgesel bloklarla son derece önemli ortaklık anlaşmaları imzalanmaktadır.²²⁶ Dolayısıyla AB, dünya ticaret aktivitelerinin önemli bir kısmına sahip öncü ticaret aktörleri arasında en dikkat çekenlerden biri olarak görülmektedir ve AB'nin uluslararası arenadaki değerinin elde ettiği uluslararası sonuçlar bağlamında yorumlanması ise kaçınılmaz olarak odaklanılan hususların başında gelmektedir. Çok boyutlu anlaşmaların ve ortaklıkların parçası olmaya başlayan AB içerisinde artan genel anlayışa göre birliğin güvenlik alanında harici kimlik gereksinimi ortaya çıkmış ve 1993 yılında Maastricht Anlaşması ile yürürlüğe giren "Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası" (*Common Foreign and Security Policy*) ile bu gereksinim giderilmiştir. Öner'e göre AB kimliği, ODGP'nin ya da Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (*Common Security and Defence Policy*) etkinliği ile yakından alakalıdır ve araştırmalar göstermektedir ki kamuoyuna göre AB'nin rolü dış politikada (özellikle OGSP'de) en üst düzeydedir.²²⁷

3.2.2. Toplumsal Boyut

AB kimliğinin siyasal ve ekonomik alanlarda giderek kurumsallaşması neticesinde birliğin dış politikasına dair üye devletlerin ortak kimlik altında bütünleşmesine tavır almaları, toplumsal anlamda da yansımalar yaratmıştır. AB'ye üye/aday/potansiyel aday ülkelerin birbirlerine yaklaşması ve bu yaklaşmanın çeşitli pratiklere dökülmesiyle beraber AB seviyesindeki normların teoriden pratiğe dönüştürülmesiyle birlikte yayılması ve ulusal kimlik alanlarına dek nüfuz etmesi hızlanmıştır. Söz konusu normlar sayesinde ulusal alanlar ile AB arasındaki etkileşim yapılandırılmaya başlamış ve tarihsel olarak inşa edilmiş ulusal siyasi kurumlarla *sui generis* özellikteki ulus-üstü kurumlar arasında birleşmeye ve bütünleşmeye yönelik normatif değişim süreci inşa edilmiştir.²²⁸ Özellikle AB entegrasyon ve genişleme

²²⁶ Brigid Laffan, "The European Union and Its Institutions as "Identity Builders"", *Transnational Identities: Becoming European in the EU*, Editörler: Richard K. Herrmann, Thomas Risse & Marilyn B. Brewer, 1. Baskı, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2004, s. 80.

²²⁷ Selcen Öner, *a.g.e.*, s. 50.

²²⁸ Jeffrey T. Checkel, "The Europeanization of Citizenship?", *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Editörler: Maria Green Cowles, James Caporaso & Thomas Risse, 1. Baskı, Cornell University Press, New York 2001, s. 184.

süreçlerinde AB kurumlarının giderek güçlenmesiyle birlikte artmaya başlayan mevzuatlar, tüzükler ve düzenlemeler göstermiştir ki; AB'nin kurumsallaşmasına paralel olarak "meşruiyet sorunu" doğmuştur. Jacques Delors, Avrupa toplumu açısından meşruiyet olmaksızın ilerlemenin, istikrarın ve kalıcılığın asla mümkün olamayacağını belirtmiştir.²²⁹ Larry Siedentop'a göre ise Avrupa, AB projesiyle beraber bir federasyondan daha az olmakla birlikte bir konfederasyondan daha fazlasına hitap eden yepyeni bir siyasal form icat etme sürecindedir. Bu forma göre egemen devletler, egemenliklerini belirlenmiş alanlarda ya da değişken derecelerde toplayan ve ulus-devletler içerisindeki bireylere doğrudan müdahalede bulunan baskıcı güç arayışında olmayan bir ortaklık inşa etmeye çalışmaktadırlar. Bundan dolayı da elzem olan husus; AB'ye üye/aday/potansiyel aday ülkelerde demokratik siyasal kültürler oluşturulmasıdır ki böylelikle Avrupa çapında geniş bir temeli olan ortak kültür ve aidiyet olgusu yaratılabilsin.²³⁰ Emanuele Castana da bu fikri desteklemekte ve ortaya konulan girişimler neticesinde yaratılan yapının genelinde oluşan anonim ve meçhul kurumsal organ algısının AB'nin meşruiyetini tam anlamıyla sağlayabilmesiyle ortadan kalkacağını belirtmektedir. Buna göre; üye/aday/potansiyel aday ülkelerin vatandaşları arasında ortak bir üst kimliğe yönelik aidiyet duygusunun geliştirilmesi ve bu duygunun hukuki haklarla teşvik edilerek realize edilmesi gerekmektedir.²³¹ Bu realizasyon işlemi, aktörlerin öz-bilincinin dahil olduğu sistem entegrasyonu (*system integration*) ile değerleri, normları ve ortak anlayış süreçlerini içeren sosyal entegrasyon (*social integration*) arasında bir çeşit mücadele ortamı yaratmaktadır. İşte bu mücadele ortamı kapsamında sosyal entegrasyon, "vatandaşlık" bağı aracılığıyla siyasal entegrasyon (*political integration*) olarak nitelendirilebilmekte ve dolayısıyla sistem entegrasyonu ile bağdaştırılabilmektedir.²³² Böylelikle günümüzde Avrupa'daki devletlere kurumsal

²²⁹ Jacques Delors, "A Necessary Union", *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Editörler: Brent F. Nelson & Alexander C-G. Stubb, 1. Baskı, Palgrave Publishers, New York 1998, s. 60.

²³⁰ Larry Siedentop, *Democracy in Europe*, 1. Baskı, Penguin Books, London 2000, ss. 1-2.

²³¹ Emanuele Castano, "European Identity: A Social-Psychological Perspective", *Transnational Identities: Becoming European in the EU*, Editörler: Richard K. Herrmann, Thomas Risse & Marilyn B. Brewer, 1. Baskı, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2004, ss. 40-41.

²³² Jürgen Habermas, "Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe", *Theorizing Citizenship*, Editör: Ronald Beiner, 1. Baskı, State University of New York Press, New York 1995, s. 265.

boyutta "üye devletler", "aday devletler", "ortak devletler", "potansiyel aday devletler", "üye olmayan devletler" şeklinde tanımlamalar yapılırken, toplumsal boyutta ise ulus–devlet vatandaşlarına "AB vatandaşlığı" unvanı sunulmaktadır.

AB'nin "AB vatandaşlığı" projesi ile uyruk ve vatandaşlık anlayışları revize edilerek yepyeni vatandaşlık formları geliştirilmektedir. Bu bağlamda Avrupa Konseyi (*Council of Europe*); çifte vatandaşlık, ulusal ve etnik azınlıkların kültürel ve hukuki hakları, topluluklara yönelik kavramsallaştırmalar gibi çeşitli konularda çalışmalar yürütmektedir.²³³ Bu tarz çalışmalar ile Avrupa çapında kapsamlı ve geniş bir "kamusal alan" (*public sphere*) yaratılmaya çalışılmaktadır. Çünkü AB'nin meşruiyet açığı salt hukuksal gelişmelerle –AB Anayasası, AB hukuk kurumları vb.– ile kapatılamamakta, sosyal gelişmelere de ihtiyaç duyulmaktadır. Oluşturulacak Avrupa çapındaki geniş bir kamusal alan sayesinde AB vatandaşlarının siyasal iletişim süreçlerinde eşit fırsatlara sahip olmaları sağlanacaktır. Demokratik meşruiyet, bir tarafta kurumsallaşmış müzakere ile parlamentolardaki karar verme mekanizmaları, mahkeme ve yönetim organları ile diğer tarafta resmi olmayan kitle iletişim süreci arasında karşılıklı temas yaratacaktır. Habermas'a göre demokratik bir kamusal alanın iletişimsel altyapısının fonksiyonu sayesinde toplumun yapısına yönelik sorunlar temel endişe konuları haline gelmekte ve halk tarafından aynı zamanda aynı konulara dair olumlu veya olumsuzlayıcı tavır alınmasına neden olmaktadır. Bu tarz üstü kapalı davranışlar neticesinde de zamanla kamuoyu inşası yoğunlaştırılmaktadır. AB vatandaşlığının içselleştirilmesiyle birlikte yaratılacak olan Avrupa çapındaki kamusal alan ile hem ulusal alanlarla ulus–üstü alanlar arasında kucaklaşma sağlanacak hem de ulusal alanların kendi dünyalarını karşılıklı olarak birbirlerine açmaları ve ulusal iletişimlerini birbirlerine dönüştürerek birbirlerine nüfuz etmeleri sağlanacaktır.²³⁴

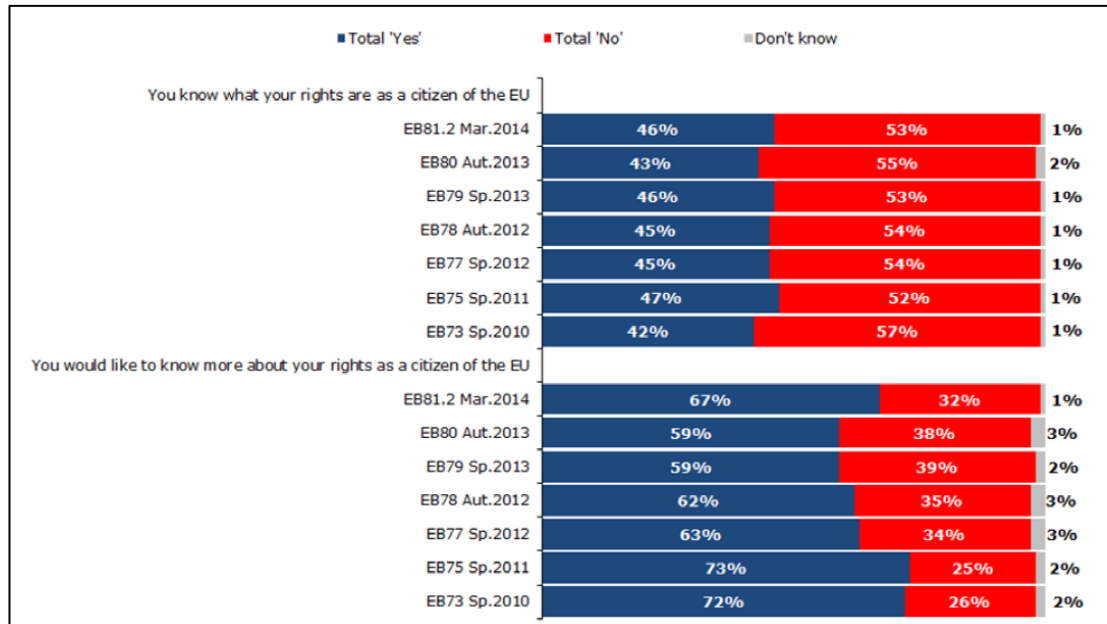
Söz konusu bu değişim ve birleşim sürecinde AB vatandaşlığı ile bireylere yepyeni haklar ve fırsatlar sunulmaktadır. Bu haklardan en dikkate değer olanları şu şekildedir:

²³³ Jeffrey T. Checkel, "'Going Native" in Europe? Theorizing Social Interaction in European Institutions", *Comparative Political Studies*, Cilt 209, Sayı 1/2, 2003, s. 234.

²³⁴ Jürgen Habermas, "Why Europe Needs A Constitution", *New Left Review*, Cilt 11, Eylül-Ekim 2001, ss. 17-18.

- "AB vatandaşları, AB sınırları içerisinde özgürce seyahat etme ve ikamet etme hakkına sahiptirler.
- AB vatandaşlarına ulusal kimliklerinden dolayı farklı muamele uygulanmamaktadır.
- AB vatandaşları, AB sınırları içerisinde yaşadıkları yerlerden belediye ve Avrupa Parlamentosu seçimlerine aday olarak katılabilirler ve oy kullanabilirler.
- AB dışındayken AB üyesi herhangi bir ülkenin elçilik ve konsoloslüğundan o ülkenin vatandaşıyla aynı hizmeti alabilirler.
- Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ombudsmanı ve AB kurumlarına resmi AB dillerinden herhangi birisini kullanarak dilekçeyle başvurabilirler.²³⁵

Tablo 12: AB Vatandaşı Olarak Haklarınızı Biliyor musunuz?

Kaynak: Europeans in 2014 Report, Special Eurobarometer 415, the European Commission, Directorate-General for Communication, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf, (Erişim tarihi: 30.09.2015), s. 108.

²³⁵ EU Citizenship Report 2013, European Commission, Directorate-General for Communication, http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/2013eucitizenshipreport_en.pdf, (Erişim tarihi: 27.09.2015), s. 4.

Fakat Avrupalıların çoğu yapılan araştırmalara göre AB vatandaşlığının sağlamış olduğu hakları yeterince bilmemektedirler. Tablo 12'ye göre 2014 yılının Mart ayındaki anketlerde sorulan "AB vatandaşı olarak haklarınızı biliyor musunuz?" sorusuna katılımcıların %53'ü "Hayır" cevabını verirken, %46'lık kesimi "Evet" şeklinde yanıt vermiştir.²³⁶

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPALILAŞMANIN TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE DİNİ KİMLİK BAĞLAMINDA ETKİSİ

Tarih boyunca yaşanan şiddetli çatışmaların zirve noktası olan iki büyük dünya savaşının katastrofik sonuçlarıyla birlikte uluslararası sistemde total anlamda değişim ve yenilenme yaşanmıştır. Süper güçlerin önderliğinde oluşan Batı ve Doğu blokları arasındaki ilişkiler "Soğuk Savaş" şeklinde vuku bulurken, taraflar arasındaki politik bölünme giderek artmıştır. Yaşanan gerilim ve tehlike çeşitliliklerinden dolayı devletlerarası dayanışma ihtiyacı söz konusu bloklaşma grupları içerisinde yer almıştır. Avrupa ise süper güçlerin siyasi ve ideolojik yarışlarının tam arasında kalmış ve batısı ABD'nin liderliğini izlerken doğusu SSCB'yi benimsemiştir.²³⁷ Uluslararası sistemde meydana gelen bu radikal değişim, ülkelerin iç ve dış politikalarına yansiyarak yeniden düzenlemelerin yapılmasında son derece etkili olmuştur.

Avrupa açısından bakıldığında; Avrupa ülkelerinin güvenliğine yönelik içeriden veya dışarıdan gelebilecek her türlü tehdide karşı duyulan korku sebebiyle

²³⁶ Europeans in 2014 Report, Special Eurobarometer 415, European Commission, Directorate-General for Communication, Temmuz 2014, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf, (Erişim tarihi: 30.09.2015), s. 108.

²³⁷ John McCormick, *a.g.e.*, s. 24.

Avrupa coğrafyasında kalıcı barışın sağlanmasına yönelik tartışmalar ortaya çıkmış ve bu tartışmaların neticesinde de günümüzdeki AB oluşumunu yaratan süreç başlamıştır.²³⁸ Günümüzdeki AB, 1950'lilerdeki Avrupa Topluluklarından –Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)– görüntü olarak farklı olmasına rağmen yine de bazı ortak özellikleri taşımaktadır: Ekonomik bütünleşme mantığı, Fransız-Alman liderliği, Fransa'nın geride kalma korkusu, İngiltere'nin şüpheciliği ve küçük üye devletlerin hegemonya korkusu.²³⁹ Daha önceki AT gibi AB de genellikle ekonomik bütünleşmeyi içermektedir fakat buna ek olarak değişen uluslararası sistemin yapısına bağlı olarak ortak dış politika ve güvenlik politikasına yönelik savunma ve güvenlik alanlarında işbirliği de öncelikli hale getirilmiştir. Avrupa bütünleşmesinin ilk zamanlarına bakıldığında AT, kimilerine göre ABD ve SSCB'nin ardından üçüncü bir güç olarak görülmüş ve Avrupa'nın uluslararası arenada ön plana çıkması istenmiştir. Soğuk Savaş dönemi bu hayallerin sonunu getirirken, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sahneden çekilen SSCB'nin yerine AB, ABD'nin yanında ikinci bir güç olarak yer almıştır.²⁴⁰

Öte yandan Türkiye açısından bakıldığında; II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın dengesindeki boşlukları kullanan SSCB'nin Boğazlar ve Türk toprakları üzerindeki taleplerinin yaratmış olduğu baskıların Türk dış politikasında belirleyici unsurları oluşturduğu görülmektedir. Bu dönemde Batılı ülkeler güvenlik kapsamında Doğu bloğuna karşı örgütlenerek NATO'yu oluşturmuşlardır. Bu sırada Türkiye'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD desteği almış olmasına rağmen Kore Savaşı'na kadarki süreçte NATO'ya katılma girişimleri olumsuz seyretmiş ve Avrupalı devletlerin ekonomik, siyasi ve kültürel itirazlarıyla karşılaşmıştır. Bölgesel savaşların da ihtimal dâhilinde olduğunu gösteren Kore Savaşı'nın ardından Türkiye'nin NATO üyeliği hususundaki genel yaklaşım değişmiş, NATO üyelerinin ve ABD'nin gözünde SSCB'ye karşı sınır pozisyonunda olması sebebiyle Türkiye'nin stratejik önemi artmış ve 1952 yılında Türkiye

²³⁸ Aynı yerde.

²³⁹ Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Tarihi*, Çeviren: Hale Akay, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s. 27.

²⁴⁰ *A.g.m.*, ss. 27-28.

NATO'ya katılmıştır.²⁴¹ Ardından 1953 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Dışişleri bakanları, Balkanların ve Türkiye'nin güvenliğini pekiştirme, işbirliğini arttırma ve Yugoslavya'nın Doğu bloğuna kaymasını engelleme gayesiyle ABD'nin desteğini alarak bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalamış, 9 Ağustos 1954'te bu antlaşma ittifak haline dönüşerek "Balkan Paktı" adını almıştır.²⁴² Yine Türkiye, Güney ve Doğu komşularıyla da benzer şekilde bir güvenlik ittifakına gitmiş ve 24 Şubat 1955'te "Bağdat Paktı"nı kurmuştur.²⁴³ Dolayısıyla Türkiye'nin bu dönem dış politikasının temelini ittifak arayışları oluşturmuş ve bu ittifaklar uzun vadede Türkiye'ye güvenlik yararı getirmediği gibi paktların dışındaki bölge ülkelerinin de tepkisini çekmiştir.²⁴⁴ Soğuk Savaş sonrası dönemde ise SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye'yi Batıya hem askeri hem de siyasi olarak bağlayan ortak Sovyet tehdidi ortadan kalkmıştır. Orta Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar uzanan Sovyet etkisi altındaki geniş Avrasya coğrafyasında, geçiş süreci içerisinde olan veya yeni yeni bağımsızlıklarını kazanmış yirmiden fazla ülkenin dördte biri Türkiye'ye sınır komşusudur ve tabii olarak Türkiye'nin söz konusu bu kökten değişimlerden etkilenmesi olağandır. Fakat Türk dış politikasında bu dönemde yeni bölgesel açılım politikalarına ve bölgesel çıkarlara –Karadeniz Ekonomik İşbirliği girişimi, Türkî dünyaya açılım politikaları, İslam dünyasına açılım politikaları vb.– vurgular yapılmasına rağmen kökleşmiş Batı yönelişi istikrarını sürdürmüştür.²⁴⁵

AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planının ve söz konusu ilişkilere Avrupalılaştırma sürecinin dini kimlik bağlamında etkilerinin daha sağlıklı idrak edilebilmesi adına Soğuk Savaş ve sonrası dönemin konjontürünün özellikle din eksenli detaylandırılması gerekmektedir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi içerisinde dinin rolüne yönelik çalışmalar sistemli olarak ihmal edilmiş ve Soğuk Savaş politikaları sadece "Realizm", güç politikaları ve jepolitik yaklaşımlar bağlamında anlaşılabilir kabul edilmiştir. Oysaki bu döneme tanıklık etmiş pek çok

²⁴¹ Yusuf Sarımay, "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme (1923-1999)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 48, 2000, ss. 871-875.

²⁴² Cihat Göktepe & Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 72, 2015, s. 212.

²⁴³ Cihat Göktepe & Süleyman Seydi, *a.g.m.*, ss. 212-213.

²⁴⁴ Aynı yerde.

²⁴⁵ Aslı Ege, "Türk Dış Politikasında 1990'lı Yıllar: Soğuk Savaş Sonrası Dönüşüm ve İstikrar", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, 2008, ss. 321-329.

siyaset insanına göre "Soğuk Savaş", tarihteki en büyük din savaşlarından biri olarak addedilmekte ve "inanç" ile "inançsızlık" arasında küresel boyuttaki bir çatışma hali olarak sunulmaktadır.²⁴⁶ İdeolojiler, metafiziksel/dini/soyut inanç ve değerlere dayanırlar ve bu sayede bireylerin ve kitlelerin algılarını şekillendirirler. Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu dünyasında Batı'nın önderi pozisyonundaki ABD için bu savaşın dini boyutunun ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çünkü ABD, kilise ile devletin anayasal olarak ayrılmasına rağmen çoğunluğunu dindarların oluşturduğu ve kendi ülkelerinin dünya üzerinde özel misyona ve moral gücüne sahip olduğuna inanan bireylere ve liderlere sahip bir devlettir.²⁴⁷ Bundan dolayı "ateizm"i savunan SSCB'nin karşı kutbundan yer alan ve "özgür dünyayı" savunan ABD arasında ideolojik mücadeleye dayanan ve metafiziksel değerleri araçsallaştıran "Soğuk Savaş" dönemi başlamıştır. Bu dönemde özellikle İngiltere'nin Orta Doğu'daki etkisini devralan ABD, İslam dünyasıyla ilk ciddi temaslarını kurmuştur.²⁴⁸ Dolayısıyla denilebilir ki; ABD'nin SSCB ile olan mücadelesinde İslam dini ve Müslümanlar son derece önemli bir yere sahiptir. İslam dininin Komünizm'in savunduğu inançsızlık yaklaşımına yönelik sert tavrı neticesinde "*İslam'ın Komünizm'e karşı bir kalkan olabileceği*"²⁴⁹ görüşüne dayanan çeşitli stratejiler ve projeler geliştirilmiştir. Örneğin; 1953 yılında ilk kez gün Projesideme gelen "Kuzey Kuşağı" veya "Yeşil Kuşak Projesi", ABD Başkanı Harry Truman tarafından yürürlüğe konan "Komünizmi Çevreleme Stratejisi"nin bir uzantısı olarak geliştirilmiş ve 21 Aralık 1979 tarihinde SSCB'nin Afganistan'ı işgaliyle önem kazanmıştır.²⁵⁰ Bu proje kapsamında SSCB işgaline karşı direnen Afganların ortak noktası olan İslam kimliği güçlendirilmiştir. Pakistan'daki mülteci kamplarına sığınan Afganlara dini ve askeri eğitim verilmiş, ortak İslam kimliğinin pekiştirilmesi adına binlerce kutsal kitap basılıp dağıtılmıştır. Bu projenin en enteresan özelliği ise, günümüzdeki köktendinci İslami terör gruplarının tohumlarının ekilmesine sebep

²⁴⁶ Dianne Kirby, "Religion and the Cold War – An Introduction", *Religion and The Cold War*, Editör: Dianne Kirby, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2003, ss. 1-2.

²⁴⁷ Aynı yerde.

²⁴⁸ Mehmet Şahin, "ABD'nin 'Müslüman' Savaşçıları", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3, Sayı 1, 2008, s. 44.

²⁴⁹ Altuğ Günel, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1-2, 2004, s. 157.

²⁵⁰ Mustafa Bostancı, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", *Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, 2013, s. 172.

olması ve "kızıl tehlikeye karşı yeşil panzehir" söyleminin yıllar sonra 9/11 Olaylarıyla birlikte ABD'ye ters dönmüş olmasıdır.²⁵¹

Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan ve bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler arasındaki husumetlerin çoğunda da yine dinsel farklılıklar merkez noktayı oluşturmuştur. Balkanlardaki ve Kafkaslardaki güvensizlik ve istikrarsızlık ortamında ortaya çıkan Bosna ve Çeçen Savaşları da bu durumun en net örneklerini teşkil etmektedirler. Hüseyin Bağcı'nın belirttiği üzere; özellikle Sırp liderler ve entelektüelleri açısından Bosna'daki çatışmalar "klasik din savaşı" olarak nitelendirilmiş ve böylelikle "Büyük Sırbistan" ve "Etnik Arındırma" politikalarına siyasi çerçeve kazandırılmaya çalışılmıştır.²⁵² Diğer taraftan Müslüman Çeçen halkının Hıristiyan yönetimini reddetmesi ve self-determinasyon hakkını kullanarak kendi kaderini tayin etme girişiminde bulunmaları neticesinde çıkan savaşlar da milliyetçilik ve cihad anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.²⁵³

Görüldüğü üzere gerek Soğuk Savaş döneminde gerek Soğuk Savaş sonrası dönemde gerekse de "Yeni Dünya Düzeni" olarak addedilen bugünün konjonktüründe gerçekleşen küresel ve iç çatışmaların çoğunun kapsamını "din" olgusu oluşturmaktadır. Öyle ki kimi çatışmaların ana kaynaklarının dinî olmamasına rağmen çatışmaya dâhil olan tarafların tanımlayıcı ana karakteristiklerini dinsel değerler oluşturmakta ve yaratılan savaş ya da şiddet ortamlarının haklılığı gösterilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla da çatışma ve şiddet halinin en temel itici unsurların başında din gösterilmektedir.²⁵⁴ Özellikle son dönem baz alındığında, söz konusu bu unsurun "İslam dini" ile spesifikleştirildiği ve İslam dininin de şiddetle özdeşleştirildiği görülmektedir. Monica Duffy Toft, İslam dininin Hıristiyanlık ya da Museviliğe kıyasla şiddet ortamlarında ve savaşlarda daha fazla rol almasını tarihsel,

²⁵¹ Altuğ Günal, *a.g.m.*, ss. 157-158.

²⁵² Hüseyin Bağcı, "Bosna-Hersek – Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, 1992, s. 261.

²⁵³ Rasim Özgür Dönmez, "Orta Asya ve Kafkasya'da Siyasal Şiddet: Yerelden Küresele", *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası*, Editör: M. Turgut Demirtepe, 1. Baskı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 274.

²⁵⁴ S. Ayşe Kadayıfçı-Orellana, "Religion, Violence and The Islamic Tradition of Nonviolence", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 34, 2003, s. 24.

coğrafi ve yapısal faktörler olmak üzere üç temel faktöre bağlamaktadır.²⁵⁵ Tarihsel faktörler bağlamında devlet sisteminin ortaya çıkış zamanlaması ve uluslararası bir sistemin gelişmesiyle sanayileşmiş devletlerin siyasal ortaklığın en öldürücü formu haline geldiği vurgulanırken, coğrafi faktörler kapsamında İslamın kutsal yerleşim yerleri ve yoğun petrol rezervlerine yaklaşık lokasyonları belirtilmekte ve son olarak da yapısal faktörler bağlamında eski zamanlardan beri yorumlanmış ve uygulanmış olan "cihad"ın İslamın bir bileşeni olarak bilinmesi gösterilmektedir.²⁵⁶

Netice olarak İslam dini, son dönem uluslararası ilişkilerinin gündemini geçmişe kıyasla çok daha fazla oluşturmaktadır. Nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Türkiye Cumhuriyeti ile nüfusunun çoğunluğunu Hıristiyanların oluşturduğu AB arasındaki uzatmalı ve inişli-çıkışlı ilişkinin dinsel farklılıklardan ne derece etkilendiğinin anlaşılabilmesi adına söz konusu taraflar arasındaki etkileşimin tarihsel olarak detaylandırılması yerinde olacaktır.

1. AB – TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Tarihsel olarak Türkler ile Avrupalılar her daim çeşitli şekillerde etkileşim içinde olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetinin sona ermesinin ardından Mustafa Kemal Atatürk'ün kurmuş olduğu modern Türkiye Cumhuriyeti devletinin bugünün AB'si ile olan uzatmalı serüvenin başlangıcı 1959 yılına kadar uzanmaktadır. İnsanlık tarihinin en büyük barış projesi olarak adlandırılan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1957 yılında kurulmasından iki yıl sonra, 31 Temmuz 1959 tarihinde dönemin T.C. Başbakanı olan Demokrat Parti lideri Adnan

²⁵⁵ Monica Duffy Toft, "Getting Religion? The Puzzling Case of Islam and Civil War", *International Security*, Cilt 31, Sayı 4, 2007, s. 107.

²⁵⁶ Aynı yerde.

Menderes tarafından AET'ye ortaklık başvurusu yapılmıştır.²⁵⁷ 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ve Yassıada Yargılamalarında alınan kararların infazı çerçevesinde Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam edilmeleri sebebiyle Türkiye ile AET arasındaki ilişkilerde kesintiler ve ertelemeler oluşmuştur. 10 Eylül 1959 tarihinde AET, Türkiye ve Yunanistan'ın ortaklık başvurularının kabul edildiğini deklare etmiş ve 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ile "Ankara Anlaşması" olarak anılacak olan Ortaklık Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşmayla beraber I. Mali Protokol de imzalanmış ve söz konusu anlaşma Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'ndan (GATT) geçirildikten sonra, ilk Ortaklık Konseyi Toplantısı'yla birlikte 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir.²⁵⁸

Ankara Anlaşması, bir üyelik anlaşması olmamakla birlikte nihai olarak Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğini hedefleyen bir ortaklık ve bu ortaklığın temel ilkelerinin ve sürecinin belirtildiği bir çerçeve anlaşması özelliği taşımaktadır. Buna göre Türkiye ile AET ortaklık süreci; "Hazırlık", "Geçiş" ve "Son" dönem olmak üzere üç dönem şeklinde oluşmuştur.²⁵⁹ Hazırlık döneminde Topluluk, Türk ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük Birliği'ne geçişe hazır hale getirmeyi taahhüt etmiş, Ankara Anlaşması'na ek olarak yapılan Geçici Protokol ve Mali Protokol ile Topluluk yardımlarının uygulama usulleri belirlenmiştir. Bu dönem normalde beş yıl olarak öngörülmüş fakat görüşmelerdeki uzamalar sebebiyle 1964-1972 yılları arasında toplam sekiz yıl sürmüştür. Geçiş dönemi ise 1 Ocak 1973'te Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Bu dönemdeki temel amaçlar; Gümrük Birliği'nin giderek derinleşen biçimde yerleşmesini ve Türkiye'nin ekonomi politikalarının Topluluğun politikalarına yakınlaşmasını sağlamak olmuştur. Bu bağlamda Topluluk; pamuklu dokuma ve rafine petrol ürünleri hariç olmak şartıyla Türk sanayi ürünlerine kısıtlamaları kaldırırken, Türkiye de Topluluğun sanayi ürünlerine uyguladığı gümrükleri kademeli olarak 12 yılda kaldırmayı öngörmüştür.

²⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111>, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

²⁵⁸ Enis Coşkun, *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul 2001, ss. 160-168.

²⁵⁹ Ceren Uysal, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 1, 2001, s. 142.

Son dönem ise Ankara Anlaşması'nın 5. Maddesi'nde şu şekilde sunulmuştur: "*Son dönem gümrük birliğine dayanır ve Akit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir.*"²⁶⁰

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler 1970-1980 yılları arasında siyasi ve ekonomik gerekçelerden dolayı oldukça istikrarsız bir şekilde yol almış ve 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen yeni bir askeri darbe ile de ilişkiler resmi olarak askıya alınmıştır. Türkiye'de sivil idarenin 1983 yılında yeniden tesis edilmesiyle birlikte 1984 yılından itibaren ithal ikameci politikalar hızla terk edilmiş ve dışa açılım sürecinin başlatılmasıyla beraber Türkiye ile AET ilişkileri yeniden canlanmıştır.²⁶¹ 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye, Topluluğa tam üyelik için resmi başvuruda bulunmuş ve 27 Nisan 1987 tarihinde Topluluk Konseyi Türkiye'nin bu talebiyle ilgili Komisyon'dan görüş istemiştir.²⁶² Ancak 18 Aralık 1989 tarihinde Komisyon'un Türkiye'nin tam üyelik başvurusu ile ilgili hazırlamış olduğu raporda şu ifadeler yer verilmiştir:

"10. Genel düşüncelerde ifade edildiği gibi, Komisyon o görüştedir ki, Avrupa'nın tamamı bir değişme içindeyken ve Topluluğun kendisi büyük değişimlerden geçerken, bu aşamada yeni katılım müzakerelerine girilmesi uygun olmayacaktır.

11. Ayrıca, Türkiye'deki politik ve ekonomik durum, Komisyon'u, Türkiye ile derhal katılım müzakereleri başlatılmasının yararlı olmayacağı inancına sevk etmektedir.

12. Bununla beraber, Komisyon, bu ülkenin Avrupa'ya doğru genel açılımı dikkate alındığında, Topluluğun Türkiye ile işbirliğini sürdürmesi gerektiğine inanır."²⁶³

Açıklanan bu raporun ardından Gümrük Birliği için çalışmalara ağırlık verilmiş ve 6 Mart 1995 tarihinde Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi ile ilgili ve Gümrük Birliği döneminde uygulanacak usul, esas ve süreleri belirleyen 1/95 ve 2/95 sayılı kararlar Ortaklık Konseyi'nin 36. Dönem toplantısında kabul

²⁶⁰ Ceren Uysal, *a.g.m.*, ss. 142-143.

²⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111>, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

²⁶² Enis Coşkun, *a.g.e.*, s. 185.

²⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Topluluğa Katılım Talebiyle İlgili Olarak Komisyon Tarafından Verilen Görüş", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-topluluga-katilim-talebiyle-iligili-olarak-komisyon-tarafindan-verilen-gorus-_20-aralik-1989_.tr.mfa, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

edilmiş ve 1 Ocak 1996 tarihinde Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir.²⁶⁴ Böylelikle Türkiye ile AB arasındaki Ortaklık İlişkisinin son dönemi resmen başlamıştır.

Öte yandan Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde en kritik dönemlerden birini 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen bu Zirve neticesinde Çek Cumhuriyeti, Slovakya Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Kıbrıs ve Estonya ile üyelik görüşmelerinin başlanılmasına karar verilirken Türkiye aday ülkeler arasında gösterilmemiştir. Ancak, Birliğe daha yakınlaştırıcı bir strateji belirlenmesi gayesiyle Londra'da yapılacak Avrupa Konferansı'na eski sosyalist ülkeler ve Yunanistan ile birlikte davet edilmiştir. Fakat Lüksemburg kararları Türkiye tarafından büyük tepkiyle karşılanmış ve nitekim 14 Aralık 1997 tarihinde yapılan açıklamalarda Londra'da yapılacak olan konferansa katılım sağlanmayacağı ve AB ile siyasal diyalogun dondurulduğu deklare edilmiştir.²⁶⁵

Londra'da yapılan Avrupa Konferansı'nın ardından sırasıyla Cardiff, Viyana ve Köln Zirveleri gerçekleştirilmiş, ancak Türkiye tarafı gerçekleştirilen bu Zirvelerde yeni gelişmelerin olmadığını ve AB'nin Türkiye'ye yönelik ayrımcı politikasında herhangi bir değişiklik yapılmadığını vurgulamıştır. Ardından 11-12 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleşen Helsinki zirvesi, Türkiye ile AB ilişkilerinde bir başka dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu Zirveyle birlikte Türkiye'nin adaylığı resmi olarak onaylanmış ve diğer aday ülkeler ile eşit pozisyonda olacağı net olarak ifade edilmiştir. Ayrıca üyelik sürecinde izlenecek yöntemleri ve ön koşulları içeren "Katılım Ortaklığı Belgesi" hazırlanmasına karar verilmiş ve bu belge 2001 yılında AB Konseyi tarafından onaylanmıştır.²⁶⁶ 3 Kasım 2002 Türkiye Genel Seçimleri neticesinde tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), AB'ye üyelik yolunda reformlara ağırlık vermiş ve özellikle 2002-2004 yılları arasında reform alanlarını içeren 8 uyum paketinin TBMM'de kabul edilmesini sağlamıştır. Bu hızlı ve istekli reform sürecinin neticesinde de 17 Aralık 2004 tarihinde

²⁶⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Türkiye-AB İlişkileri", https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/trabils.htm, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

²⁶⁵ Enis Coşkun, *a.g.e.*, ss. 188-190.

²⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111>, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterince karşıladığı ve 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerine başlanması kararı alınmıştır.²⁶⁷

Fakat katılım müzakerelerinin 2005'te açılmasından sonra paradoksal şekilde Türkiye'nin müzakere sürecinin ivmesi kaybolmuştur. Nathalie Tocci'nin belirttiği üzere; Türkiye'nin katılım müzakereleri ilk yıllarında (2005–2010) adeta bir salyangoz hızında devam etmiş ve 2010 ile 2013 yılları arasında ise tamamen durma noktasına gelmiştir.²⁶⁸ 1 Ekim 2015 tarihi itibarıyla katılım müzakerelerindeki mevcut durum Tablo 13'teki Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı verisi olarak sunulmuştur. Buna göre; Türkiye'nin katılım müzakerelerinde toplam 14 fasıl açılmış ve sadece 1 fasıl (Bilim ve Araştırma) geçici olarak kapatılmıştır. 14 fasıl ise AB Konseyi ve Kıbrıs tarafından yapılan siyasi engellemeler sebebiyle bloke edilmiştir. Ayrıca İşçilerin Serbest Dolaşımı, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Enerji, Yargı ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, Dış İlişkiler, Dış Güvenlik ve Savunma Politikası, Mali ve Bütçesel Hükümler fasıllarının tarama sonu raporları Konsey tarafından henüz onaylanmadığından dolayı bu fasıllardaki olası açılış kriterleri resmi olarak Türkiye'ye bildirilmemiştir.²⁶⁹

²⁶⁷ Aynı yerde.

²⁶⁸ Nathalie Tocci, "Turkey and the European Union, A Journey in the Unknown", *Turkey Project Policy Paper*, Sayı 5, 2014, s. 2.

²⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum", <http://www.ab.gov.tr/index.php?l=1&p=65>, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

Tablo 13

 T.C. AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI KATILIM MÜZAKERELERİNDE MEVCUT DURUM (1 Ekim 2015)			
AÇILAN FASILLAR		EK PROTOKOL KARARININ AÇILIŞ KRİTERİ OLDUĞU FASILLAR	
25	BİLİM VE ARAŞTIRMA (Geçici olarak kapatıldı)	1	MALLARIN SERBEST DOLAŞIMI
20	İŞLETME VE SANAYİ POLİTİKASI	3	İŞ KURMA HAKKI VE HİZMET SUNUMU SERBESTİSİ
18	İSTATİSTİK	9	MALİ HİZMETLER
32	MALİ KONTROL	11	TARIM VE KIRSAL KALKINMA
21	TRANS-AVRUPA AĞLARI	13	BALIKÇILIK
28	TÜKETİCİNİN VE SAĞLIĞIN KORUNMASI	14	TAŞIMACILIK POLİTİKASI
6	ŞİRKETLER HUKUKU	29	GÜMRÜK BİRLİĞİ
7	FİKRİ MÜLKİYET HUKUKU	30	DIŞ İLİŞKİLER
10	BİLGİ TOPLUMU VE MEDYA	GKRY'NİN TEK TARAFLI OLARAK BLOKE ETTİĞİ FASILLAR	
4	SERMAYENİN SERBEST DOLAŞIMI	2	İŞÇİLERİN SERBEST DOLAŞIMI
16	VERGİLENDİRME	15	ENERJİ
27	ÇEVRE	23	YARGI VE TEMEL HAKLAR
12	GIDA GÜVENLİĞİ, VETERİNERLİK VE BİTKİ SAĞLIĞI	24	ADALET, ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK
22	BÖLGESEL POLİTİKA VE YAPISAL ARAÇLARIN KOORDİNASYONU	26	EĞİTİM VE KÜLTÜR
		31	DIŞ, GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI
SİYASİ BLOKAJA TABİ OLMAYAN FASILLAR			
5	KAMU ALIMLARI	33	MALİ VE BÜTÇESEL HÜKÜMLER
8	REKABET POLİTİKASI	34	KURUMLAR (Müzakerelerin sonunda)
17	EKONOMİK VE PARASAL POLİTİKA	35	DİĞER KONULAR (Müzakerelerin sonunda)
19	SOSYAL POLİTİKA VE İSTİHDAM		

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum", <http://www.ab.gov.tr/index.php?l=1&p=65>, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

2. TÜRKİYE AÇISINDAN AB – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Türkiye ile AB arasındaki ilişkilere Türk tarafından sergilenen yaklaşımlar ele alınacak olup Türkiye'nin uzun yıllar devam etmekte olan bu ilişkiye yönelik beklentileri ve çekinceleri derinleştirilecek, yararlanılacak söylem analizleri ve kamuoyu yoklamalarıyla da hem yöneten kesimin hem de halk kesiminin AB'ye olan bakış açısı sunulmaya çalışılacaktır. Önceki bölümde de belirtildiği üzere; Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini uygulama sorunları olmasına rağmen yeterli seviyede yerine getirmesiyle birlikte 2005 yılından itibaren Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakereleri başlamış olup halen devam etme aşamasındadır. Bu süreç kapsamında Türkiye'nin AB ile çok yönlü uyum sağlayabilmesi adına siyasi, hukuksal, idari, ekonomik ve kültürel alanlarda pek çok reform programı kabul edilmiş, kurumsal olarak yenilenmeler ve dönüşümler yaşanmıştır. Şüphesiz bu değişim dalgasının toplumsal anlamda olumlu ya da olumsuz çok yönlü yansımaları olmuştur.²⁷⁰ Halk kanadında AB üyeliğine olan olumlu ve heyecanlı yaklaşım giderek azalırken, hükümet kanadında ise 2010-2013 yılları arasında yaşanan durgunluğun 18 Eylül 2014 tarihinde ilan edilen "Türkiye'nin Yeni AB Stratejisi" ile aşılması ve yeniden ivme kazandırılması hedeflenmiştir. Bu strateji, AKP'nin "Yeni Türkiye" söylemiyle de ilişkilendirilerek AB tam üyelik yolunda Türkiye'nin dönüşümünün AB ile Türkiye arasında "kazan-kazan" anlayışına dayandırılarak sürdürülmesi gerekliliğini vurgulamıştır. T.C. AB Bakanı Volkan Bozkır'a göre "Yeni Türkiye" söylemiyle bölgesinde ekonomisi, bilim ve teknolojisi, siyaseti, sosyal ve kültürel politikalarıyla rol model olacak daha güçlü, daha müreffeh, daha demokratik ve saygı duyulan bir Türkiye kastedilmektedir ve AB tam üyelik süreci inkâr edilemez şekilde bu hedefin kaçınılmaz bir parçasıdır.²⁷¹ Burada dikkat edilmesi gereken esas nokta; bu söylem ile AB'nin asıl hedef haline getirilmekten ziyade çok yönlü ve etkin dış politikanın önemli bir parçası şeklinde tasvir

²⁷⁰ Naciye Yıldız, "Türkiye'nin Avrupalılaşması", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 4, Aralık 2011, ss. 69-70.

²⁷¹ Volkan Bozkır, "A New Relations in Turkey-EU Relations", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 13, Sayı 4, 2015, s. 21.

edilmesidir. Söz konusu "AB Stratejisi" üç ana bölümden oluşmaktadır: Demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, güvenlik, sivilleşme ve özgürlük alanlarında gerçekleştirilen reformları daha ileri seviyeye taşıyarak kalıcı olmayı hedefleyen "Siyasi Reform Süreci", bu reformların vatandaşların hayatlarına olan yansımalarını içeren "Katılım Sürecinde Sosyo-Ekonomik Dönüşüm" ve söz konusu reformların operasyonel hale getirilerek iletişim araçlarıyla desteklemeyi hedefleyen "Avrupa Birliği İletişim Stratejisi".²⁷²

Öte yandan 10 Kasım 2015 tarihinde yayınlanan "2015 Yılı Türkiye İlerleme Raporu"²⁷³ göstermiştir ki; hazırlanmış olan "Yeni AB Stratejisi" teoriden pratiğe etkin olarak geçirilmemiş ve gerçekleştirilen reformların uygulamaları yeterli başarıyı elde edememiştir. Raporda Türkiye'ye yönelik getirilen eleştiriler şu şekilde özetlenebilir: Türkiye'deki seçim döneminin uzamasıyla reform hızı yavaşlamış ve siyasi görünüm bölünmüşlük arz etmektedir. %10'luk seçim barajının düşürülmesi gerekmektedir. Türkiye'nin güvenlik durumu kötüleşmiş ve buna bağlı olarak da Kürt meselesine ilişkin çözüm süreci durma noktasına gelmiştir. Sivil toplum ve toplanma özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar endişe yaratmaktadır. Yargı bağımsızlığı ve kuvvetler ayrılığı siyasi baskı altında kalmış ve zarar görmüştür. Yolsuzluk yaygınlaşmış ve yürütmenin devam etmekte olan yolsuzluk davalarına etki etmesi olumsuz değerlendirilmiştir. Anayasa, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasının güvence altına alınmasına dair son birkaç yılda yapılan ilerlemeler halen temel eksikliklere sahiptir ve acilen bu eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. İfade özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü alanlarında ciddi ölçülerde gerileme yaşanmıştır. Ekonomik büyüme ılımlı seviyelerde kalmıştır. AB müktesabı ile mevzuat uyumunun sağlanması için daha fazla alanda ilerlemenin gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.²⁷⁴

²⁷² Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye'nin Yeni Avrupa Birliği Stratejisi Açıklandı", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49706&l=1>, (Erişim tarihi: 20.11.2015).

²⁷³ Aynı zamanda bu rapor 1998 yılından bu yana Türkiye için hazırlanan 18. İlerleme Raporu olma özelliği taşımaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "İlerleme Raporları", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224>, (Erişim tarihi: 20.11.2015).

²⁷⁴ Avrupa Komisyonu, "2015 Yılı Türkiye İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeraporu2015/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf, (Erişim tarihi: 20.11.2015), ss. 3-6.

Yukarıda görüldüğü üzere oldukça sert tespitler ve eleştiriler içeren bu Rapor, hükümet söylemleri ile uygulamalar arasında tutarlılığın yeterli seviyede olmadığını göstermiştir. Türkiye tarafından da bu Rapora yönelik şiddetli tepkiler yükselmiştir. Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Raporda ifade edilen cümleleri tek taraflı ve kötü niyetle söylenmiş sözler olarak niteleyerek aynen iade ettiklerini belirtmiştir.²⁷⁵ Yine T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada; önceki yıllarda yapılan reformlardan bahsedilmesinden memnun olduğu fakat Raporda özgürlük-güvenlik dengesinin göz ardı edildiği ve Cumhurbaşkanı ile ilgili yapılan eleştirilerin kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir.²⁷⁶

Yayınlanan raporlar, yapılan eleştiriler, verilen tepkiler, geliştirilen stratejiler ve başarılı ya da başarısız olsun bir şekilde realize edilen/edilmeye çalışılan reformlar şunu göstermektedir ki; Türkiye'nin AB ile olan serüveni Türkiye perspektifinden bakıldığında bir değişim ve dönüşüm sürecini kapsamaktadır. Bu süreç, var olan standartların yükseltilmesi ve olmayan standartların da yaratılmasını içermektedir. AB ile bütünleşme hedefinde Türk toplumunun siyasi, sosyal ve kurumsal alanlarda sosyal bir öğrenme hareketliliği içine girdiği, bugüne kadar toplumda kabul görmüş ve alışlagelmiş davranış ve düşünce biçimlerinin sorgulanmasının yarattığı reaksiyonların da bu bağlamda ele alınması gerekliliği göz ardı edilmemelidir.²⁷⁷ Geliştirilen stratejiler ve yapılan reformların uygulamaya dönüşmesinde karşılaşılan sorunlar, hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin bu öğrenme hareketliliğindeki başarı seviyelerini göstermektedir. Başarılı olan kesim söz konusu bu hareketliliği ve dönüşüm sürecini olumlulaştırarak "Türkiye'nin Avrupalılaşması" başlığı altında desteklemektedir. Başarısız olan kesim ise bu kapsamlı süreci olumsuzlaştırmayı tercih etmekte, Avrupa'ya ve AB'ye yönelik şüpheyle yaklaşmakta ve "Avrupa-Kuşkuculuğu" (*Euro-scepticism*) başlığını inşa etmektedir. Bahsi geçen kesimlerin daha iyi idrak edilebilmesi adına "Türkiye'nin Avrupalılaşması" ve "Avrupa-Kuşkuculuğu" başlıklarının detaylandırılması yerinde olacaktır.

²⁷⁵ Milliyet, "Raporu aynen iade ediyoruz", <http://www.milliyet.com.tr/-raporu-aynen-iade-ediyoruz-/siyaset/detay/2146405/default.htm>, (Erişim tarihi: 20.11.2015).

²⁷⁶ Hürriyet, "Türkiye'den AB İlerleme Raporuna İlk Tepki", <http://www.hurriyet.com.tr/turkiyeden-ab-ilerleme-raporuna-ilk-tepki-40012367>, (Erişim tarihi: 20.11.2015).

²⁷⁷ Naciye Yıldız, *a.g.m.*, s. 94.

2.1. Türkiye'nin Avrupalılaşması

Türkiye'nin Avrupalılaşma serüvenini, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından çok daha öncesine yani Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerçekleştirilen ilk Batılılaşma teşebbüslerine kadar dayandırmak mümkündür. Bu teşebbüsler, Avrupa uygarlığıyla özdeşleşmiş unsurlardan bazılarının seçilerek taklit edilmesi ve benimsenmesi şeklinde vuku bulmuştur.²⁷⁸ 18. yüzyılda Avrupa'nın çeşitli ülkelerine elçilik heyetleri gönderilmesi, Avrupalı subayların Osmanlı ordusundaki reformların içerisinde yer alması, matbaanın getirilmesi, gemicilik ve denizcilikte gerçekleştirilen yenilikler gibi pek çok etmen sayesinde Avrupa ile olan etkileşim kültürel ve sosyal hayat üzerinde de tesirli olmuş fakat bu tesir, bilgi ve fikir boyutunda Müslümanların Hıristiyanlığı ve Hıristiyanlardan gelen şeyleri reddetmesi sebebiyle sınırlı kalmıştır. Fransız Devrimi sonrasında oluşan Batılı fikirlerin İslam dünyasında başarılı olabilmesi ise ancak Avrupa'nın ekonomik, siyasi ve askeri üstünlüğünün netleşmesiyle mümkün olmuştur.²⁷⁹ Bilhassa Tanzimat döneminde (1839-1871) Osmanlı Devleti içerisindeki etnik ve dini azınlıklar, devletin merkezi otoritesinin giderek zayıflamasıyla beraber milliyetçi hareketlere yönelmeye başlamıştır.²⁸⁰ Bunun neticesinde de devletin varlığını koruyabilme adına gerek iç gerekse dış baskılar doğrultusunda Osmanlı elitleri tarafından gerçekleştirilen idari ve adli reformlar ile tıpkı Avrupalı örneklerinde de olduğu gibi çok uluslu ve çok dinli yapıya haiz imparatorluk, merkezi yapıyı güçlendirme çabalarıyla modern bir yönetim yapısına sahip ulus-devlete evrilmiştir.²⁸¹ Ardından 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirilen modern Türkiye Cumhuriyeti formasyonu ile sosyal hayatın siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarını modernleştirici reformlara daha yoğun şekilde ağırlık verilmiştir. Atatürk dönemi reformlarının Osmanlı son dönemi reformlarından farkı; Türk devletinin ve toplumunun liberal bir ekonomiye sahip laik, Batılı ve demokratik devlet inşasını

²⁷⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kıratlı, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 46.

²⁷⁹ A.g.e., ss. 46-48.

²⁸⁰ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çeviren: Yasemin Saner Gönen, 14. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 87.

²⁸¹ Gönül Oğuz, "The Effects of the Accession Countries on Europeanization: Evidence From Turkey", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Cilt 7, Sayı 14, 2005, s. 126.

amaç edinen siyasal dönüşüme odaklanmasıdır.²⁸² Aslında bu ifadelerden de görüleceği üzere Türk toplumunun ve devlet yapısının Avrupalılaşmaya başlaması ile vurgulanan husus; bugüne kadar genel kabul görmüş ve alışıl gelmiş davranış ve düşünce biçimlerinin Batılı değerler doğrultusunda sorgulanarak dönüşüme uğramasıdır. Dolayısıyla bu dönüşüm süreci, sahip olunan dünya görüşüne ve bakış açısına bağlı olarak olumlu ya da olumsuz şekillerde temellendirilebilir fakat bu çalışmada kullanılan "Türkiye'nin Avrupalılaşması" tabiri ile kastedilen durum Türkiye'nin AB üyesi olma yolunda uğradığı olumlu etkiler, müspet değişim ve dönüşümlerdir. Bu sebeple 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye'nin AET'ye yapmış olduğu ortaklık başvurusunu "Türkiye'nin Avrupalılaşma serüveninin başlangıcı" olarak kabul etmek daha yerinde olacaktır.

Yarım yüzyılı aşkın bu AB bütünleşme sürecinde Türk modernleşmesi ve Avrupalılaşması zaman zaman kesintilere uğrasa da her daim ileriye doğru ve başarılı seyretmiştir. Alper Kaliber'e göre Avrupalılaşmanın bu derece başarılı olmasının altında modernleşmenin devletçi paradigması yatmaktadır.²⁸³ Bu paradigma, iç ve dış siyasal dengelere uygun olarak kendi kendisini yeniden oluşturabilmektedir. Türkiye'deki devlet sponsorlu ve devlet kontrollü modernleşme hareketi, yapılan kapsamlı reformların haklılığını gösterebilme adına merkezi otorite tarafından Avrupalılaşmayı kolay bir şekilde benimseyip araçsallaştırılmıştır. Öyle ki 1960 ile 1997 yılları arasındaki askeri darbeler döneminde bile ordu özerkliği ve gücün kurumsallaşması kanalıyla bu yapı, olumsuz etkilenmenin aksine daha da pekişmiştir. Otoriter modernleşme ve yüksek güvenlikleştirilmiş Soğuk Savaş politikaları sayesinde Türkiye'deki ordu, kendisini devletin ve milletin kendisi olarak tanımlamış ve o dönem koşullarında Batı'nın güvenlik sağlayıcısı rolünü üstlenmesinden dolayı uluslararası toplum açısından bu durum herhangi bir sorun teşkil etmemiştir.²⁸⁴

Diğer taraftan 1999 ile 2005 yılları arasında Türkiye'nin aday ülke ilanından tam üyelik müzakerelerinin başladığı zamana kadarki dönem, siyasal anlamda

²⁸² Aynı yerde.

²⁸³ Alper Kaliber, "Europeanization in Turkey: In Search of a New Paradigm of Modernization", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 16, Sayı 1, 2014, s. 39.

²⁸⁴ Aynı yerde.

Avrupalılaştırmanın zirve noktasına ulaştığı dönem olarak kabul edilmektedir.²⁸⁵ 1999 Helsinki Zirvesi kararları sonrasında Türkiye’de yoğun bir reformasyon süreci yaşanmış ve sadece iki yıl içerisinde, geçen kırk yıldan iki misli fazla reform gerçekleştirilmiştir. Türkiye içerisindeki etnik, dini, sosyal ve siyasi çeşitli gruplara yeni umutlar yaratan bu süreç neticesinde kamuoyunda yapılan reformlara geniş bir destek zemini yaratılmıştır. 1999 sonrasındaki AB’nin normatif ve dönüştürücü gücü, Türkiye’deki çok farklı kesimlerin uyum içerisinde bir arada yaşayabilme istekliliğini ve motivasyonunu arttırmıştır. Bu dönemde TBMM’den geçen kanunlardan bazıları şu şekildedir: Ana dilde yayın hakkının getirilmesi, dernek kurma özgürlüğünün genişletilmesi, yargıdaki askeri etkinin sınırlandırılması, ordu üzerindeki sivil kontrolün artırılması, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ile Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) içerisindeki askeri üyeliklerin kaldırılması, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin (DGM) kapatılması, azınlıklara tanınan resmi hakların genişletilmesi, ölüm cezasının anayasadan çıkarılması, TBMM’de AB Uyum Komisyonu’nun kurulması, işkenceye sıfır hoşgörü yaklaşımının getirilmesi, siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması, vb.²⁸⁶

2005 yılının sonlarından itibaren ise Türkiye’nin Avrupalılaştırma ve demokratikleşme yolculuğu hızını kaybetmiştir. Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler bu dönemde en düşük seviyelerde seyretmiştir. Bu düşüşün nedeni olarak müzakerelerin halsiz hızı ve AB üyesi ülkeler ile Türkiye’deki siyasi elitlerin ve halkların karşılıklı olarak soğumaları ve uzaklaşmaları gösterilebilir. Örneğin; tam üyelik müzakere sürecine 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile aynı anda başlayan Hırvatistan, 1 Ocak 2013 tarihinde AB üyesi olurken, Türkiye hala bu sürece devam etmekte olup 35 faslın 14’ünü açıp sadece 1’ini geçici olarak kapatabilmiştir.²⁸⁷ Diğer taraftan AB’nin azalan güvenilirliği, bir taraftan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) Avrupalılaştırma ve demokratikleşme reformu hedefine yönelik hevesini azaltırken diğer taraftan da Türkiye’nin Batı güvenlik toplumu içerisindeki

²⁸⁵ Ayhan Kaya & Raffaele Marchetti, "Europeanization, Framing Competition and Civil Society in the EU and Turkey", *Working Paper 06*, Şubat 2014, http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2014/03/GTE_WP_06.pdf, (Erişim tarihi: 21.11.2015), s. 6.

²⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Siyasi Reformlar-I", Sayı 4, http://www.ab.gov.tr/files/rehber/04_rehber.pdf, (Erişim tarihi: 21.11.2015), ss. 4-5.

²⁸⁷ Tuba Eldem, "The End of Turkey’s Europeanization?", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 12, Sayı 1, 2013, s. 126.

rolüne dair yeni soruların oluşmasına vesile olmuştur.²⁸⁸ Hatta dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, AB'nin Türkiye'yi unutmak istediğini fakat bunu açıklayamadığını, Türkiye'nin de AB yerine Şangay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üye olarak Avrasya'daki güvenlik ve savunma alanlarındaki bölgesel işbirliği mekanizmalarının gelişmesine katkı sağlayabileceğini belirtmiştir.²⁸⁹

Uzun yıllardır Türk dış politikasında ana referans olarak kullanılan AB'nin önemi son dönem içerisinde azalma evresine girmiştir. AKP iktidarı, Türk dış politikasının eksenini AB'den çok boyutlu ve işbirlikçi yaklaşıma çevirerek AB üyesi olmayan komşularla ve Orta Doğu coğrafyasındaki ülkelerle iyi ilişkiler kurmayı hedeflediğini belirtmiştir.²⁹⁰ Tarık Oğuzlu'ya göre bu değişim, Orta Doğu'da olumsuzlanan "Avrupalılaştan Türkiye" algısını "Orta Doğululaştan Türkiye" algısına evriltmek yerine olumlulaştırılan "Avrupalılaştan Türkiye" algısı şeklinde etki yaratmıştır. Buna göre Türkiye, Batı'nın bilhassa da ABD'nin Orta Doğu coğrafyasındaki karakolu rolünden uzaklaşmıştır. Ek olarak ise; bölge ülkelerinin kendilerini küresel sisteme adapte edemedikleri takdirde potansiyel tehdit olarak algılanacaklarının farkına varmaya başlamalarıyla birlikte Türkiye'nin bu sisteme adaptasyon sürecini takip etmeye yönelmişler ve Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyerek Müslüman kimliğe sahip olmanın demokratikleşmeye ve liberalleşmeye engel teşkil etmediği düşüncesini meşrulaştırmışlardır.²⁹¹ Bu bağlamda AKP iktidarı, Türkiye'nin İslami kimliğini Doğu ile Batı arasında veya İslam ile Hıristiyanlık arasında bir çeşit köprü olarak yansıtmış ve "medeniyetler ittifakı" söylemini destekleme hususunda kendince başarılı olmuştur.²⁹² Ziya Öniş'e göre AKP deneyimi daha geniş perspektiften ele alındığında; Türkiye'nin İslami kimliği, farklılığın temel kaynağı olarak AB'den dışlanmasına bir argüman

²⁸⁸ A.g.m., s. 127.

²⁸⁹ Hürriyet, "Şangay Beşlisi'ne Alın AB'yi Unutalım", <http://www.hurriyet.com.tr/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548>, (Erişim tarihi: 21.11.2015)

²⁹⁰ Tanja A. Börzel & Diğdem Soyaltın, "Europeanization in Turkey, Strecthing a Concept to Its Limits? ", *KFG Working Papers*, Sayı 36, Şubat 2012, http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/kfgwp/wpseries/WorkingPaperKFG_36.pdf, (Erişim tarihi: 21.11.2015), s. 14.

²⁹¹ Tarık Oğuzlu, "Ortadoğu'da Yeni Bir Aktör: Avrupalı Türkiye", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 17, Mayıs 2010, s. 104.

²⁹² Ayhan Kaya & Raffaele Marchetti, *a.g.m.*, s. 8.

sağlamaktadır.²⁹³ Huntington tarzı klasik argümandaki güçlü Doğu-Batı ikiliğine göre, Türkiye'nin gerçek İslami kimliğinin Avrupa ile bütünleşme sürecinde kaybolması gerekirken son deneyimler bunun tam tersini göstermiş ve ılımlı İslam yönelimli bir parti, laik Türkiye'yi Avrupa projesinin merkezine getiren anahtar siyasal güç olmuştur. Paradoksal anlamda Türkiye'deki ılımlı İslamcılar, kendi pozisyonlarını sağlamlaştırabilmek ve pekiştirebilmek için Türkiye'nin AB üyeliğinin öneminin farkına varmışlar ve inanç özgürlüğünün sınırlarının bu süreç içerisinde genişletilmesine yardımcı olmuşlardır. Dolayısıyla Avrupa bütünleşmesi, beklenmedik bir şekilde Türkiye'nin İslami kimliğini koruyan ve onu laik, demokratik ve çoğulcu bir siyasal düzen ile daha uyumlu hale getiren bir mekanizma haline gelmiştir.²⁹⁴

2.2. Türkiye'nin Avrupa-kuşkuculuğu (*Euro-scepticism*)

Literatür içerisinde Avrupa-kuşkuculuğu (*Euro-scepticism*) terimini kullanan çok sayıda eser bulunmaktadır. Paul Taggart'a göre Avrupa-kuşkuculuğu en geniş anlamıyla; Avrupa entegrasyon sürecindeki tarafların bu sürece yönelik göstermiş oldukları nitelikli ve doğrudan muhalefet ile birlikte niteliksiz ve dolaylı muhalefet fikirlerini de ifade etmektedir.²⁹⁵ Öte yandan söz konusu kavram iki farklı forma ayrılmaktadır: "Sert Avrupa-kuşkuculuğu" (*Hard Euro-scepticism*) ve "Yumuşak Avrupa-kuşkuculuğu" (*Soft Euro-scepticism*). Sert Avrupa-kuşkuculuğu, Avrupa ekonomik ve siyasal entegrasyon projesinin tümünü doğrudan reddeder ve ülkelerin AB'ye üye olmasına veya üye olarak kalmasına karşı çıkmaktadır. Diğer taraftan Yumuşak Avrupa-kuşkuculuğu, Avrupa entegrasyonuna karşı nitelikli ya da

²⁹³ Ziya Öniş, "Turkish Modernisation and Challenges For The New Europe", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Cilt 9, Sayı 3, 2004, s. 16.

²⁹⁴ Aynı yerde.

²⁹⁵ Paul Taggart, "A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems", *European Journal of Political Research*, Cilt 33, Sayı 3, 1998, s. 366.

koşullu muhalefeti kapsamakta olup, uygulanacak politikaların ulusal çıkarlara yapacağı etkileri baz almaktadır.²⁹⁶

Türkiye'nin Avrupa-kuşkuculuğuna bakıldığında, 1963 yılında AET ile imzalanan Ankara Anlaşması döneminde Türk siyasi hayatındaki temel siyasi eğilimlerden hiçbirinin Avrupa-kuşkucu tavır sergilemediği, hatta siyaset mekanizması içerisindeki hiçbir baskı grubu ya da aktörden AET üyeliğine yönelik aksi görüş açıklaması olmadığı ve genel kanının bu hedefi destekler eğilimde olduğu görülmektedir.²⁹⁷ 1999-2005 yılları arasındaki yoğun reform sürecinde Türk siyasal elitlerinin AB tam üyeliğini elde edebilme adına gösterdiği istek ve Türk kamuoyunun Avrupa hayatının yüksek ekonomik, sosyal ve siyasal standartlarının parçası olabilme heyecanı ile Türkiye'nin Avrupa ilgisi ivme kazanmıştır. Bu hareketlilikle birlikte yıllardır tartışılmaktan bile kaçınılan konularda –Kürtçe eğitim ve yayın hakkı gibi– hızlı şekilde reformlar gerçekleştirilmeye başlamıştır.²⁹⁸ Bu durum, Türkiye'deki büyük muhalefet partileri –Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)– içerisinde Avrupa-kuşkuculuğunun ortaya çıkmasına ve söylemlere dökülmesine sebebiyet vermiştir. Yıllardır AB üyelik sürecinin ve öncü reformların en büyük destekçisi olan CHP, AB üyelik sürecinde gösterilen çabaları artık ulusal birliğe, Kemalist siyasi geleneklere ve Türk devletinin laik karakterine yönelik meydan okumalar şeklinde yorumlamaya başlamış, diğer taraftan geleneksel olarak AB bütünleşme sürecine eleştirel tavır sergileyen MHP içerisinde ise Sert ve Yumuşak Avrupa-kuşkuculuğu arasında dalgalı yaklaşımlar sergilenmiştir.²⁹⁹

17 Aralık 2004 tarihindeki Brüksel Zirvesi'nde AB üyesi devletlerin almış olduğu Türkiye ile müzakerelerin 3 Ekim 2005'te başlaması kararı sonrasında Avrupa içerisindeki ulusalcı, milliyetçi, devletçi ve statükocu gruplar ile AB destekçisi gruplar arasında gerilimler yaşanmaya başlamasıyla birlikte 1999-2005

²⁹⁶ Paul Taggart & Aleks Szczerbiak, "Contemporary Euroscepticism in the Party Systems of the European Union Candidate States of Central and Eastern Europe", *European Journal of Political Research*, Cilt 43, Sayı 1, 2004, ss. 3-4.

²⁹⁷ Ayşe Güneş-Ayata, "From Euro-scepticism to Turkey-scepticism: Changing Political attitudes on the European Union in Turkey", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Cilt 5, Sayı 2, 2003, s. 205.

²⁹⁸ Aynı yerde.

²⁹⁹ Tanja A. Börzel & Diğdem Soyaltın, *a.g.m.*, s. 15.

yıllarındaki Türkiye ile AB arasındaki pozitif döngü 2005 sonlarından itibaren yerini kısır döngüye bırakmıştır.³⁰⁰ Dolayısıyla 2005 yılında başlayan tam üyelik müzakereleri, Türkiye Avrupa-kuşkuculuğunda dönüm noktasını teşkil etmektedir. Türkiye’de ortaya çıkan ve giderek yükselen Avrupa-kuşkuculuğunun nedenlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- 1) Tam üyelik müzakerelerinin başlamasından sonra Avrupa içerisinde meydana gelen gerilimler neticesinde ortaya çıkan Türkiye-kuşkuculuğundan dolayı Avrupalı liderlerin Türkiye tarafına göndermiş olduğu tutarsız mesajlar ve Türkiye için "imtiyazlı ortaklık" önerilerinin gündeme getirilmesi neticesinde oluşan muğlak AB yaklaşımı.
- 2) Kıbrıs’ın 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla AB’ye tam üye olmasının Türk elitleri ve Türk halkı nezdinde yaratmış olduğu büyük hayal kırıklığı.
- 3) Fransa ve Avusturya hükümetlerinin Türkiye’nin nihai AB üyeliğinin referanduma götürülmesi yönündeki önerileri.
- 4) AB’nin 2004 ve 2007 yıllarındaki büyük genişlemelerinden dolayı oluşan hazmetme kapasitesi sorunsalı.
- 5) Avrupa’da çokkültürlü entegrasyon politikalarına yönelik artan tartışmalar.
- 6) Avrupa siyasetinde yükselen sağcı ve anti-İslamcı söylemler.³⁰¹

Netice olarak Türkiye’de oluşan Avrupa-kuşkuculuğu ile Türkiye’nin Avrupalılaşması gevşemiş olmakla birlikte bu durum Avrupalılaşma projesinin tam anlamıyla terk edildiği anlamına gelmemektedir. Buna göre AB, Türkiye’nin dış ilişkilerinde ve dış politika çabalarında merkez pozisyonunda olma özelliğini kaybetmemektedir. Şüphesiz bu durumun Türkiye’deki asker-sivil ilişkileri, azınlık hakları, cinsiyet eşitsizliği ve Kürt sorunu gibi yumuşak konulardaki

³⁰⁰ Ayhan Kaya, *Europeanization and Tolerance in Turkey: The Myth of Toleration*, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 62.

³⁰¹ H. Tarık Oğuzlu, "Turkey and the European Union: Europeanization Without Membership", *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 2, 2012, ss. 233-235.

demokratikleşme hareketlerine çeşitli şekillerde yansımaları olacaktır.³⁰² Öte yandan söz konusu Avrupa-kuşkuculuğu, Türkiye ile Avrupa arasında sadece politik anlamda değil, kültürel olarak da uçurumların derinleşmesine sebebiyet vermektedir. Avrupa içerisindeki Türkiye-kuşkuculuğunun yükselen anti-İslamcı söylemlerle birleşerek sivrilmesiyle beraber Türklerin AB'ye olan bakış açısı giderek olumsuzlaşmakta ve hatta Türkiye ile AB arasındaki ilişkinin bu derece sorunlu olmasının temelinde birincil olarak dinsel farklılıkların olduğu algısını Türk toplumu genelinde yaygınlaştırmaktadır.

2.3. Kamuoyu Yoklamaları

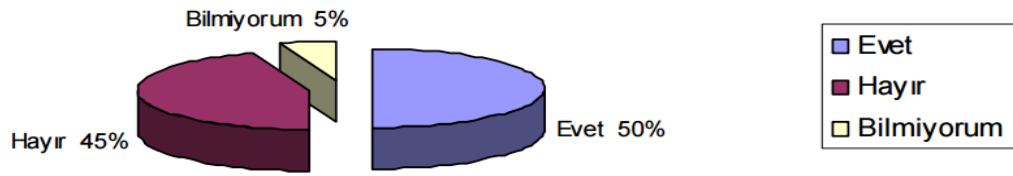
Bu bölümde Türkiye'deki AB algısına yönelik yapılmış kamuoyu yoklamaları ele alınarak Türk halkının AB'ye yönelik yaklaşımları sunulmaya çalışılacaktır. Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere; 2005 yılından itibaren AB'nin Türkiye'ye sergilemiş olduğu muğlak yaklaşımlardan sonra Türkiye'nin Avrupa-kuşkuculuğu yükselmiş ve gerek siyasi elitler gerekse halk nezdinde AB'ye yönelik ilgi düşüşe geçmiştir. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu'nun (USAK) 6 Kasım 2006 yılında 1100 kişi üzerinde örnekleme yöntemini kullanarak yapmış olduğu "Avrupa Birliği Algılama Anketi"³⁰³ verilerine göre Türk kamuoyunun AB'ye olan inancı giderek azalmaktadır.

³⁰² Ziya Öniş, "Contesting for the 'Centre': Domestic Politics, Identity Conflicts and The Controversy Over EU Membership in Turkey", *Istanbul Bilgi Üniversitesi Working Papers 02*, 2009, <http://eu.bilgi.edu.tr/media/files/2.pdf>, (Erişim tarihi: 22.11.2015), s. 17.

³⁰³ Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, "Avrupa Birliği Algılama Anketi", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/usak-agilama-anketi-3.pdf>, (Erişim tarihi: 22.11.2015).

Tablo 14

1. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğini destekliyor musunuz?

Kaynak: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, "Avrupa Birliği Algılama Anketi", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/usak-agilama-anketi-3.pdf>, (Erişim tarihi: 22.11.2015), s. 4.

Tablo 14'te görüldüğü üzere 1100 katılımcının %95'i AB'ye dair olumlu ya da olumsuz kesin bir yargıya sahip görünmektedir. USAK Raporuna göre 2004 yılında Türk kamuoyunun AB desteği %75 seviyelerindeyken 2005 sonrası dönemdeki gelişmelerin de etkisiyle bu destek %50 seviyelerine düşmüştür. Ermeni sorununa dair Nicolas Sarkozy'nin bu dönem yapmış olduğu açıklamalar, Kıbrıs meselesine gösterilen yaklaşımlar ve Danimarka'da İslam kutsallarına yapılan saldırıların AB'ye yönelik söz konusu desteğin düşmesine neden olduğu belirtilmiştir. Tablo 15'te ise Türk kamuoyunun AB'nin samimiyetine olan inancı ve güveni, 2004 ve 2005 yıllarında yine USAK tarafından yapılmış olan diğer anketlerdeki sonuçlarla kıyaslamalı olarak verilmiştir.

Tablo 15

Avrupa Birliği (AB) Türkiye'ye Karşı Adil ve Samimi Davranıyor mu?			
	Kasım 2006	Haziran 2005	Aralık 2004
Evet	% 2	% 3	% 4
Hayır	% 81	% 64	% 55
Kısmen	% 15	% 25	% 29
Bilmiyorum	% 2	% 7	% 12

Kaynak: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, "Avrupa Birliği Algılama Anketi", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/usak-agilama-anketi-3.pdf>, (Erişim tarihi: 22.11.2015), s. 5.

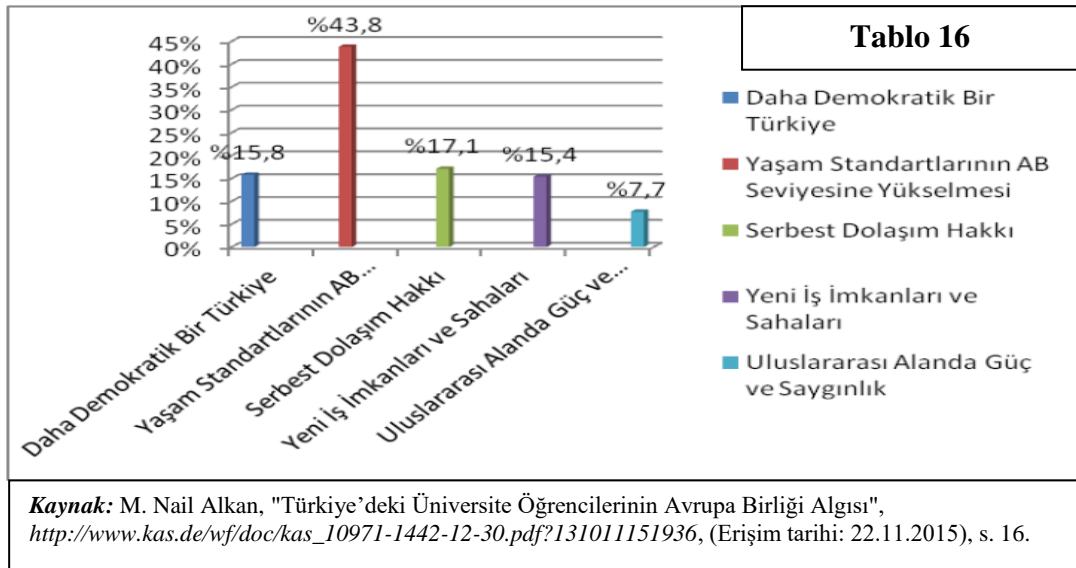
Buna göre AB'nin Türkiye'ye karşı yaklaşımının adil ve samimi olmadığına dair görüşler 2004 yılında %55 seviyelerindeyken 2006 yılında %81'e ulaşmıştır. Bir diğer önemli nokta ise, AB'nin yaklaşımına dair fikir sahibi olmayan kesimin bu zaman zarfında %12'den %2'ye kadar inmesidir. Yani Türk halkı AB'nin uygulamaları hakkında artık kesin görüş sahibi olmuş ve bunu net şekilde ifade etmiştir. Bu ifadeye göre de AB'nin Türkiye'ye yönelik yaklaşımı adil olmaktan ziyade daha çok çifte standart içermektedir.

Bir diğer önemli araştırma ise Türkiye Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı (TAVAK) tarafından 20 Ağustos 2013-2 Eylül 2013 tarihleri arasında 18-60 yaş aralığındaki 1210 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiş olan "Türk Halkının Avrupa Birliği'nin Tam Üyeliğine Yönelik Panel Araştırması"dır.³⁰⁴ Bu araştırmaya göre Türk halkının %74'ü "Türkiye'nin AB'ye tam üye olacağına inanıyor musunuz?" sorusuna "hayır" cevabını verirken, %19'u "evet" ve %7'si ise "bilmiyorum" şeklinde yanıtlamıştır. Enteresan sonuçlardan bir başkasını ise "Türkiye'nin ekonomik olarak AB'ye ihtiyacı var mı?" sorusuna verilen cevaplar oluşturmaktadır. Katılımcıların %66,2'si bu soruya "hayır" cevabını verirken, %18,6'sı "evet" ve %15,2'si ise "fikrim yok" yanıtını vermişlerdir.³⁰⁵

³⁰⁴ Ekovitrin, "Türk Halkının AB'ye Bakışı", <http://www.ekovitrin.com/dergi2013/ekim/tavak.pdf>, (Erişim tarihi: 22.11.2015).

³⁰⁵ Ekovitrin, "Türk Halkının AB'ye Bakışı", <http://www.ekovitrin.com/dergi2013/ekim/tavak.pdf>, (Erişim tarihi: 22.11.2015), ss. 50-54.

Son olarak ise Türkiye’de üniversite eğitimi alan gençlerin AB’ye yönelik algılarını idrak edebilmek için Konrad Adenauer Stiftung Derneği tarafından desteklenen ve Nail Alkan tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen "Türkiye’deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı"³⁰⁶ araştırmasının sonuçlarına değinilecektir. Türkiye’deki çeşitli üniversitelerde öğrenci olan toplamda 1000 kişinin katıldığı anket çalışmasında ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. Buna göre öğrencilerin %45,4’ü Türkiye’nin AB’ye üyeliğini desteklerken, %42,4’ü olumsuz, %12,2’si ise kararsız cevap vermiştir. Destekleyenlere neden desteklediği sorulduğunda ise, Tablo 16’da da görüleceği üzere çoğunluğunun cevabını "yaşam standartlarının AB seviyesine yükselmesi" oluşturmuştur.

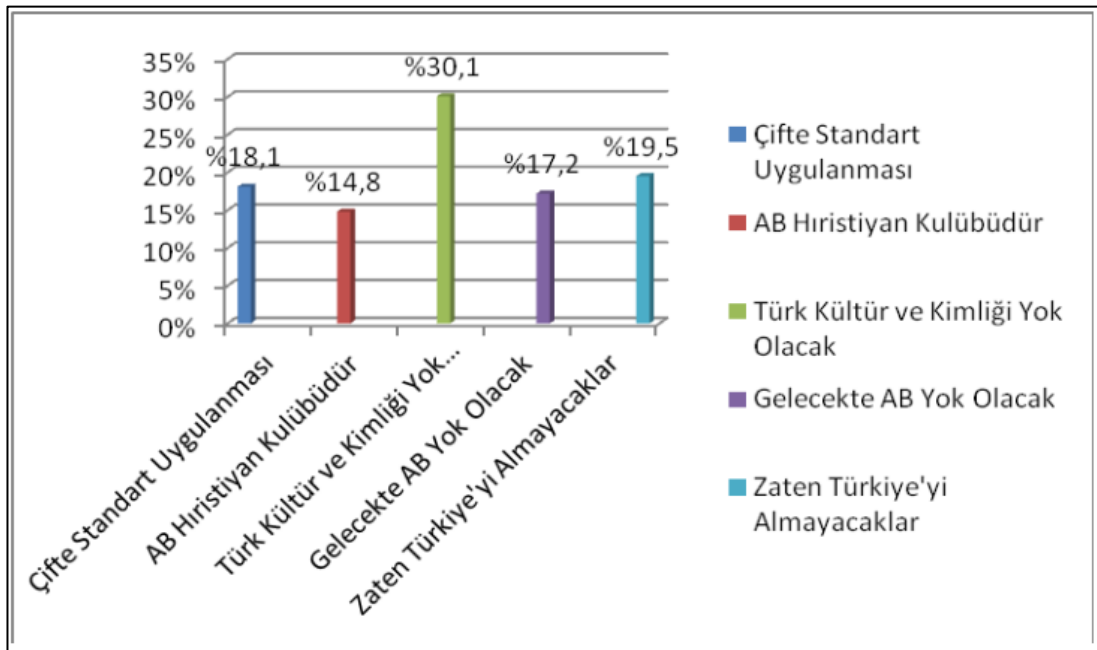

Tablo 17’de ise desteklemeyenlerin neden desteklemedikleri sorulmuş ve ankete katılan gençlerin %30,1’inin Türk kültürünün ve Türk kimliğinin bu bütünleşmeden zarar göreceği ve yok olacağı şeklinde cevap verdiği görülmüştür. Avrupa içerisinde yükselen Türkiye-kuşkuculuğu ve İslamofobi ile birlikte artan ötekileştirici söylem ve yaklaşımların verilen bu cevapta etkili olduğu belirtilebilir. Bir diğer dikkat çekici nokta ise, Türkiye’nin AB’ye girmesini desteklemeyen gençlerin desteklememe

³⁰⁶ M. Nail Alkan, "Türkiye’deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı", http://www.kas.de/wf/doc/kas_10971-1442-12-30.pdf?131011151936, (Erişim tarihi: 22.11.2015). Ayrıca bkz: Vatan, "Üniversitelilerin anketi şaşırttı", <http://www.gazetevatan.com/universitelilerin-anketi-sasirtti-574220-gundem/>, (Erişim tarihi: 22.11.2015).

nedenleri arasında "AB'nin Hıristiyan kulübü" algısının en son sırada yer almasıdır. Yani ankete katılan gençlerin çoğu, AB'yi din merkezli bir oluşum olarak görmemektedir.

Tablo 17: Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemiyorsanız nedeni nedir?

Kaynak: M. Nail Alkan, "Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı", http://www.kas.de/wf/doc/kas_10971-1442-12-30.pdf?131011151936, (Erişim tarihi: 22.11.2015), s. 17.

3. AVRUPA AÇISINDAN AB – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Tarihsel olarak ele alındığında Türkler ile Avrupalılar her daim birbirleriyle dinsel "öteki" olma hali üzerinden etkileşim içinde olmuşlar ve İnşacı yaklaşımın da belirttiği gibi kendi kimliklerini bu ötekileştirme üzerinden inşa etmişler ve meşru kılmışlardır. AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler ise başlangıcından beri AB üyesi ülkeler adına Avrupa bütünleşmesi projesinin dâhilinde olan ve tamamlayan parçalardan biri olarak görülmemiştir. Özellikle güvenlik politikaları kapsamında kurulan özel ilişkiler zamanında bile Türkiye daima Avrupa'nın dışı olarak kabul edilmiştir. Hatta 1964 yılındaki Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin AET'ye üye olma şansı oluştuğunda bile Türkiye'nin bu durumu AB kamuoyu nezdinde Avrupa bütünleşmesi dâhilinde algılanmamıştır.³⁰⁷ Şüphesiz bu algının kökenini Türkler ile Avrupalıların sahip olduğu coğrafi, kültürel ve sosyal farklılıklar oluşturmaktadır. Yani Türk kültürü, Avrupa kültürünün parçası olmaktan ziyade uzun yıllar boyunca parçalanmışlık içindeki Avrupa kültürünü bütünleştiren ve etkinleştiren birincil "öteki" enstrümanı olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyasındaki ilişkilerde ise ülkelerin ana endişe noktasını güvenlik sorunsalı kaplamıştır. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye gerek ABD gerekse AB açısından SSCB'ye karşı bu coğrafyanın güvenlik sağlayıcılarından biri olarak addedilmiş ve bu doğrultuda ilişkiler geliştirilmiş, projeler realize edilmiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası ilişkilerdeki iki kutupluluk sona erdikten sonra değişen dünya konjonktüründe uluslararası toplum açısından Türkiye'nin algısı da doğal olarak değişmiştir. 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde Danimarka'da gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'yle Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini içerecek şekilde genişlemenin yapılacağı ve bu süreçte aday olacak ülkelerin yerine getirmekle yükümlü olduğu temel kriterler saptanmıştır. Bu kriterlerden birincisine göre; tam üye olmak isteyen ülkelerin insan haklarına saygılı, hukuk üstünlüğünü benimsemiş ve azınlık haklarını koruyan güçlü

³⁰⁷ Heinz Kramer, "Turkey and the EU: The EU's Perspective", *Insight Turkey*, Cilt 8, Sayı 4, 2006, s. 24.

bir demokrasiye sahip olmaları gerekmektedir. İkinci kriter, AB içerisindeki rekabetçi baskılara ve piyasa güçlerine dayanabilecek kapasitede işlevsel bir piyasa ekonomisine sahip olmayı vurgularken; son kriter ise AB müktesebatı (*acquis communautaire*) kapsamındaki ortak kurallara, standartlara ve politikalara uyum yükümlülüğünü ifade etmektedir.³⁰⁸ 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke olarak ilan edilmesinden sonra 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan Türkiye erken genel seçimlerinde oyların %34,3'ünü alarak tek başına iktidar olan AKP iktidarı, 2005 yılında Türkiye'nin AB tam üyelik müzakere sürecinin başlamasına kadarki dönemde yukarıda belirtilen kriterlere yönelik önemli demokratikleşme reformları gerçekleştirmiştir. Bu reformasyon süreci bile AB kamuoyundaki genel Türkiye kanısının değişmesine yeterli olmamıştır. Öyle ki Philip Gordon ve Ömer Taşpınar bu konuyla ilgili olarak; Konsey'in tam üyelik müzakerelerinin açılmasını onaylamasına rağmen bu sürecin diğer aday ülke süreçlerinde çok daha uzun olacağı, sürecin başarıyla tamamlanmasının dahi yeterli olmayacağı ve tüm AB üyesi devletlerin Türkiye'yi AB'ye psikolojik olarak da kabul edecekleri devrimsel adımı atmaya hazır hissedecekleri ana kadar bu sürecin devam edeceği görüşünü belirtmişlerdir.³⁰⁹ 2005 sonrası AB içerisinde yükselen Türkiye-kuşkuçuluğu ile birlikte artan tutarsız söylem ve yaklaşımlar da söz konusu psikolojik devrimin boyutunun ve gerçekleştirilebilirliğinin ne kadar zor olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Kamu politikalarına yönelik vatandaşların sahip olduğu düşünce farklılıkları ve bu politikaların yaşamlarına etkilerinin farklı şekillerde olabileceğine dair inançlar, kitlesel siyasal davranışlar ve kamuoyu inşasının bireysel öz çıkarlara dayandığını göstermektedir. AB vatandaşları açısından da Avrupa bütünleşme projesi rasyonel ben-merkezci yaklaşım ile ele alınmakta olup, söz konusu projenin bireylerin ve mensubu oldukları ülkenin çıkarlarına yönelik etkileri doğrultusunda algılanmaktadır. Bu etkilerin çoğunluğu ekonomik ve finansal alanlarla ilgili kabul edilirken, söz konusu bütünleşme projesine karşı olanların da savunduğu en temel

³⁰⁸ Elizabeth Shakman Hurd, "Negotiating Europe: The Politics of Religion and Prospects for Turkish Accession", *Review of International Studies*, Cilt 32, 2006, s. 404.

³⁰⁹ Philip Gordon & Ömer Taşpınar, "Turkey's European Quest: The EU's Decision on Turkish Accession", *US-Europe Analysis Series*, The Brookings Institution Center on the United States and Europe, Eylül 2004, s. 4.

argümanı "yaşanacak olası ekonomik zararlar" oluşturmaktadır. AB içerisinde kabul edilmiş olan ekonomik politikaların AB vatandaşlarına yüklemiş olduğu ekonomik maliyet ve faydalar en net olarak "sermaye ve iş gücünün serbest dolaşımı" şeklinde ifade edilebilir. Buna göre şirketlerin ve dolayısıyla yatırımların, ucuz iş gücünün bulunduğu bir ülkeden diğerine kayma olasılığı artarken, aynı zaman da ucuz iş gücünün de yer değiştirmesi ve AB vatandaşları arasında rekabet ortamının kimi zaman faydalı kimi zamansa zararlı seyredebileceği ihtimaline temas edilir. Dolayısıyla düşük seviyeli meslek yeteneklerinin ve düşük gelirli kitlelerin bulunduğu ülkelerin AB'ye üyeliği AB vatandaşları açısından en tehlikeli potansiyel etkilerden kabul edilmektedir.³¹⁰ AB içerisindeki Türkiye-kuşuculuğunun³¹¹ bir kısmını işte bu ekonomik korku hali oluşturmaktadır. Buna göre Türkiye'nin AB'ye olası tam üyeliğiyle birlikte AB piyasası içerisindeki yatırımın bir kısmı daha düşük maliyet imkânları sağlayabilecek olan Türkiye'ye kayma riskiyle karşı karşıyadır. Diğer taraftan AB kamuyoyu içerisinde yerleşmiş olan oryantalist Türkiye imgesindeki fakir ve kalifiye olmayan yoğun Türk nüfusunun AB'ye tam üyelikle birlikte iş bulma gayesiyle AB'ye başlatabileceği yoğun göç dalgası olasılığı da göz önünde bulundurulmaktadır. Buna ek olarak; Türkiye'nin olası tam üyeliği halinde söz konusu bütünleşme projesinin yaşanılabilirliği de sorgulanmaya başlayacaktır. Çünkü Orta Doğu ve Asya'ya kadar genişleyen AB sınırları neticesinde belki de Gürcistan, Ermenistan, Moldovya, Ukrayna, Belarus ve hatta Rusya Federasyonu gibi ülkeler bile AB üyeliğini düşünmeye başlayacaklardır.³¹² Bir diğer endişe kaynağını ise sınırların genişlemesiyle birlikte Avrupa kültürünün İslam kültürü etkisi altına girebileceği ve bununla birlikte de Orta Doğu'daki İslami kökenli aşırı-dinci radikal terörist oluşumların saldırılarına maruz kalınabileceği olasılıkları oluşturmaktadır. Son dönemde Avrupa'da gerçekleşen terör saldırılarıyla bir yandan Müslümanlara yönelik endişe hali giderek İslamofobi'ye dönüşmüş, diğer yandan ise Orta Doğu'daki çatışma ortamından kurtulabilmek için Avrupa'ya göç etmeye çalışan insan sayısındaki artış ile büyük bir paradoks oluşmuştur. Dolayısıyla AB'nin

³¹⁰ Lauren M. McLaren, "Explaining Opposition to Turkish Membership of the EU", *European Union Politics*, Cilt 8, Sayı 2, 2007, ss. 254-256.

³¹¹ Ayşe Güneş-Ayata, *a.g.m.*, ss. 205-222.

³¹² Elizabeth Shakman Hurd, *a.g.m.*, s. 405.

Türkiye'nin üyeliğine dair en temel endişelerinden olan İslamofobi ve illegal göç sorununun daha detaylı şekilde incelenmesi yerinde olacaktır.

3.1. Avrupa'da İslamofobi

AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler ele alınırken taraflar arasındaki farkların en geneli ve en belirleyicisi olarak kültür başlığı altında din faktörü gösterilmektedir. Bu yargının özünü ise Avrupalıların gelişmiş Batı kültüründe yer alan Hıristiyanlar, Türklerin ise gelişmemiş Doğu kültüründeki Müslümanlar olarak kabul edilmesi oluşturmaktadır. Oysaki ne Avrupa ve AB Hıristiyandır ne de Türkiye Müslümandır. Devletlerin ve devlet oluşumlarının dini olmaz, vatandaşların yani bireylerin dini olur. Avrupa'nın ve dolayısıyla AB'nin çoğunluğunun Hıristiyanlardan, Türkiye'nin de çoğunluğunun Müslümanlardan oluştuğu şeklindeki bir ifade ise daha yerinde ve genelgeçer bir doğru olarak kabul görmektedir. Öte yandan 2015 yılı itibariyle 28 üyeli AB'nin toplam nüfusu yaklaşık olarak 510 milyon civarındayken³¹³, bu nüfusun yaklaşık 20 milyonunu –çoğunluğu farklı coğrafyalardan ve kültürlerden gelen kişiler olan– Müslümanlar oluşturmaktadır.³¹⁴ Her ne kadar karşılıklı bir etkileşim hali söz konusu olsa da en rasyonel ve geniş ifadeyle; Avrupa ile İslam arasında bir uyumsuzluk ve hatta çatışma hali söz konusudur. Bunun nedeni olarak ise Avrupa sekülerizmi ile geleneksel İslamiyet anlayışının farklı dünya görüşlerine dayanması gösterilebilir. Aslına bakılırsa Hıristiyanlık, İslamiyet ve hatta Musevilik aynı coğrafyada ortaya çıkmış, insan faaliyetlerinin her yönünü düzenleyen ilahi bir yasa inancını taşıyan, ortak zafer inancını paylaşan ve Asya'nın Hinduizm, Budizm, Konfiçyüsçülük gibi büyük dinlerinden her bakımdan ayrılan, birbiriyle yakından ilişkili ve aynı dinsel geleneğin değişik biçimleri olarak kabul edilebilirler.³¹⁵ Fakat Avrupa Hıristiyanlığının yaşamış olduğu uzun reformasyon süreciyle birlikte kilise-

³¹³ Eurostat, "Population Change-Demographic Balance and Crude Rates at National Level", <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

³¹⁴ Sedat Laçiner, Mehmet Özcan & İhsan Bal, *Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Olası Etkileri: Türkiyeli Avrupa*, 1. Baskı, Hayat Yayınları, İstanbul 2004, s. 23.

³¹⁵ Bernard Lewis, *İslam'ın Krizi*, Çeviren: Abdullah Yılmaz, 2. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul 2003, s. 18.

devlet anlayışı, kilise kurumu ve devlet kurumu olarak ikiye ayrılmış, toplumsal yaşamın merkezi konumundaki din çeperlere itilerek radikalleşmenin önüne geçilmiştir.³¹⁶ İslamiyet ise geçmişten günümüze dek daima dinsel hakikat ile politik gücü ayrılmaz biçimde iç içe kabul etmiştir. Yani dinsel hakikat tarafından politik güç kutsanırken, politik güç tarafından da dinsel hakikate destek olunur. Ayetullah Humeyni'ye ait olan "*İslam politik değilse, hiçbir şey değildir.*" sözü tam olarak bu felsefi yapıyı yansıtmaktadır.³¹⁷ Bundan dolayı İslam dünyasında, laikleşme, sekülerleşme, çağdaşlaşma gibi olgular Hıristiyanlığa ait sorunlar olarak addedilir ve İslamiyetin böyle bir sorunu içermediği belirtilir.³¹⁸ Söz konusu Avrupa sekülerizmi ile geleneksel İslamın bu uyumsuzluğu ve çatışma halinden dolayı "Avrupa İslamı" veya "İslamın Avrupalılaşması" söylemleri kullanılarak hem Avrupa'ya hem de İslama pozitif katkı sağlama ve mevcut durumu olumlulaştırma amacı güdülmektedir.

İslamın uluslararası toplum tarafından endişe unsuru olmaya başlayarak açık tehdide dönüşmesine sebebiyet veren ve nihayetinde de İslamofobi halini alan bir dizi terör olayları silsilesi mevcuttur. Bunların başında 11 Eylül 2001 yılında ABD'deki Dünya Ticaret Merkezi ve Amerikan Savunma Bakanlığı'na yapılan saldırılar gelmektedir. Yaklaşık 3000 kişinin hayatını kaybettiği "9/11 Terör Olayları"nı İslami köktendinci örgüt El-Kaide üstlenmiştir.³¹⁹ Bu saldırıların ardından ABD, önce Afganistan'a ardından da Irak'a operasyonlar düzenlemiş ve uluslararası literatürde Samuel Huntington'a ait olan "Medeniyetler Çatışması"³²⁰ tezini doğrular nitelikte "küresel terör" ya da "İslami terör" literatürü oluşturulmuştur. 11 Mart 2004 tarihinde İspanya'nın Madrid kentinde Atocha, Santa Eugenia ve El Pozo istasyonlarında 3 ayrı trende patlatılan bombalar neticesinde 191 kişi hayatını kaybederken 1841 kişi de yaralanmıştır. "İspanya'nın 11 Eylül Saldırıları" olarak nitelendirilen bu terör saldırısı yine El-Kaide tarafından

³¹⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 19. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 22.

³¹⁷ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 20.

³¹⁸ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, ss. 22-23.

³¹⁹ BBC, "The 9/11 Terrorist Attacks",

http://www.bbc.co.uk/history/events/the_september_11th_terrorist_attacks, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

³²⁰ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Cilt 72, Sayı 3, 1993, ss. 22-49.

üstlenilmiştir.³²¹ 2 Kasım 2004 tarihinde ise İslama yönelik sert eleştirileriyle bilinen ve İslam toplumlarındaki kadına şiddeti ön plana çıkaran Hollandalı yönetmen ve köşe yazarı Theo van Gogh, Amsterdam'da Fas asıllı Hollanda vatandaşı bir Müslüman tarafından öldürülmüştür.³²² Ardından 17 Eylül 2005 tarihinde Danimarka'nın "Politiken" gazetesinde yayınlanan Kåre Bluitgen'e ait "İslam Eleştirisinin Derin Korkusu" başlıklı köşe yazısı ve 30 Eylül 2005 tarihinde yine Danimarka'nın "Jyllands-Posten" gazetesinde İslam peygamberi Muhammed'i tasvir eden 12 farklı karikatür yayınlanmasıyla birlikte Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu ülkelerde şiddetli protestolar ve gösteriler yaşanmış, Hıristiyanlara ve kiliselere saldırıların düzenlenmesine neden olmuştur. Binlerce insanın katıldığı protestolarda yaklaşık 200 kişi hayatını kaybetmiştir.³²³ 22 Mayıs 2013 tarihinde ise İngiltere'nin Londra şehrinde İngiliz askeri olan Lee Rigby, iki Müslüman saldırgan tarafından satırla öldürülmüştür. Saldırganlar kameralara bu eylemi "her gün öldürülen Müslümanların intikamı" için yaptıklarını belirtmişlerdir.³²⁴ 7 Ocak 2015 tarihinde Paris'te Charlie Hebdo adlı karikatür dergisine yapılan saldırılarda ise 12 kişi ölürken 11 kişi de yaralanmış ve saldırı El-Kaide'nin Yemen kolu tarafından üstlenilmiştir.³²⁵ Son olarak ise yine Paris'te 13 Kasım 2015 tarihinde 7 farklı noktada aynı anda düzenlenen saldırılarda 130 kişi hayatını kaybederken 368 kişi de yaralanmıştır. Söz konusu terör saldırılarını "Irak ve Şam İslam Devleti" (İŞİD) isimli köktendinci terör örgütü üstlenmiştir.³²⁶

³²¹ BBC, "Madrid Train Attacks", <http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/guides/457000/457031/html/>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

³²² Zaman, "Hollandalı film yönetmeni Theo van Gogh öldürüldü", http://www.zaman.com.tr/gundem_hollandali-film-yonetmeni-theo-van-gogh-olduruldu_108325.html, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

³²³ Financial Times, "Timeline: How the cartoon crisis unfold", <http://www.ft.com/cms/s/2/d30b0c22-96ee-11da-82b7-0000779e2340.html>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

³²⁴ Reuters, "British security services in spotlight after soldier murder", <http://www.reuters.com/article/2013/05/24/us-britain-killing-cameron-idUSBRE94LOWU20130524>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

³²⁵ The Telegraph, "Charlie Hebdo attack: France's worst terrorist attack in a generation leaves 12 dead", <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11331902/Charlie-Hebdo-attack-Frances-worst-terrorist-attack-in-a-generation-leaves-12-dead.html>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

³²⁶ RTE News, "Paris attacks death toll rises to 130", <http://www.rte.ie/news/2015/1120/747897-paris/>, (Erişim tarihi: 23.11.2015). CBS News, "Injuries from Paris attacks will take long to heal", <http://www.cbsnews.com/news/injuries-from-paris-attacks-will-take-long-to-heal/>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

2001 yılındaki 9/11 Terör Olayları ile başlayıp Kasım 2015'teki Paris Saldırılarına kadarki dönem sonucunda özellikle Amerikalı ve Avrupalı Müslümanlar, İslam'ın uluslararası siyasi bir tehdit olarak algılandığı ve Müslümanların terörist olarak genellendiği oldukça acımasız bir korelasyon ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum da doğal olarak Batı ile İslam dünyası arasındaki ihtilafın derinleşmesine yol açmış ve İslam'ın modernleşmenin önünde bir engel ya da sorun teşkil ettiği algısının yayılmasına sebebiyet vermiştir.³²⁷ Avrupalı liberallerin, artan İslamofobinin tek çözümünün İslamın Avrupa'ya entegrasyonu olduğu yönündeki yaklaşımını destekleyen Bassam Tibi, "Avrupa İslamı" (*Euro-Islam*) yaklaşımını öne sürmüş ve İslam'ın ilerici özellikleri ile Avrupa kültürünün harmanlanarak iki taraf açısından da kazan-kazan ilişkisinin inşa edilebileceğini belirtmiştir.³²⁸ Fakat Avrupa halkının çoğunluğunun tam tersi yöndeki görüşleri ve olası bir uyumlaştırma projesinin daha da büyük felaketlere neden olabileceği yönündeki korkuları, yaşanan terör saldırılarıyla her geçen gün daha da artmaktadır. Diane Wolff'un yapmış olduğu tespite göre; AB içerisinde Türkiye'nin AB'ye olan muhalefetin özünde de Müslümanların Avrupa'nın bir parçası olmayı istemekten ziyade Avrupa kültürünü domine etmeyi isteyebilecekleri endişesi bulunmaktadır.³²⁹ Bernard Lewis'in İslam'ın yakın gelecekte Avrupa'nın dominant gücü olacağı ve Avrupa'nın İslamlaşacağı yönündeki beyanatları da Avrupa içerisindeki İslam korkusunu doğrular niteliktedir.³³⁰ Sonuç olarak; Avrupa içerisinde her geçen gün giderek derinleşen İslam korkusu ve öfkesi söz konusudur. Artan terör saldırıları neticesinde var olan bu medeniyet ayrımının daha derinleşeceği ve çok daha tehlikeli boyutlara ulaşacağı öngörülebilir. Sorunun çözümü adına ise önceliğin Avrupalılardan ziyade Müslümanlara düştüğü, Müslüman yoğunluklu devletlerin açık şekilde bu olaylara karşı durduğunu ifade etmesi gerekliliği aşikârdır. Bir diğer

³²⁷ Jocelyne Cesari, "Muslim Identities in Europe: The Snare of Exceptionalism", *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*, Editörler: Aziz Al-Azmeh & Effie Fokas, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York 2007, ss. 52-53.

³²⁸ Bassam Tibi, "Europeanizing Islam or the Islamization of Europe: Political Democracy vs. Cultural Difference", *Religion in an Expanding Europe*, Editörler: Timothy A. Byrnes & Peter J. Katzenstein, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York 2006, s. 204.

³²⁹ Diane Wolff, "Europe's Encounter With Islam", *Orlando Sentinel*, 2005, http://articles.orlandosentinel.com/2005-02-13/news/0502120135_1_european-union-terrorism-encounter-with-islam/3, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

³³⁰ The Jerusalem Post, "Muslims 'about to take over Europe'", <http://www.jpost.com/International/Muslims-about-to-take-over-Europe>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

önemli gereklilik ise İslam'ın yüz yıllardır en elzem ihtiyacı olan reform sürecini bir an önce başlatabilmesinde yatmaktadır. Liberal değerleri kendi öz değerleri ile harmanlayabilme başarısı gösterebilen İslam'ın hem Avrupa sekülerizmi ile hem de Avrupa kültürü ile ortak paydada buluşabileceği gerçeği son derece açıktır.

3.2. AB'de İlegal Göç Sorunu

Ulusal sınırlar içerisinde veya sınır ötesi bir yerden başka bir yere kalıcı yahut da kısa süreli yer değiştirme eylemine "göç" adı verilmektedir.³³¹ İnsanlar daha iyi bir yaşama kavuşabilme gayesiyle ekonomik sıkıntılar, kıtlık, savaşlar, baskılar gibi pek çok nedenden dolayı vatandaşı oldukları ülkeyi terk ederek daha gelişmiş ülkelere göç etmektedirler. Dünyanın çeşitli coğrafyalarındaki bu hareketlere yönelik hedef konumdaki ülkelerin uygulamış oldukları politikalarının sertliklerine bağlı olarak illegal yollara kaymalar görülebilmekte hatta organize olmuş suç örgütleri tarafından insanların umutları kullanılarak insan ticaretine dönüştürülebilmektedir.³³²

II. Dünya Savaşı'na kadar göç veren pozisyonundaki Avrupa, Savaş sonrası dönemden itibaren göç almaya başlayan ve kıtaya yönelen insan sayısı günden güne artan bir konuma gelmiştir. SSCB'nin dağılmasının ardından uluslararası arenada oluşan yeni tehdit algıları bağlamında Avrupa'nın batısı ile doğusu arasında artan ekonomik uçurum, refah seviyelerinde ve sağlanan imkânlardaki farklılıklar, Batı Avrupa'ya kitlesel göç ve sığınma sorununu doğurmuştur.³³³ Bu dönemde artan hükümetler arası işbirlikleri ve Avrupa Topluluğu'nun bütünleşme süreci, göç hareketlerinin yoğunluğunun daha da artmasına vesile olmuştur. 1985 ve 1990 yıllarında imzalanan ve 1997 yılındaki Amsterdam Anlaşması'yla Avrupa hukukuna dâhil edilen Schengen Antlaşması, 13 üye ülke arasındaki sınır kapılarında kontrolleri tümüyle kaldırmış ve böylelikle illegal göçmenler için Schengen bölgesine girdikten sonra hedef ülkeye ulaşma konusunda hiçbir engel

³³¹ Ayhan Gençler, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt 49, Sayı 1, 2005, s. 174.

³³² Sedat Laçiner, Mehmet Özcan & İhsan Bal, *a.g.e.*, s. 143.

³³³ Hakan Samur, "Avrupa Birliği'nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2008, s. 6.

kalmamıştır.³³⁴ 15-16 Ekim 1999 tarihlerinde düzenlenen Tampere Zirvesi'nde, AB'nin sığınma ve göç ile ilgili konularda ortak politikalar belirleyerek illegal göçün durdurulması ve bu hususta suç işleyenlerle mücadele etme kararı alınmıştır.³³⁵

Ardından 2003 yılındaki Lahey Zirvesi'nde sınır yönetiminde sıkı kontroller ve gözetleme vurgusu yapılmış, 2004 yılında Avrupa Konseyi'nde "Avrupa Birliği'nde Özgürlük, Güvenlik ve Adaletin Güçlendirilmesi" başlıklı Hague Programı kabul edilmiş, 2005 yılında yine Konsey'de "Birliğin Göçe Yönelik Global Yaklaşımı" oluşturulmuş, 2008 yılında ise "Avrupa Birliği İltica ve Göç Paketi" (AGİP) imzalanmıştır.³³⁶ AB'nin göç ve sığınma sorununa yönelik gerçekleştirmiş olduğu bütün bu reformlar sorunun temeline inmekten ziyade soruna yönelik kısa vadeli çözümler aradığı ya da sorunu üçüncü ülke topraklarına yönelttiği şeklinde sert eleştiriler almıştır.³³⁷

Türkiye'nin AB'ye yönelik illegal göç konusundaki pozisyona bakıldığında; 1990'lı yıllardan itibaren Afganistan, Pakistan, İran, Irak gibi ülkelere kaynaklandığı ve Türkiye topraklarından Avrupa'ya yönelen göç hareketlerini içerdiği görülmektedir. Hedef, transit ve kaynak ülke olmak üzere üç şekilde de göç sorununa maruz kalan Türkiye, uzun kara ve deniz sınırları ve buna ek olarak sistemli bir göç politikası olmaması sebebiyle kontroller konusunda ciddi sıkıntılar yaşamıştır.³³⁸ Türkiye'nin AB üyelik süreci, coğrafi konumu ve sahip olduğu illegal transit göçmen oranı da göz önünde bulundurulduğunda, AB üyesi ülkeler tarafından Türkiye'nin sınır kontrollerini güçlendirmesi ve söz konusu bu illegal göç dalgalarını kendi toprakları içerisinde çözmesi hususunda baskılar artmıştır. Artan bu baskılar doğrultusunda Türkiye, illegal göçle mücadele konusunda önemli bir ilerleme kaydetmiş ve nitekim sınırlarındaki güvenlik boyutunu arttırarak insan trafiğini kontrol altına almış, ceza kanununda değişiklikler yapmış ve illegal göçmenlerin kendi ülkeleriyle geri kabul anlaşmaları gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla da Türk

³³⁴ Sedat Laçiner, Mehmet Özcan & İhsan Bal, *a.g.e.*, s. 147.

³³⁵ Cansu Güleç, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları", *Tesam Akademi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2015, s. 87.

³³⁶ *A.g.m.*, ss. 87-89.

³³⁷ *A.g.m.*, ss. 90.

³³⁸ Emine Akçadağ, "Yasadışı Göç ve Türkiye", BİLGESAM Yayınları, Rapor No: 42, İstanbul 2012, s. 29.

güvenlik güçlerinin son yıllarda yakalamış olduğu illegal göçmen sayısında dikkate değer artış gözlenmiştir.³³⁹

3.3. Kamuoyu Yoklamaları

Avrupa kamuoyunun AB genişlemesi, Türkiye'nin üyeliği ve illegal göç üzerine görüşleri bu bölümde analiz edilecektir. Tablo 18'deki 2005-2013 yılları arasındaki AB genişlemesine yönelik yaklaşımlara bakıldığında, Avrupa kamuoyunun genişlemeyle ilgili 2005'den 2009'a kadar –2009'un ilk yarısı hariç– görüşlerinin olumlu olduğu ve genişlemeyi desteklediği görülmektedir. 2010 yılından itibaren ise AB genişlemesine yönelik olumsuz yaklaşımda önemli derecede artış olmuştur. Bu arada 2005-2009 arasında AB genişlemesine yönelik olumlu ya da olumsuz görüşler %50'yi hiç aşmamış iken özellikle 2011'den itibaren AB genişlemesini desteklemeyen Avrupalıların oranı %50 üzerine çıkmıştır. Katinka Barysch'e göre; genişlemeye olan yaklaşımların temelini ekonomik faktörler oluşturmaktadır. Özellikle AB'nin doğuya genişleme sürecinde, AB ekonomileri küreselleşme, genç nüfus ihtiyacı ve teknolojik değişiklikler ile uğraşırken onlarca milyon düşük maliyetli işçi AB piyasasına girmiştir. Hatta 2004 yılında Batı Avrupalıların %60'ı genişlemeyi kendilerini işinden edecek bir tür tehlike olarak görmekteyken, 2006 yılından itibaren Avrupa ekonomisinin kendini toparlamasıyla birlikte 2007 ilk yarısında bu korku dağılmış ve AB genişlemesine olan destek %45-46 seviyelerinden %49'a çıkmıştır. 2008-2009 finansal ve ekonomik krizlerinde ise genişlemeye olan destek %43-44 bandına inmiştir. Dolayısıyla AB ekonomisi dengelyi yakaladıkça Avrupalılar AB genişlemesi hususunda daha rahat hissetmekte ve bu süreci desteklenme yönünde ivme sergilemektedirler.³⁴⁰

³³⁹ Janja Vukasinovic, "Illegal Migration in Turkey-EU Relations: An Issue of Political Bargaining or Political Cooperation?", *Journal on European Perspectives of the Western Balkans*, Cilt 3, Sayı 2, 2011, ss.162-163.

³⁴⁰ Katinka Barysch, "What Europeans Think About Turkey and Why", *Centre For European Reform Essays*, Eylül 2007, http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/essay_turkey_barysch_25sept07-1392.pdf, (Erişim tarihi: 24.11.2015), s. 6.

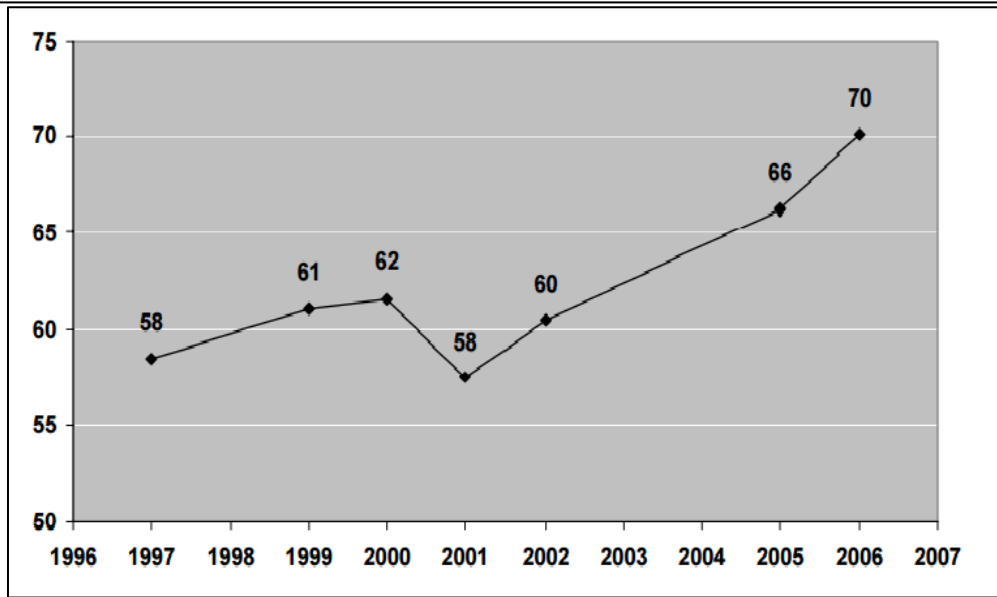
Tablo 18: AB Kamuoyunun Genişlemeye Yaklaşımı, 2005-2013 (%) – AB 25-27

	2005	2006	2006	2007	2007	2008	2008	2009	2009	2010	2010	2011	2011	2012	2012	2013	2013
	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
Destekliyorum	49	45	46	49	46	47	44	43	46	40	43	42	36	36	38	37	37
Desteklemiyorum	39	42	42	39	40	39	43	46	43	48	45	47	53	53	52	53	52
Bilmiyorum	12	13	12	12	14	14	13	11	11	12	12	11	11	11	10	10	11

Kaynak: Dimitris Dagdeverenis, "EU Public and Turkey's EU Membership", *Bridging Europe: More Europe, More Democracy*, EU-Turkey Dialogue Initiative Working Paper, No:2, 2014, s. 4. (Standart Eurobarometer Anketlerinden tablolştırılmıştır.)

Türkiye'nin üyeliğine yönelik yaklaşımlara bakıldığında ise, AB kamuoyunda daima olumsuz görüşün hâkim olduğu ve giderek de yükseldiği gözükmektedir.

Tablo 19: Avrupalıların Türkiye'nin AB Üyeliğine Olumsuz Yaklaşımı, 1996-2007 (%) – AB-15

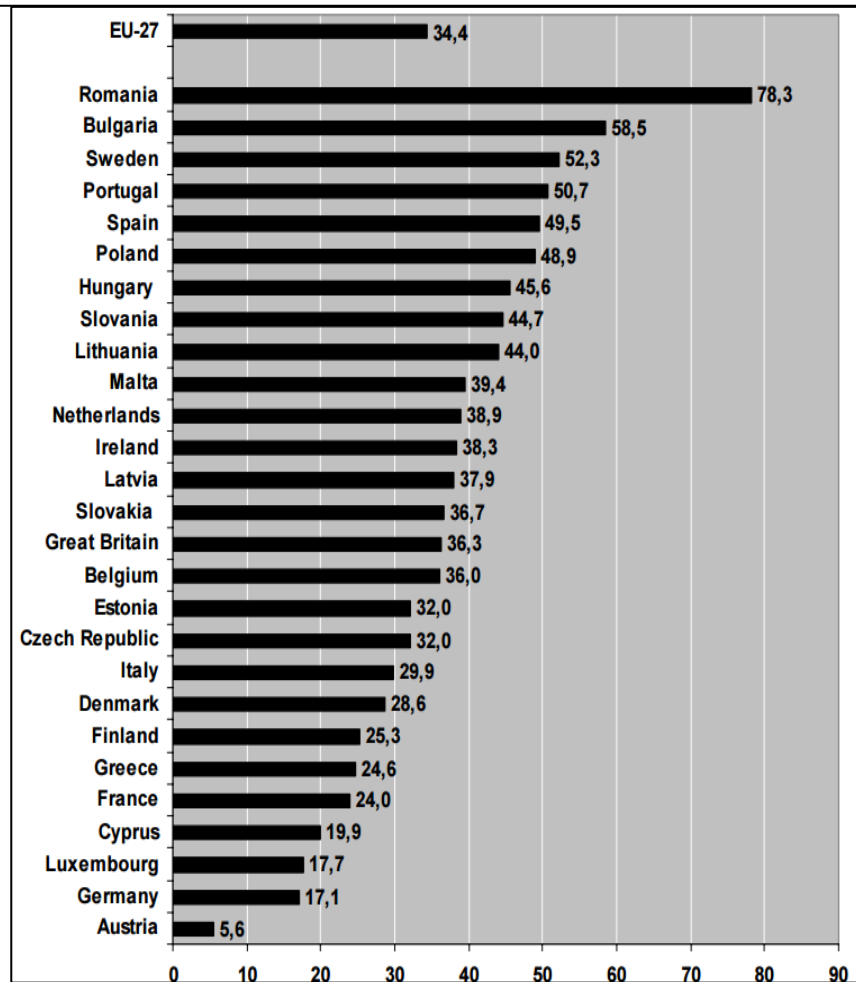

Kaynak: Jürgen Gerhards & Silke Hans, "Why not Turkey? Attitudes towards Turkish Membership in the EU among Citizens in 27 European Countries", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 49, Sayı 4, 2011, s. 747.

2001 yılındaki 9/11 Olayları sonrasında Türkiye'nin üyeliğine yönelik olumsuz yaklaşımda keskin bir yükselme olduğu ve Türkiye-kuşkuculuğunun yoğunlaştığı görülmektedir. 2005 sonrası başlayan tam üyelik müzakereleri sürecinde AB ile uyum kapsamında gerçekleştirilen reformların bile söz konusu olumsuz trende pozitif anlamda müspet etkide bulunduğu söylenememektedir. Avrupalıların Türkiye'ye yönelik kuşkuculuğunun temelinde ekonomik nedenler kadar coğrafi, tarihi, kültürel ve dini nedenlerin de etkili olduğu aşikârdır. Öyle ki kimi anketlerde, Türkiye'nin müzakere sürecindeki tüm yükümlülüklerini eksiksiz şekilde yerine getirdiği varsayıldığında bile Avrupa kamuoyu nezdindeki olumsuz görüşlerin yine

olumlu görüşlerin çok üzerinde olduğu görülmektedir. Türkiye'yi bu süreçte destekleyen ülkelere bakıldığında (Tablo 20) ise AB'ye son dönemde üye olan Romanya ve Bulgaristan başı çekmekte, bunlar dışında ise %50 seviyesinin üzerinde sadece İsveç ve Portekiz bulunmaktadır. Diğer ülkelerde Türkiye'ye destek %50'nin altından kalmaktadır.

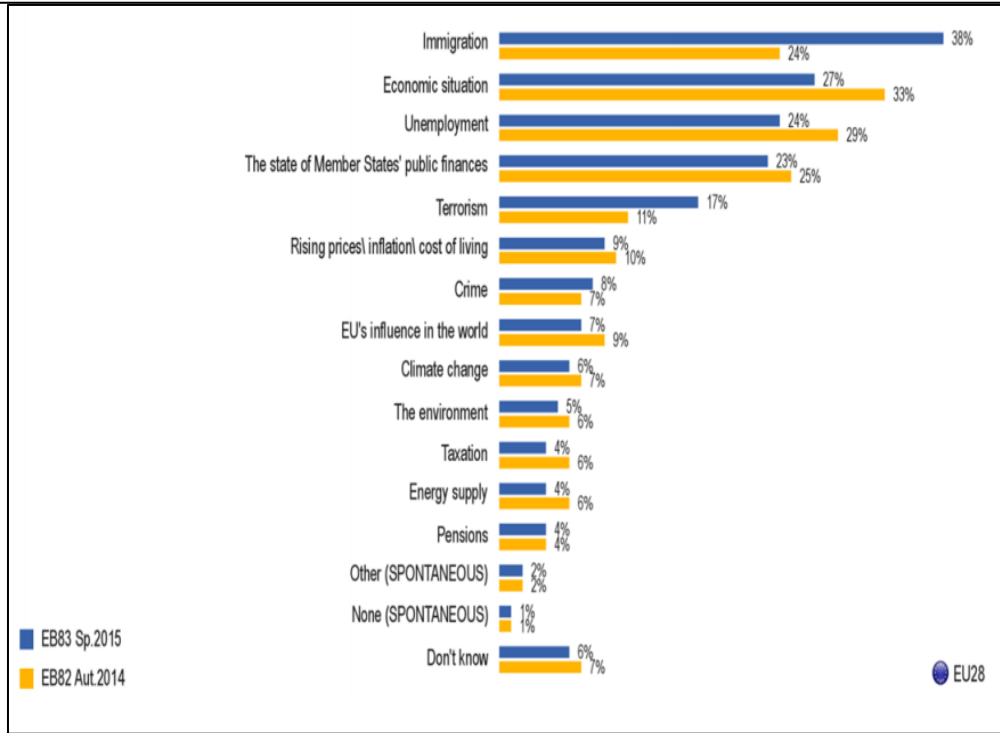
Tablo 20: Avrupa Ülkelerinin Türkiye'nin AB Üyeliğine Olumlu Yaklaşımı, 2006-2007 (%) – AB-27

Kaynak: Jürgen Gerhards & Silke Hans, "Why not Turkey? Attitudes towards Turkish Membership in the EU among Citizens in 27 European Countries", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 49, Sayı 4, 2011, s. 746.

Son olarak ise AB içerisindeki illegal göç sorununa yönelik yaklaşımlar değerlendirildiğinde, Eylül 2015 itibariyle Avrupalılar açısından AB'nin yüzleştirdiği en temel sorun olarak göç sorunu görülmektedir. 2014 yılında bu soruya ekonomik durum, işsizlik ve üye ülkelerin ekonomik durumları cevaplarının ardından göç sorunu şeklinde yanıt veren Avrupalılar, bilhassa Suriye'deki iç savaş sonrası Türkiye'yi transit ülke olarak kullanıp Avrupa ülkelerine gitmeyi hedefleyen Suriyelilerin akınına uğramış ve çok çok ciddi trajediler ortaya çıkmıştır. Artan terör olayları ise söz konusu soruna yaklaşımı doğal olarak değiştirmiş ve AB'yi bu konuda daha radikal adımlar atmaya itmiştir.

Tablo 21: AB'nin Şu Anki En Önemli İki Sorunu Sizde Nelerdir?, (%) – AB-28

Kaynak: Standart Eurbarometer 83, "Public Opinion in The European Union-First Results", Bahar 2015, [file:///C:/Users/TLG/Downloads/eb83_first_en%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/TLG/Downloads/eb83_first_en%20(3).pdf), (Erişim tarihi: 23.11.2015), s. 14.

SONUÇ

İnsanların ortaya müspet ifadeler koyabilmelerinin temelini yine insanların kendi ifadelerini baz almalarına dayandığını belirten İnşacı yaklaşımın hermeneutik döngüsü, özneliği kültür ve tarih deneyiminin merkezine yerleştirmiştir. Amillerin günlük pratikleri içerisinde yer alan bu öznelik sayesinde gerçekliğin sosyal inşası sürekli olarak yeniden gerçekleşmektedir. Kimlikler ve çıkarlar, söz konusu sürekli inşa sürecinin temel dayanaklarını oluşturmakta ve değişerek yinelenen kimliklerin karşılıklı beklentilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Bu açıdan Avrupa sosyal yapısına bakıldığında, Avrupalı devletlerin söylem ve davranışlarının karşılıklılık çerçevesinde ulusal kimliklerini gerçekleştirdikleri görülmektedir. Sosyal İnşacılığın sahip olduğu öznelarası epistemoloji ve sosyal ontoloji özellikleriyle Avrupa entegrasyon süreci ve üst kimlik olarak kabul edilen Avrupalılık kimliği daha anlaşılabilir hale getirilmektedir. Öyle ki, söz konusu entegrasyon süreciyle bir yandan AB üyesi devletlerin ve bu devletlerin vatandaşlarının çıkarları ve kimlikleri yeniden şekillendirilirken bir yandan da aday ülkelerin ve vatandaşlarının algıları inşa edilmektedir.

Diğer taraftan kültür tarihi oluşumuyla birlikte "biz" kimliğini oluşturan "ötekiler" kimliğinin vermiş olduğu belirsizlik ve endişe hali azaltılmaktadır. Sosyal ortam içerisinde bireylerin toplumsallaşarak temel gereksinimlerini birliktelik ve eşgüdüm halinde sağlaması, ortak benliğin yaratılmasına vesile olmaktadır. Bundan dolayı Avrupalılık kimliği, Avrupa kültürü içerisinde bütünleştirici, öğrenilebilir ve tarihsel boyutlarda anlamlar kazanmıştır. Özellikle kültürün katı ve geleneksel değerleri olan, sorgulanmaksızın benimsenen ilkel duyguların organik olarak evrilmesi hali, din olgusunun tüm mikro ve makro topluluklarda esas teşkil etmesine sebep olmaktadır. Parçalı Avrupa ve Arap topluluklarının bilhassa makro ölçekte büyük kültürler haline dönüşmelerinin izahı, dinin kimlikleşerek kapsayıcı kültürler inşa etmesinde yatmaktadır.

Kimlikleşen ve kültürleşen dinler, uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerin ana çekince unsurlarından kabul edilmektedir. Avrupalılaştırma adı verilen süreç sayesinde ise söz konusu endişe halinin Batı standartları doğrultusunda dağıtılması hedeflenmiştir. Buna göre; hem Avrupa coğrafyası içerisindeki üye/aday/potansiyel aday ülkelerle hem de bu coğrafya dışarısında kabul edilen partner ülkelerle olan etkileşimin geliştirilebilmesi adına birtakım standartlara dayanan yakınlaşma çabaları söz konusudur. Soğuk Savaş döneminin ideolojik eksenli kutuplaşmış yapısı bu yakınlaşmaya çok fazla katkı sağlamamasına rağmen, SSCB'nin dağılmasından sonra 2001 yılına kadarki dönemde uluslararası ilişkilerin çok boyutlu şekilde geliştirilebilme fırsatı doğmuştur. Özellikle bu dönemde AB'nin ekonomik ve güvenlik standartlarının yanına hukuksal ve sosyo-kültürel standartların da eklendiği ve kolektif hedef kalitesinde ciddi seviyelerde yükselmenin gerçekleştiği görülmektedir. Hatta bu dönemin Uluslararası İlişkiler literatüründeki kimlik, kültür, dil gibi çeşitli unsurların ilişkilerdeki belirleyiciliğine dair yapılan araştırmaların sayısındaki artış, söz konusu önermeyi doğrular niteliktedir. Dolayısıyla Avrupalılaştırma süreci, tarafların siyasal, ekonomik, kültürel, hukuksal, bilimsel ve sosyal açılardan restorasyonu üzerinden gerçekleşebilmektedir.

Türkiye'nin Avrupalılaştırması ele alındığında ise, Osmanlı devleti sonrası kurulan modern, çağdaş ve laik Türkiye Cumhuriyeti ile AB'nin değerleri ve hedefleri arasında tutarlılık olduğu görülmektedir. Fakat bu tutarlılık hali, AB ile Türkiye arasındaki ilişkilere tam anlamıyla ve müspet olarak yansıyamamıştır. Gerek taraflar açısından gerekse uluslararası konjonktürün etkisinden dolayı söz konusu ilişki oldukça enteresan, uzatmalı ve inişli-çıkışlı karaktere bürünmüştür. 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin "aday ülke" ilan edilmesinden 2004 yılındaki Brüksel Zirvesi'nde "3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakerelerinin başlaması" kararına kadarki süreç, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin en yoğun olduğu ve Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu çok sayıda radikal reformlar ile Avrupalılaştırma sürecine pozitif anlamda en fazla reaksiyonu verdiği dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönem içerisinde Türk kamuoyunun AB'ye yönelik yaklaşımı en yüksek seviyelere ulaşırken, 2005 sonrası dönemde AB'nin yaklaşımlarındaki muğlaklaşma neticesinde AB'nin samimiyeti

Türkler tarafından sorgulanır olmuş ve artan Avrupa-kuşkuculuğu ile kamuoyu desteği giderek azalmıştır. Diğer taraftan Avrupalılar her daim Türklere kuşkuyla yaklaşmışlar ve yapılan kamuoyu yoklamalarında da görüleceği üzere Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği daima çoğunluk tarafından olumsuz addedilmiş ve eleştirilmiştir.

2001 yılındaki 9/11 Terör Olayları'yla birlikte uluslararası ilişkiler yapısında radikal bir dönüşüm yaşanmış olup, SSCB'nin dağılmasından sonra oluşan boşluğun "küresel terörizm" veya "yeni terörizm" literatürü üzerinden medeniyetler çatışması tezini doğrular nitelikte doldurulduğu ve söz konusu küresel terörizmi İslam medeniyetine indirgeyen yaklaşımların giderek arttığı görülmüştür. Bu indirgemci yaklaşımlar neticesinde uluslararası ilişkilerde İslamofobi hızla yaygınlaşmış ve çoğunlukla Müslümanlar hedef gösterilmiştir. Türkiye'nin çoğunluğunun Müslümanlardan oluştuğu gerçeği de ister istemez Avrupalılar nezdindeki Türk imajını olumsuz etkilemiştir. Son dönem Türk siyasal yaşamında yükselen siyasal İslamın giderek otoriterleşmesi ve 1999-2005 arasındaki reform dalgasının demokratikleşme ruhuyla çelişir hale gelmesi de Batı tarafındaki Türkiye-kuşkuculuğunun artmasına katkıda bulunmuştur. Çağdaş ve laik tanımlamalı bir hukuk devleti olan Türkiye'nin sergilediği modern Türk-İslamı imgesi, Türk dış politika yapıcılarının tercihleri ve kararları doğrultusunda oluşan "ksen kayması" ya da "ksen sarsılması" tartışmaları ve Türk iç politikasındaki eylemlerin beşeri değerlerde yaratmış olduğu erozyon etkisi neticesinde ciddi anlamda yara almıştır. Avrupalılar nezdinde özgürlük, eşitlik, adalet, insan hakları, demokrasi, basın özgürlüğü, gibi liberal değerlerin benimsenme ve sindirilme evresi olarak addedilen "Türkiye'nin Avrupalılaşma süreci" açık şekilde sorgulanır hale gelmiş ve Türkiye'nin yüzünü Avrupalılaşma yerine Orta Doğululaşmaya çevirdiği yönündeki endişelerin artmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde din olgusunun belirleyiciliği, özellikle son dönemde –hiçbir dönemde olmadığı kadar– bariz bir hal almıştır.

Köktendinci İslam örgütlerinin 2001'den sonra hem dünya genelinde hem de Avrupa özelinde arttırdığı terör saldırıları göstermektedir ki; İslam dünyasının kendi medeniyeti üzerinde geniş çaplı bir reform hareketi gerçekleştirmesi gerekliliği kaçınılmaz boyutlara ulaşmıştır. İslam kültürü ile demokrasi kültürü arasındaki

sorunsalın giderilmesi ve İslam'ın bugünün dünyasıyla uyumlu hale getirilmesi elzemdir. İnsani değerlerin ön plana çıkarıldığı, farklılıkları saygıyla kucaklayan ve destekleyen İslam motifleri, Müslüman yoğunluğa sahip dünya ülkelerince daha yüksek sesle dile getirilmelidir. İslam kültürünün çeşitli kaynaklarına dayandırılarak yapılan terör saldırılarının, Batı'dan ziyade öncelikli olarak ve en net şekilde İslam dünyası tarafından kınanması, bu eylemleri gerçekleştiren örgüt oluşumlarının engellenmesi ve gerekli tepkilerin en sert şekilde verilmesi gerekmektedir.

Hıristiyan dünyası ile İslam dünyası arasındaki ilişkilerin çatışma halini almaya başladığı bugünün dünyasında, AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin normalleştirilerek bütünleşmenin tam anlamıyla sağlanması, söz konusu "medeniyetler çatışması" ortamının "medeniyetler ittifakı"na dönüştürülebilmesi adına önemli bir fırsat sunmaktadır. Türkiye'nin İslami kimliğinin, İslam dünyasında gerçekleştirilebilecek olası Reform Hareketine rol model olabileceği ve öncülük edebileceği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'deki siyasal ve toplumsal erozyonun önüne geçilmesi ve oldukça güçlü pozisyona haiz olan siyasal İslam hareketinin son dönemdeki otoriterleşme seyrinden yeniden özgürleşme ve demokratikleşme seyrine dönmesi son derece büyük önem arz etmektedir. AB içerisindeki Türkiye-kuşkuculuğu ile Türkiye'deki Avrupa-kuşkuculuğunun aşılabilmesi adına toplumların yakınlaşmasını sağlayacak, etkileşimi ve iletişimi geliştirecek karşılıklı kültürel politikaların yoğunlaştırılması ve bunun samimi olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Her ne kadar uluslararası aktörlerin eylemlerinin ve davranışlarının çıkış noktasını kendi çıkarları oluştursa da, samimiyet, dürüstlük ve iyi niyet sayesinde elde edilen siyasal çıkarlar kalıcı hale dönüşebilmektedir. Dünya üzerindeki barış ortamının daimi olarak tesis edilmesi ve AB'nin kuruluşundan bu yana vurgulanan "çeşitlilik içinde birlik" gayesinin küresel anlamda gerçekleşebilmesi ancak bu şekilde mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akdemir, Erhan, *Avrupa Birliği'nde Kimlik, Kùltür Tartışmaları ve Tùrkiye*, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2013.

Almond, Gabriel A. & Verba, Sidney, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, 1. Baskı, Sage Publications, California 1989.

Aziz, Aysel, *Toplumsallaşma ve Kitlesele İletişim, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları No:2*, Ankara 1982.

Bache, Ian, *Europeanization and Multilevel Governance: Cohesion Policy in the European Union and Britain*, 1. Baskı, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland 2008.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas, *The Social Construction of Reality*, Penguin Books, London 1991.

Berkes, Niyazi, *Tùrkiye'de Çağdaşlaşma*, 19. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Bozdağlıoğlu, Yùcel, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, New York 2003.

Brown, Chris & Ainley, Kirsten, *Uluslararası İlişkileri Anlamak, Çeviren: Arzu Oyacıoğlu*, 3. Baskı, Yayınodası, İstanbul 2008.

Bruter, Michael, *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*, Palgrave Macmillan, 1. Baskı, New York 2005.

Carr, Edward Hallett, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, 1. Baskı, Palgrave Publishers Ltd., New York 2001.

Chernoff, Fred, *Theory and Metatheory in International Relations: Concepts and Contending Accounts*, Palgrave Macmillan, New York 2007.

Coşkun, Enis, *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul 2001.

Cunningham, William, *The Reformers and The Theology of the Reformation*, 1. Baskı, Hamilton, Adams and John Robertson, Edinburgh 1890.

Davies, Norman, *Europe: A History*, 1. Baskı, HarperPerennial, New York 1998.

Delanty, Gerard, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 1995.

Dinan, Desmond, *Avrupa Birliği Tarihi*, Çeviren: Hale Akay, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

Dougherty, James E. & Pfaltzgraff, Robert L., Jr., *Contending Theories of International Relations*, J. B. Lippincott Company, Philadelphia 1971.

Erdenir, F. H. Burak, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikayesi*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2010.

Evans, Graham & Newnham, Jeffrey, *The Penguin Dictionary of International Relations*, 1. Baskı, Penguin Books, London 1998.

Fligstein, Neil, *Euroclash: The EU, European Identity, and The Future of Europe*, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2008.

Friedrichs, Jörg, *European Approaches to International Relations Theory: A House With Many Mansions*, 1. Baskı, Routledge, London 2004.

Giddens, Anthony, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Polity Press, Cambridge 2013.

Gregory, Derek; Johnston, Ron; Pratt, Geraldine; Watts, Michael J. & Whatmore, Sarah, *The Dictionary of Human Geography*, 5. Baskı, Wiley-Blackwell, Singapur 2009.

Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.

Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çeviren: Müntekim Ökmen, 1. Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1973.

Hudson, Valerie M., *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, 1. Baskı, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland 2007.

İnanç, Hüsamettin, *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2005.

Jackson, Robert & Sørensen, Georg, *Introduction to International Relations*, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 1999.

Jørgensen, Knud Erik, *International Relations Theory: A New Introduction*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010.

Kaya, Ayhan, *Europeanization and Tolerance in Turkey: The Myth of Toleration*, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2013.

Kroeber, Alfred Louis & Kluckhohn, Clyde, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Peabody Museum of American Archæology and Ethnology, Harvard University, Cilt 47, Sayı 1, Cambridge, Massachusetts 1952.

Kuhn, Thomas S., *The Structure of Scientific Revolution*, Genişletilmiş 2. Baskı, The University of Chicago Press, Chicago 1970.

Laçiner, Sedat, Özcan, Mehmet & Bal, İhsan, *Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Olası Etkileri: Türkiyeli Avrupa*, 1. Baskı, Hayat Yayınları, İstanbul 2004.

Lamborn, Alan C. & Leggold, Joseph, *World Politics Into The Twenty-First Century: Unique Contexts, Enduring Patterns*, 1. Baskı, Prentice Hall, New Jersey 2002.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kıratlı, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

Lewis, Bernard, *İslam'ın Krizi*, Çeviren: Abdullah Yılmaz, 2. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul 2003.

McCormick, John, *Avrupa Birliği'ni Anlamak*, Çevirenler: Yusuf Şahin & Hasan Hüseyin Şahin, 1. Baskı, BigBang Yayınları, Ankara 2014.

Murphy, Alexander B., Jordan-Bychkov, Terry G. & Jordan, Bella Bychkova, *The European Culture Area: A Systematic Geography*, 1. Baskı, Rowman & Littlefield, Maryland 2014.

Onuf, Nicholas Greenwood, *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*, 1. Baskı, Routledge, Oxon 2013.

Onuf, Nicholas Greenwood, *World Of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Routledge, Abingdon, Oxon 2013.

Öner, Selcen, *Turkey and the European Union: The Question of European Identity*, 1. Baskı, Lexington Books, Maryland 2011.

Özgöker, Uğur & Musaoğlu, Nezih, *Avrupa Kimliği Kurgusu*, 2. Baskı, Paradigma Kitabevi Yayınları, Edirne 2013.

Pagden, Anthony, *Avrupa Fikri*, Çeviren: Rahmi Ögdül & Mesut Varlık, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.

Phillips, John Roland Seymour, *The Medieval Expansion of Europe*, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 1988.

Ritter, Joachim, *Avrupa'nın Sorunu Olarak Avrupalılaşıma*, Çeviren: Ayça Sabuncuoğlu, 1. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul 1994.

Schaff, Philip, *History of the Christian Church, Volume VII, Modern Christianity, The German Reformation*, 2. Baskı, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, Michigan 2002.

Siedentop, Larry, *Democracy in Europe*, 1. Baskı, Penguin Books, London 2000.

Smith, D., Anthony, *Milli Kimlik*, Çeviren: Bahadır Sina Şener, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Taylor, Edward B., *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom*, 3. Baskı, J. Murray, Cilt 1, Londra 1891.

Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, 1. Baskı, McGraw-Hill, Inc., New York 1979.

Wendt, Alexander, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Çeviren: Helin Sarı Ertem & Suna Gülfer İhlamur Öner, 1. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2012.

Williams, Raymond, *Anahtar Sözcükler*, Çeviren: Savaş Kılıç, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, ss. 105-112; Raymond Williams, *Kültür*, Çeviren: Suavi Aydın, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1993.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çeviren: Yasemin Saner Gönen, 14. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Makaleler / Kitap Bölümleri

Adler, Emanuel, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, Cilt 3, Sayı 3, 1997.

Akçadağ, Emine, "Yasadışı Göç ve Türkiye", *BİLGESAM Yayınları*, Rapor No: 42, İstanbul 2012.

Allen, David & Smith, Michael, "Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena", *Review of International Studies*, Cilt 16, Sayı 1, 1990.

Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Teori, Yaklaşım ve Analiz", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, No. 3-4, 1996.

Ateş, Davut, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2008.

Bağcı, Hüseyin, "Bosna-Hersek – Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, 1992.

Balzaretti, Ross, "The Creation of Europe", *History Workshop*, Sayı 33, 1992.

Belluci, Paolo, Sanders, David & Serricchio, Fabio, "Explaining European Identity", *The Europeanization of National Politics? Citizenship and Support in a*

Post-Enlargement Union, Editörler: David Sanders, Paolo Belluci, Gabor Toka & Mariano Torcal, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2012.

Boer, Pim den, "Europe to 1914: The Making of An Idea", *The History of the Idea of Europe*, Editörler: Kevin Wilson & Jan Van Der Dussen, 2. Baskı, Routledge, New York 1995.

Borneman, John & Fowler, Nick, "Europeanization", *Annual Review of Anthropology*, Cilt 26, 1997.

Bostancı, Mustafa, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", *Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, 2013.

Bölükbaşı, H. Tolga, Ertugal, Ebru & Özçürümez, Saime, "Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye'yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaştırma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 30, 2011.

Bozkır, Volkan, "A New Relations in Turkey-EU Relations", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 13, Sayı 4, 2015.

Börzel, Tanya & Risse, Thomas, "Conceptualising the Domestic Impact of Europe", *The Politics of Europeanization*, Editörler: Kevin Featherstone & Claudio M. Radaelli, 1. Baskı, Oxford University Press, Oxford 2003.

Brubaker, Rogers & Cooper, Frederick, "Beyond 'Identity'", *Theory and Society*, Cilt 29, Sayı 1, 2000.

Buller, Jim & Gambler, Andrew, "Conceptualising Europeanisation", *Public Policy and Administration*, Cilt 17, Sayı 2, 2002.

Castano, Emanuele, "European Identity: A Social-Psychological Perspective", *Transnational Identities: Becoming European in the EU*, Editörler: Richard K. Herrmann, Thomas Risse & Marilyn B. Brewer, 1. Baskı, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2004.

Cesari, Jocelyne, "Muslim Identities in Europe: The Snare of Exceptionalism", *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*, Editörler: Aziz Al-Azmeh & Effie Fokas, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York 2007.

Checkel, Jeffrey T., "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Cilt 50, Sayı 1, 1998.

Checkel, Jeffrey T., "The Europeanization of Citizenship?", *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Editörler: Maria Green Cowles, James Caporaso & Thomas Risse, 1. Baskı, Cornell University Press, New York 2001.

Checkel, Jeffrey T., "'Going Native" in Europe? Theorizing Social Interaction in European Institutions", *Comparative Political Studies*, Cilt 209, Sayı 1/2, 2003.

Checkel, Jeffrey T., "Constructivism and EU Politics", *Handbook of European Union Politics*, Editörler: Knud Erik Jorgensen, Mark A. Pollack & Ben Rosamond, Sage Publications, London 2006.

Checkel, Jeffrey T., "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework", *International Institutions and Socialization in Europe*, Editör: Jeffrey T. Checkel, Cambridge University Press, New York 2007.

Checkel, Jeffrey T. & Katzenstein, Peter J., "The Politicization of European Identities", *European Identity*, Editörler: Jeffrey T. Checkel & Peter J. Katzenstein, 1. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Christiansen, Thomas, Jorgensen, Knud Erik & Wiener, Antje, "The Social Construction of Europe", *Journal of European Public Policy*, Cilt 6, Sayı 4, 1999.

Coşkun, Ali, "Din ve Kimlik", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 24, 2003.

Dagdeverenis, Dimitris, "EU Public and Turkey's EU Membership", *Bridging Europe: More Europe, More Democracy*, EU-Turkey Dialogue Initiative Working Paper, No:2, 2014.

Delors, Jacques, "A Necessary Union", *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Editörler: Brent F. Nelson & Alexander C-G. Stubb, 1. Baskı, Palgrave Publishers, New York 1998.

Dönmez, Rasim Özgür, "Orta Asya ve Kafkasya'da Siyasal Şiddet: Yerelden Küresele", *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası*, Editör: M. Turgut Demirtepe, 1. Baskı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Ege, Aslı, "Türk Dış Politikasında 1990'lı Yıllar: Soğuk Savaş Sonrası Dönüşüm ve İstikrar", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, 2008.

Eldem, Tuba, "The End of Turkey's Europeanization?", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 12, Sayı 1, 2013.

Eralp, Atila, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Editör: Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ertem, Helin Sarı, "Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği"", *Güvenlik Stratejileri*, Sayı 16, 2012.

Exadaktylos, Theofanis & Radaelli, Claudio M., "Research Design in European Studies: The Case of Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 47, Sayı 3, 2009.

Faltin, Lucia, "Introduction: The Religious Roots of Contemporary European Identity", *The Religious Roots of Contemporary European Identity*,

Editörler: Lucia Faltin & Melanie J. Wright, 1. Baskı, Continuum Books, Londra 2007.

Featherstone, Kevin, "Introduction: In the Name of 'Europe'", *The Politics of Europeanization*, Editörler: Kevin Featherstone & Claudio M. Radaelli, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2003.

Fierke, Karin M., "Constructivism", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Editörler: Tim Dunne, Milja Kurki & Steve Smith, 3. Baskı, Oxford University Press, Oxford 2013.

Freire, Lucas G., "The Potential and the Pitfalls of Metatheory in IR", *Estudos Internacionais*, Cilt 1, Sayı 2, 2013.

Gençler, Ayhan, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt 49, Sayı 1, 2005.

Gerhards, Jürgen & Hans, Silke, "Why not Turkey? Attitudes towards Turkish Membership in the EU among Citizens in 27 European Countries", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 49, Sayı 4.

Gleason, Philip, "Identifying Identity: A Semantic History", *The Journal of American History*, Cilt 69, Sayı 4, 1983.

Gordon, Philip & Taşpınar, Ömer, "Turkey's European Quest: The EU's Decision on Turkish Accession", *US-Europe Analysis Series*, The Brookings Institution Center on the United States and Europe, Eylül 2004.

Göktepe, Cihat & Seydi, Süleyman, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 72, 2015.

Güleç, Cansu, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları", *Tesam Akademi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2015.

Günel, Altuğ, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1-2, 2004.

Günay, Defne, "Avrupalılaşıma", *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Editörler: Belgin Akçay & İlke Göçmen, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014.

Güneş-Ayata, Ayşe, "From Euro-scepticism to Turkey-scepticism: Changing Political attitudes on the European Union in Turkey", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Cilt 5, Sayı 2, 2003.

Haas, Ernst B., "The Uniting of Europe", *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Editörler: Brent F. Nelson & Alexander C-G. Stubb, 1. Baskı, Palgrave Publishers, New York 1998.

Habermas, Jürgen, "Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe", *Theorizing Citizenship*, Editör: Ronald Beiner, 1. Baskı, State University of New York Press, New York 1995.

Habermas, Jürgen, "Why Europe Needs A Constitution", *New Left Review*, Cilt 11, Eylül-Ekim 2001.

Hang, Nguyen Thi Thuy, "Europeanization: Simply A Top-Down Process?", *Marmara Journal of European Studies*, Cilt 19, Sayı 1, 2011.

Hirschhausen, Ulrike V. & Patel, Kiran Klaus, "Europeanization in History: An Introduction", *Europeanization in the Twentieth Century: Historical Approaches*, Editörler: Martin Conway & Kiran Klaus Patel, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2010.

Hoffman, Stanley, "An American Social Science: International Relations", *MIT Press and American Academy of Arts & Sciences*, Cilt 106, Sayı 3, 1977.

Hudson, Ray, "One Europe or Many? Reflections on Becoming European", *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Cilt 25, Sayı 4, 2000.

Huntington, Samuel P., "The Clash of Civilizations? ", *Foreign Affairs*, Cilt 72, Sayı 3, 1993.

Jones, Sian & Graves-Brown, Paul, "Introduction: Archaeology and Cultural Identity in Europe", *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities*, Editörler: Paul Graves-Brown, Sian Jones & Clive Gamble, 1. Baskı, Routledge, New York 1996.

Judt, Tony, "The Past is Another Country: Myth and Memory in Post-war Europe", *Daedalus*, Cilt 121, Sayı 4, 1992.

Kadayıfçı-Orellana, S. Ayşe, "Religion, Violence and The Islamic Tradition of Nonviolence", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 34, 2003.

Kaliber, Alper, "Europeanization in Turkey: In Search of a New Paradigm of Modernization", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 16, Sayı 1, 2014.

Kassim, Hussein, "Conclusion", *The National Co-ordination of EU Policy*, Editörler: Hussein Kassim, Guy Peters & Vincent Wright, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2000.

Kaya, Sezgin, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 3, 2008.

Keenes, Ernie, "Paradigms of International Relations: Bringing Politics Back In", *International Journal*, Cilt 44, Sayı 1, 1988/1989.

Keil, Soeren, "Introduction to Special Issue: Europeanization, State-Building and Democratization in the Western Balkans", *Nationalities Papers*, Cilt 41, Sayı 3, 2013.

Keohane, Robert O., "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, Cilt 32, Sayı 4, 1988.

Kirby, Dianne, "Religion and the Cold War – An Introduction", *Religion and The Cold War*, Editör: Dianne Kirby, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2003.

Kohli, Martin, "The Battlegrounds of European Identity", *European Societies*, Cilt 2, Sayı 2, 2000.

Kranz, Nickie, "Martin Luther Stands in History as a Leader of the Protestan Reformation", *Journal of Undergraduate Research at Minnesota State University*, Sayı 13, Cilt 5, Mankato 2005.

Ladrech, Robert, "Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 32, Sayı 1, 1994.

Laffan, Brigid & Stubb, Alexander, "Member States", *The European Union: How Does it Work?*, Editörler: Elizabeth Bomberg & Alexander Stubb, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2003.

Laffan, Brigid, "The European Union and Its Institutions as "Identity Builders"", *Transnational Identities: Becoming European in the EU*, Editörler: Richard K. Herrmann, Thomas Risse & Marilyn B. Brewer, 1. Baskı, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2004.

Laitin, David D., "Political Culture and Political Preferences", *American Political Science Review*, Cilt 82, Sayı 2, 1988.

Lake, David A., "Theory is dead, long live theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Cilt 19, Sayı 3, 2013.

Lapid, Yosef, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Cilt 33, Sayı 3, 1989.

Lenschow, Andrea, "Europeanisation of Public policy", *European Union: Power and Policy-making*, Editör: Jeremy Richardson, 3. Baskı, Routledge, New York 2006.

March, James G. & Olsen, Johan P., "The Logic of Appropriateness", *The Oxford Handbook of Public Policy*, Editörler: Michael Moran, Martin Rein & Robert E. Goodin, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2008.

McLaren, Lauren M., "Explaining Opposition to Turkish Membership of the EU", *European Union Politics*, Cilt 8, Sayı 2, 2007.

Mearsheimer, John J., "A Realist Reply", *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995.

Mischler, William & Pollack, Detlef, "On Culture, Thick and Thin: Toward a Neo-Cultural Synthesis", *Political Culture in Post-Communist Europe: Attitudes in New Democracies*, Editörler: Detlef Pollack, Jörg Jacobs, Olaf Müller & Gert Pickel, 1. Baskı, Ashgate, Burlington 2003.

Mitrany, David, "A Working Peace System", *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Editörler: Brent F. Nelson & Alexander C-G. Stubb, 1. Baskı, Palgrave Publishers, New York 1998.

Murden, Simon, "Culture in World Affairs", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Editörler: John Baylis & Steve Smith, 1. Baskı, Oxford University Press, New York 2001.

Navon, Emmanuel, "The 'third' debate revisited", *Review of International Studies*, Cilt 27, Sayı 4, 2001.

Oğuz, Gönül, "The Effects of the Accession Countries on Europeanization: Evidence From Turkey", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Cilt 7, Sayı 14, 2005.

Oğuzlu, H. Tarık, "Ortadoğu'da Yeni Bir Aktör: Avrupalı Türkiye", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 17, Mayıs 2010.

Oğuzlu, H. Tarık, "Turkey and the European Union: Europeanization Without Membership", *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 2, 2012.

Olsen, Johan P., "The Many Faces of Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, Sayı 5, 2002.

Öniş, Ziya, "Turkish Modernisation and Challenges For The New Europe", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Cilt 9, Sayı 3, 2004.

Özdemir, Cevdet, "Kimlik ve Söylem", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2001.

Parker, W. H., "Europe: How Far?", *The Geographical Journal*, Cilt 126, Sayı 3, 1960.

Pollack, Mark A., "Theorizing The European Union: International Organization, Domestic Polity, or Experiment in New Governance?", *Annual Review of Political Science*, Cilt 8, 2005.

Price, Richard & Reus-Smit, Christian, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, Cilt 4, Sayı 3, 1998.

Quaglia, Lucia, Neuvonen, Mari, Miyakoshi, Machiko & Cini, Michelle, "Europeanization", *European Union Politics*, Editör: Michelle Cini, 2. Baskı, Oxford University Press, New York 2007.

Radaelli, Claudio, "Europeanization: Solution or Problem?", *Palgrave Advances in European Union Studies*, Editörler: Michelle Cini & Angela K. Bourne, 1. Baskı, Palgrave Macmillan, New York 2006.

Risse, Thomas, "A European Identity? Europeanization and the Evolution of Nation-State Identities", *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Editörler: Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso, 1. Baskı, Cornell University Press, New York 2001.

Risse, Thomas, Cowles, Maria Green & Carporaso, James, "Europeanization and Domestic Change: Introduction", *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Editörler: Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Carporaso, 1. Baskı, Cornell University Press, New York 2001.

Risse, Thomas, "Social Constructivism and European Integration", *European Integration Theory*, Editörler: Antje Wiener & Thomas Diez, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford 2009.

Rumelili, Bahar, "İnşacılık/Konstrüktivizm", *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Editör: Evren Balta, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Samur, Hakan, "Avrupa Birliği'nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2008.

Samur, Hakan, "Değişen ve Popülerleşen Bir Kavram Olarak Avrupalılaşıma", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, 2008.

Sarımay, Yusuf, "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme (1923-1999)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 48, 2000.

Shakman Hurd, Elizabeth, "Negotiating Europe: The Politics of Religion and Prospects for Turkish Accession", *Review of International Studies*, Cilt 32, 2006.

Smith, D., Anthony, "National Identity and The Idea of European Unity", *International Affairs*, Cilt 68, Sayı 1, 1992.

Smith, Michael, "The EU as an International Actor", *European Union: Power and Policy-making*, Editör: Jeremy Richardson, 3. Baskı, Routledge, New York 2006.

Smith, Steve, "New Approaches to International Theory", *The Globalization of World Politics*, Editör: John Baylis & Steve Smith, Oxford University Press, Oxford 1997.

Şahin, Mehmet, "ABD'nin 'Müslüman' Savaşçıları", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3, Sayı 1, 2008.

Taggart, Paul, "A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems", *European Journal of Political Research*, Cilt 33, Sayı 3, 1998.

Taggart, Paul & Szczerbiak, Aleks, "Contemporary Euroscepticism in the Party Systems of the European Union Candidate States of Central and Eastern Europe", *European Journal of Political Research*, Cilt 43, Sayı 1, 2004.

Tibi, Bassam, "Europeanizing Isla mor the Islamization of Europe: Political Democracy vs. Cultural Difference", *Religion in an Expanding Europe*, Editörler: Timothy A. Byrnes & Peter J. Katzenstein, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York 2006.

Tocci, Nathalie, "Turkey and the European Union, A Journey in the Unknown", *Turkey Project Policy Paper*, Sayı 5, 2014.

Toft, Monica Duffy, "Getting Religion? The Puzzling Case of Islam and Civil War", *International Security*, Cilt 31, Sayı 4, 2007.

Uysal, Ceren, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 1, 2001.

Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf & Paul Kowert, "Constructing Constructivism", *International Relations in A Constructed World*, Editörler: Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf & Paul Kowert, M. E. Sharpe, New York 1998.

Vukasinovic, Janja, "Illegal Migration in Turkey-EU Relations: An Issue of Political Bargaining or Political Cooperation?", *Journal on European Perspectives of the Western Balkans*, Cilt 3, Sayı 2, 2011.

Yazgan, Hatice, "Bir Kavramsal Çerçeve Olarak "Avrupalılaşıma": Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 4, 2012.

Yıldız, Naciye, "Türkiye'nin Avrupalılaşması", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 4, Aralık 2011.

Yurdusev, A. Nuri, "'Uluslararası İlişkiler' Öncesi", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Editör: Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul.

Wæver, Ole, "The rise and fall of the inter-paradigm debate", *International Theory: Positivism and Beyond*, Derleyen: Steve Smith, Ken Booth & Marysia Zalewski, Cambridge University Press, New York 1996.

Walkenhorst, Heiko, "Constructing the European Identity - Trap or Gap?: European Integration Between Community-building and Path-dependency", *Limerick Papers in Politics and Public Administration*, Sayı 1, 2008.

Wendt, Alexander, "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Cilt 46, Sayı 2, 1992.

Wendt, Alexander, "Collective Identity Formation and The International State", *American Political Science Review*, Cilt 88, Sayı 2, 1994.

Wendt, Alexander, "Constructing International Politics", *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995.

Wendt, Alexander, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 41, Sayı 3, 1987.

Wiener, Antje, "Constructivism: The Limits of Bridging Gaps", *Journal of International Relations and Development*, Cilt 6, Sayı 3, 2003.

Wilson, Kevin, "General Preface to 'What is Europe?'"', *The History of the Idea of Europe*, Editörler: Kevin Wilson & Jan Van Der Dussen, 2. Baskı, Routledge, New York 1995.

Zehfuss, Maja, "Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison", *European Journal of International Relations*, Cilt 7, Sayı 3, 2001.

İnternet Kaynakları

Alkan, M. Nail, "Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı", http://www.kas.de/wf/doc/kas_10971-1442-12-30.pdf?131011151936, (Erişim tarihi: 22.11.2015).

Avrupa Komisyonu, "2015 Yılı Türkiye İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeraporu2015/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf, (Erişim tarihi: 20.11.2015).

BBC, "The 9/11 Terörist Attacks", http://www.bbc.co.uk/history/events/the_september_11th_terrorist_attacks, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

BBC, "Madrid Train Attacks", <http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/guides/457000/457031/html/>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

Börzel, Tanja A. & Soyaltın, Diğdem, "Europeanization in Turkey, Strechting a Concept to Its Limits? ", *KFG Working Papers*, Sayı 36, Şubat 2012, http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/kfgwp/wpseries/WorkingPaperKFG_36.pdf, (Erişim tarihi: 21.11.2015).

Bulmer , Simon J. & Radaelli, Claudio M., "The Europeanisation of National Policy?", *Queen's Pappaers on Europeanisation*, Sayı 1, 2004, <https://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Fileupload,38405,en.pdf>, (10.09.2015).

CBS News, "Injuries from Paris attacks will take long to heal", <http://www.cbsnews.com/news/injuries-from-paris-attacks-will-take-long-to-heal/>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

Deaux, Kay, "Social Identity", http://www.utexas.edu/courses/stross/ant393b_files/ARTICLES/identity.pdf, (23.06.2015).

Ekovitrin, "Türk Halkının AB'ye Bakışı", <http://www.ekovitrin.com/dergi2013/ekim/tavak.pdf>, (Erişim tarihi: 22.11.2015).

Fearon, James D., "What is Identity (As We Now Use The Word)?", <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>, (22.06.2015).

Europeans in 2014 Report, Special Eurobarometer 415, the European Commision, Directorate-General for Communication, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf, (Erişim tarihi: 30.09.2015).

European Commission Audiovisual Services, Map of EU Member States in 2014, <https://ec.europa.eu/avservices/photo/photoDetails.cfm?sitelang=en&mgid=38#2>, (30.09.2015).

Europeans in 2014 Report, Special Eurobarometer 415, European Commission, Directorate-General for Communication, Temmuz 2014, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf, (30.09.2015).

EU Citizenship Report 2013, European Commission, Directorate-General for Communication, http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/2013eucitizenshipreport_en.pdf, (27.09.2015).

European Commission Audiovisual Services, Map of EU Member States in 2014, <https://ec.europa.eu/avservices/photo/photoDetails.cfm?sitelang=en&mgid=38#2>, (Erişim tarihi: 30.09.2015).

Eurostat, "Population Change-Demographic Balance and Crude Rates at National Level", <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

Financial Times, "Timeline: How the cartoon crisis unfold", <http://www.ft.com/cms/s/2/d30b0c22-96ee-11da-82b7-0000779e2340.html>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

Hürriyet, "Türkiye'den AB İlerleme Raporuna İlk Tepki", <http://www.hurriyet.com.tr/turkiyeden-ab-ilerleme-raporuna-ilk-tepki-40012367>, (Erişim tarihi: 20.11.2015).

Hürriyet, "Şangay Beşlisi'ne Alın AB'yi Unutalım", <http://www.hurriyet.com.tr/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548>, (Erişim tarihi: 21.11.2015).

Kaya, Ayhan & Marchetti, Raffaele, "Europeanization, Framing Competition and Civil Society in the EU and Turkey", *Working Paper 06*, Şubat 2014, http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2014/03/GTE_WP_06.pdf, (Erişim tarihi: 21.11.2015).

Kramer, Heinz, "Turkey and the EU: The EU's Perspective", *Insight Turkey*, Cilt 8, Sayı 4, 2006.

Milliyet, "Raporu aynen iade ediyoruz", <http://www.milliyet.com.tr/-raporu-aynen-iade-ediyoruz-/siyaset/detay/2146405/default.htm>, (Erişim tarihi: 20.11.2015).

Öniş, Ziya, "Contesting for the 'Centre': Domestic Politics, Identity Conflicts and The Controversy Over EU Membership in Turkey", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Working Papers 02*, 2009, <http://eu.bilgi.edu.tr/media/files/2.pdf>, (Erişim tarihi: 22.11.2015).

Reuters, "British security services in spotlight after soldier murder", <http://www.reuters.com/article/2013/05/24/us-britain-killing-cameron-idUSBRE94LOWU20130524>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

RTE News, "Paris attacks death toll rises to 130", <http://www.rte.ie/news/2015/1120/747897-paris/>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

The Jerusalem Post, "Muslims 'about to take over Europe'", <http://www.jpost.com/International/Muslims-about-to-take-over-Europe>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

Standart Eurbarometer 83, "Public Opinion in The European Union-First Results", Bahar 2015, [file:///C:/Users/TLG/Downloads/eb83_first_en%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/TLG/Downloads/eb83_first_en%20(3).pdf), (Erişim tarihi: 23.11.2015).

The European Commission, Directorate-General for Communication, Europeans in 2014 Report, Special Eurobarometer 415, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf, (Erişim tarihi: 30.09.2015).

The Telegraph, "Charlie Hebdo attack: France's worst terrorist attack in a generation leaves 12 dead", <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11331902/Charlie-Hebdo-attack-Frances-worst-terrorist-attack-in-a-generation-leaves-12-dead.html>, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Türkiye-AB İlişkileri", https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/trabils.htm, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111>, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum", <http://www.ab.gov.tr/index.php?l=1&p=65>, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "İlerleme Raporları", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224>, (Erişim tarihi: 20.11.2015).

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye'nin Yeni Avrupa Birliği Stratejisi Açıklandı", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49706&l=1>, (Erişim tarihi: 20.11.2015).

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Siyasi Reformlar-I", Sayı 4, http://www.ab.gov.tr/files/rehber/04_rehber.pdf, (Erişim tarihi: 21.11.2015).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Topluluğa Katılım Talebiyle İlgili Olarak Komisyon Tarafından Verilen Görüş", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-topluluga-katilim-talebiyle-ilgili-olarak-komisyon-tarafindan-verilen-gorus-_20-aralik-1989_.tr.mfa, (Erişim tarihi: 19.11.2015).

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, "Avrupa Birliği Algılama Anketi", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/usak-agilama-anketi-3.pdf>, (Erişim tarihi: 22.11.2015).

Vatan, "Üniversitelilerin anketi şaşırtdı", <http://www.gazetevatan.com/universitelilerin-anketi-sasirtti-574220-gundem/>, (Erişim tarihi: 22.11.2015).

Zaman, "Hollandalı film yönetmeni Theo van Gogh öldürüldü", http://www.zaman.com.tr/gundem_hollandali-film-yonetmeni-theo-van-gogh-olduruldu_108325.html, (Erişim tarihi: 23.11.2015).

Wolff, Diane, "Europe's Encounter With Islam", *Orlando Sentinel*, 2005, http://articles.orlandosentinel.com/2005-02-13/news/0502120135_1_european-union-terrorism-encounter-with-islam/3, (Erişim tarihi: 23.11.2015).